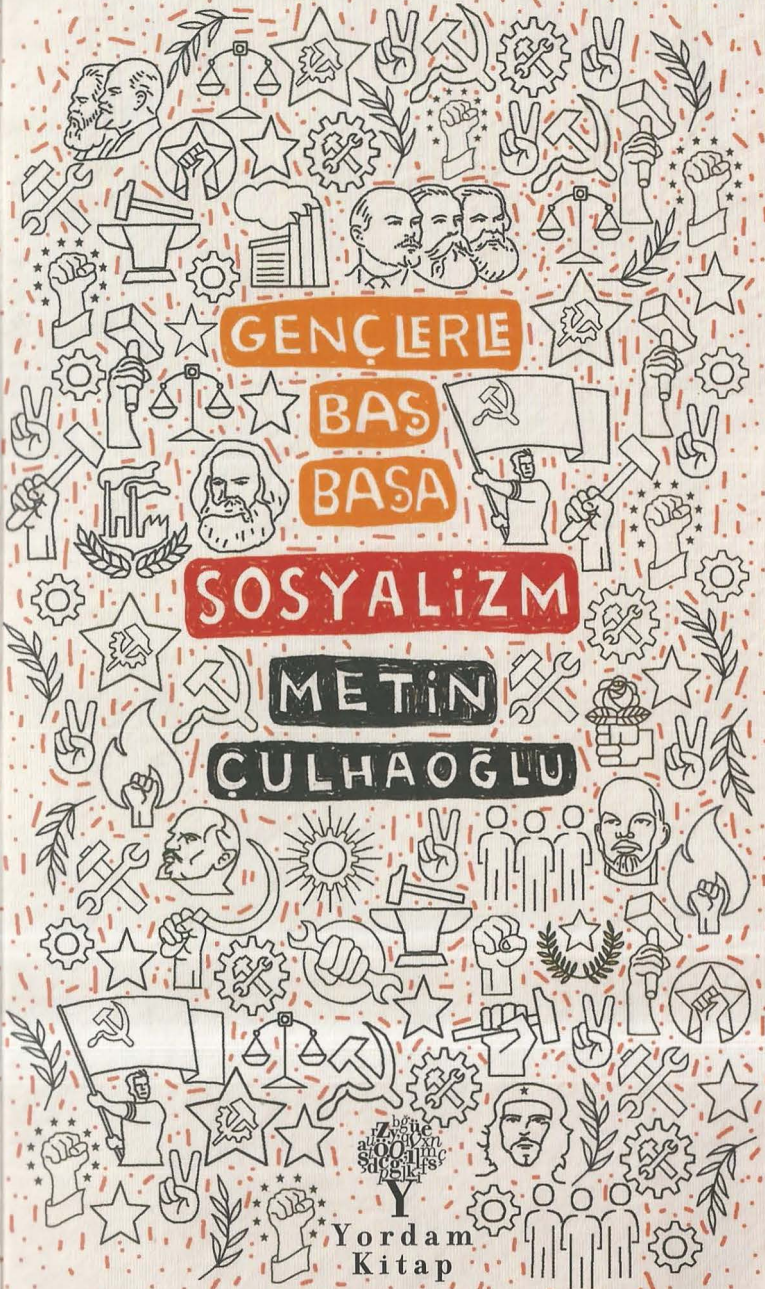

Yordam
Kitap

Yordam
Kitap

Metin Çulhaoğlu

1947 yılında Balıkesir’de doğdu. 1970 yılında ODTÜ Ekonomi-İstatistik Bölümü’nden mezun oldu. Üniversite öğrencisiyken 1968’de Türkiye İşçi Partisi’ne (TİP) üye oldu. 1975’ten sonra ikinci TİP’te görev aldı. *Yürüyüş*, *Sosyalist İktidar*, *Gelenek* ve *Sosyalist Politika*’da sorumluluklar üstlendi. 2014’te Halkın Türkiye Komünist Partisi’nin (HTKP) kuruluşunda yer aldı. 2018’de HTKP’nin yeniden TİP adını almasıyla birlikte bu partide görevini sürdürmekte ve internet haber portalı İleri Haber’de yazmaktadır.

Eserleri:

Tarih Türkiye Sosyalizm (1988, Gelenek Yayınları; 1996, Doruk; 2002, YGS; 2012, Yazılama; 2016, Yordam Kitap)

Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri (1989, Gelenek Yayınları; 2018, Yordam Kitap)

Solda Yürüyüş Polemiği (1991, Gelenek Yayınları)

Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu (1997, Sarmal Yayınları; 2002, YGS; 2015, Yordam Kitap)

İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği (1998, Öteki Yayınevi)

Solda “Sivil Toplum” Söylemi: Gerçekler ve Yanılsamalar (2000, Can Soyer ile birlikte, Özgür Üniversite Yayınları)

Sivil Toplum: Devletin Büyümesi (2001, İlker Maga ve Kemal Okuyan ile birlikte, YGS)

GENÇLERLE
BAŞ BAŞA

SOSYALİZM

METİN ÇULHAOĞLU

Yordam Kitap: 365 • Gençlerle Baş Başa: Sosyalizm • Metin Çulhaoğlu
ISBN 978-605-172-375-4 • Kitap Editörü: Yeşim Dinçer
Düzeltilme: Didem Gerçek • Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Birinci Basım: Mart 2020
© Metin Çulhaoğlu, 2020; © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

Gençlerle Baş Başa Sosyalizm

Yordam Kitap

Önsöz ya da Geri Plan

1980 sonrası Türkiye’de pek sık rastlanmayacağını sandığım bir durumla iki kez karşılaştım. İlki bundan 20 yıl önceydi. İkincisi de bu yıl, 2019 yılında karşıma çıktı. İlkinden bir şey çıkmadı, ikincisinden çıkan ise Yordam Kitap’ın da önerisiyle bu kitapçık oldu.

1960’lı yılların sonunda ve 1970’li yıllarda sosyalizm mücadelesinde yer alan, 1980’den sonra “bu işleri” bırakan bir arkadaşım vardı. Ticari işlere atılmış, borsaya merak sarmış, galiba zengin de olmuştu. Yirmi yıl önce, 1999 yılında Ankara’ya gelip beni buldu. Oğlu Ankara’da bir üniversiteyi kazanmıştı ve okula başlayacaktı.

Özetle şunları söyledi:

“Benim oğlan Ankara’da okuyacak; pek bir çevresi de yok. Günümüz gençlerinin çoğu gibi boş, dünyaya ve ülkesine kayıtsız, gündelik eğlenceler peşinde kaybolup gitmesini istemiyorum. Senin ve çevrenin ‘bu işlerle’ uğraşmayı sürdürdüğünü biliyorum. Çevrendeki gençlerle bir tanıştırsan... Belki bir şeyler kapar, en azından akranlarına göre daha gelişkin bir insan olmanın yollarını arar.”

“Bu işleri” bırakmış bir yaşıttımın, 17-18 yaşlarındaki oğlu için kendisinin o günkü meşgalesi ve ilgileri dışında, eskiden yürümüş olduğu bir çizginin birikimini uygun görmesi bana ilginç, bunun da ötesinde “değerli” gelmişti.

Çocukla ilgilendik de.

Ama bir sonuç çıkmadı; genç öğrenci bizlerden koptu gitti. Kim bilir belki de bir büyük kentteki öğrenci yaşamının heyecan verici yanları bizim ona verebileceklerimize baskın çıkmıştı. O zamanki genç arkadaşlarıma, “Büyük kent yaşamının heyecan verici yanlarını bu delikanlıya neden tattırmadınız” diye çıkışmıştım. Yanıt olarak, “Abi işin o yanını da senden bekliyorduk” demesinler mi?

Beni, yaşıtım olan başka bir tanıdıklarıyla karıştırdıklarını söyleyip işi geçiştirdim.

İkinci olay ise, başta da söylediğim gibi bu yıl gerçekte.

İlkiyle benzerlik taşıyan bu ikincisinde gene eski bir arkadaşım bu kez oğluyla değil torunuyla ilgili birtakım fikirlere sahipti. Şimdi torun sahibi olan eski arkadaşım ilki gibi ticaretle uğraşmıyordu, zengin falan da olmamıştı. Ayrıca “bu işleri” tamamen bıraktığını söylemiyor, ancak kimi güncel konu başlıklarının, kavramların, tartışma konularının kendisini çok aştığını, bu konularda torununa laf yetiştirmesinin artık mümkün olmadığını düşünüyordu.

Ardından torunu hakkında bilgiler verdi.

Anlattığına göre üniversiteye yeni başlayan bu genç solcuymuş ve yakın çevresindeki arkadaşları da öyley-

miş. Çocuk, aynı kentte oturan ve haftada en az bir kez gördüğü “eski tüfek” dedesine arkadaşlarıyla tartışmalarını anlatıyor, birtakım sorular soruyormuş. Bu arada kimi kitaplar okuyor, sol yayınları da izliyormuş.

Eski arkadaşım, çocuğun sorduğu sorulardan kimilerinde yetersiz kaldığını, çareyi laf karıştırmakta, ara sıra sert yapmakta bulduğunu dürüstçe söyledi. Benden istediği, solcu torunuyla oturup konuşmam, soracağı sorulara yanıt vermemdi.

Önce kendisine bu konudaki güveni için teşekkür ettim. Bu devirde böyle bir “emanet” için en başta güven gerekirdi. Ardından, aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Annesinin babasının haberi var mı? Sonra kabak benim başıma patlamasın...

Var, var; annesi, yani benim kız da solcu, ama oğlunu doyuracak birikime sahip değil. Damat da hakkını vereyim, çok iyi bir insan. Seni de gıyaben tanıyor. Söylediğimde hiç itiraz etmedi.

Senin torun yalnız gelecek değil mi? Gençler grup halinde olunca her kafadan bir ses çıkabilir, kendi aralarında atışmaya başlayabilirler, hatta kavga küslük bile çıkabilir...

Yalnız gelecek elbette...

Sohbetlerimiz sırasında akıllı telefonunu kapalı tutmaya razı olacak mı?

Onu da hallederiz.

Bunlar iyi; ama biliyorsun, sosyalizm konusu açıldığında seninle eskiden de farklı kimi görüşlerimiz vardı, bugün de olabilir!

Yok, bu konularda artık eskisi kadar sekte değilim. Bilirsin, zaman insanı esnekleştirir; ama sen zaten eskiden de bana göre daha esnek biriydin.

Yıllar seni daha da esnekleştirip iyice şekilsiz hale getirmiştir demek istemiyorsan kabulümdür. Şunu da söyleyeyim: Eskiden ne kadar esneksem bugün de aşağı yukarı o kadar esnek olduğumu düşünüyorum.

Tamam tamam, bundan mesele çıkarma şimdi... Anlaştık o zaman. Kabul ettiğin için teşekkür ederim.

Torun bir akşamüzeri geldi.

Ne yapacağımızı, nasıl yol alacağımızı konuştuk. Okulu başladığında derslerini aksatmayacak şekilde haftada bir kez buluşup iki saat kadar sürecektir sohbetler yapmayı kararlaştırdık. İlki gelecek hafta başlayacaktı.

Üzerinde anlaştığımız başka hususlar da oldu: Hastalık, kendisinin ya da arkadaşlarının doğum günü partisi, sınav hazırlığı, ünlü bir müzik grubunun konseri, kız arkadaşından ayrılmış olmanın moral bozukluğu gibi mazeretlerini bana önceden bildirecekti. Boşnak kökenli olduğunu öğrendiğim baba tarafından ninesi börecik yaptığına bana da bir parça getirecekti; dedesinin “bu işin ustasıyım” diye övündüğü ev yapımı rakıdan da...

Sohbet sırasında “şu ne demek” gibi sorular çok fazla olursa bunun akışı bozmasından çekindiğimden daha önce hazırladığım kısa bir “sözlüğü” kendisine verdim. Bunu hep yanında bulundurmasını, ilk soh-bete de sözlüğü okuyup sindirerek gelmesini söyledim. Kuşkusuz ayrıntılı bir “sosyalizm sözlüğü” değildi. Pek çok terimin ve kavramın karşılığı sohbetin akışıyla bir-likte zaten verilecekti. Sözlükte yer alanlar ise bunların dışında kalan kimi kavramlar ve terimlerdi.

Sözlüğü ekte bulabilirsiniz.

“Geri plan” kısmının devamı ise şöyle:

Yordam Kitap’tan Hayri Erdoğan arayıp yayınevi-nin bir projesinden söz etti. Çok genç yaşlardaki insan-ların, örneğin lise öğrencilerinin de anlayabileceği dile ve içeriğe sahip kitapçıklardan oluşacak bir dizi düşü-nüyorlardı ve bu dizide benim de “sosyalizmi anlatan” bir kitapçık hazırlamamı uygun bulmuşlardı.

Kolaylaştırıcı tesadüf işte böyle olur diye düşündüm.

Torunla daha önce gerçekleşen söyleşilerimizin ses kaydı yoktu; ama elimde detaylı denebilecek notlar var-dı. İşe sıfırdan başlamak yerine bu notlardan yararlanarak ortaya bir kitapçık çıkarılabılırdi.

Ayrıca Yordam Kitap’ın projesi de böyle bir tarza uygun düşüyordu.

Yordam Kitap'a göre geçmişte Fethi Naci yönetimindeki Gerçek Yayınları'nın hazırladığı "100 soruda" dizisinden farklı olarak burada önce sorular sonra yanıtlar şeklinde tekdüze bir seyir izlenmeyecek, arasıra farklı yönlerle de kayabilen bir sohbet akışı tutturulacaktı.

Biz de torunla zaten böyle bir iş yapmıştık.

Gene de o soru aklımda: Yazar açısından hangisi daha kolay olurdu?

Herhalde "100 soruda" tarzı daha kolay olurdu. Ortaya serilecek bilgi sonuçta her ikisi için de aynı olsa bile "sohbet tarzı", başka bir alanda da canlılığı ve ölçülülüğü gerektirdiği için öyle olurdu...

İlkinden kastettiğim, düz anlatım yerine okura bir bakıma "rahatlık" da verecek canlılığın yakalanmasıdır. Torunla sohbetlerimizde elbette "edebi tat" gibi bir ölçü olmamıştı (baştan söylenecekti belki buna da çalışırdım); ama işin o yanını da son derleme sırasında ufak tefek rötuşlarla halledebilirdim.

Asıl zorlayıcı husus başlıkla, konuyla ilgiliydi: Sosyalizm...

İşte burada yaklaşık iki buçuk yüzyıllık bir geçmiş, onun birikimi, deneyimleri, başarıları ve başarısızlıkları söz konusuydu. Tarih, felsefe, ekonomi, sosyoloji, siyaset, ne varsa hepsi işin içinde...

Torunla olan sohbette benim “otoritem” kadar torunun ilgi duyduğu konular, sorduğu sorular da yönlendirici olmuştu. Şimdi, oturup kitap yazıyoruz diye konuşulanların fazla dışına kayıp az önce söylenenlerin hepsinin hakkını vermeye çalışmak (ki zaten mümkün değildir), ortaya çıkan ürünü hedeflenen okurdan çok uzaklara düşürürdü.

Ben de bu ikisi arasında bir denge tutturmaya çalıştım; olmuş mu olmamış mı okuyanlar karar verecek.

Belirtmem gereken bir nokta daha var: Sosyalizm söz konusu olduğunda, üzerinde hâlâ tartışılan birbirinden farklı görüşlerin ortaya atıldığı konu başlıkları, üzerinde sarsılmaz görüş birliği sağlanmış başlıklardan çok daha fazladır. Örneğin, “üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilip bu araçların kamu mülkiyetine geçmesi”ni herkes kabul etse bile, bunun hemen ardından “kamu mülkiyeti”nden ne anlaşılması gerektiğine ilişkin tartışmalar başlayacaktır.

Dolayısıyla, insanın sosyalizm konusunda belirli bir bilgi birikimine sahip herkesin kabul edeceği şeyler söylemesi pek mümkün değildir. Yani, sohbet sırasında gündeme gelen çeşitli başlıklar söz konusu olduğunda yazar kendi “özel” fikirlerini de işin içine katmıştır.

“Ölçü” meselesi de burada söz konusudur. Sosyalizme ilişkin bunca farklı yorum ve duruş varken, insanın zülfü yâre dokunmayayım, kimse alınmasın gibi duyarlılıklara fazlaca mahkûm olması, ancak harcıâlem

şeyler söylenmesi gibi bir risk de barındırır. Bu riskle birlikte, okura, “Adam (...) düşüncesine açıktan saldır-
mış” dedirtebilecek şeylerden kaçınmak için çaba gös-
terilmiştir.

Torunla (bu arada adı Taylan) olan sohbet üç dört
buluşmada gerçekleştiği halde bunlar bir araya getiril-
miş, tek bir sohbet gibi verilmiştir.

Bu arada, söyleşinin akışı içine yerleştirilen ve alın-
tılar içeren kutular da söyleşi kitapçık haline getirilir-
ken düşünülmüştür.

Metin Çulhaoğlu

Ankara

Kasım 2019

Devrimci, Sosyalist, Komünist, Marksist...

Nedir Bunlar?

Taylan, başlangıç olarak istersen sana sosyalizmin ayrıntılara inmeyen genel bir sözlük tanımını vereyim. Şöyle: Sosyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetine, yani kapitalizme son verip bu araçların kullanımının, üretimin ve ürünlerin paylaşımının toplumun tümünün denetimi altında gerçekleştirilmesini öngören bir siyasal düşünce, ideoloji ve harekettir.

Şimdi, daha derin denebilecek mevzulara girmeden senin gündelik hayatından, arkadaşlarınla olan sohbetlerinden söz edelim. Yakın çevrendeki arkadaşlarının kendilerini solcu olarak tanımladığını biliyorum, daha doğrusu öyle duydum. Sohbetleriniz sırasında kafanı en çok karıştıran, net olmadığını hissettiğin nokta neyse oradan devam edelim...

Bunlar ne kadar ayrı ayrı şeyler tam bilemiyorum; ama çevremde benim gibi solcu olduklarını bildiğim arkadaşlar Deniz Gezmiş'e "devrimci", Nâzım'a "komünist şair", bizim fakülte sekreterliğinde çalışan Hüsnü beye de "sosyalist" diyorlar. Bir de tartışmalar biraz derinleştğinde bu kez "Marksist bilim insanları"ndan söz ediyorlar. Kafamın karışmadığını söylersem yalan olur...

Bir bakıma haklısın; hiç karışmasaydı şaşardım zaten... Türkiye’de bu kavramlar biraz gelişigüzel kullanılır.

İstersen şöyle gidelim: İşin hem başı hem de sonu değil, yani tamamı değil, ama en başı devrimciliktir. Devrimcilik, insanın içinde yaşadığı düzenin, toplumun, sonra da dünyanın köklü biçimde değişmesi gerektiğine inanması, bunun için mücadele etmesidir.

Dolayısıyla devrimciliğin işin en başında bireysel düzlemde duygusal-psikolojik bir boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Belki “devrimci romantizm” de denebilir. Romantizm dediğimde bunu bizde çok yapıldığı gibi aşk meşk işleriyle karıştırma. Dünyaya ve ülkeye bakışta birey eksenli uygulanmaları, esinlenmeleri ve belirli bir öznelliği kastediyorum.

Ancak bu söylediğimden, devrimci yönelimlerin, insanın yaşadığı ortamdan, çevresindeki koşullardan tamamen bağımsız, kimi bireylerde olan kimilerinde ise olmayan bir “fıtrat meselesi” olduğu sonucu çıkmamalı. Yaşanılanlar, deneyimler ve gözlemler her insanda olabilecek özellikleri kimilerinde tahrik edip açığa çıkarır, kimilerinde ise bu etkiyi yaratmaz.

Bu söylediklerinden hareketle sosyalizmin özünün hümanizm olduğunu söyleyebilir miyiz?

Eğer konu Marksizmse, Marx’ın gençliğinde “hümanist” olduğunu söylemek mümkündür; bu arada pek çok sosyalist de aslında aynı zamanda hümanisttir. Ama bence ne gelişmiş haliyle Marksizm ne de genel

olarak sosyalizm hümanizme indirgenebilir ya da bu ikisinin hümanizmin bir türü olduğu söylenebilir.

Neden?

Hümanizm bir “insan doğası” belirler ve belirlediği bu insan doğasına en uygun toplum düzeni olarak neyi görüyorsa ona işaret eder. Bu anlamıyla hümanizm Aydınlanma düşüncesinden gelir, onun uzantısıdır. Marksizmde ise öngörülen toplum düzeni “insan doğasından” türetilmez, onunla ilişkilendirilmez. Sosyalizm, insan doğasının değil toplumsal süreçlerin, toplumda gerçekleşen nesnel değişikliklerin bir gerekliliği, bunların işaret ettiği bir sonuç olarak ele alınır.

Bunları söyledikten sonra, daha ötesi biraz karışık gelebileceği için kısaca bir ek daha yapmam gerekiyor: Marksizm hümanizm değildir; ama ona da içerilmiş bir hümanizmden söz edilebilir. Kimi Marksistler ise az önce söylediklerimden hareketle, insanın ancak bilimle açıklanabilecek birtakım kurulu yapıların içinde kaybolmasına kadar giden yorumlar yapmışlardır. Aralarında Marksizmin “teorik bir anti hümanizm” olduğunu söyleyenler de vardır.

Bu son söylediğin gerçekten biraz karışık...

Neyse, dediğim gibi bu konuyu daha fazla uzatmayayım. Sonuçta sosyalizm hümanizmin bir türü değildir, ama insan-özneye belirli bir yer tanıdığı için hümanist bir yanı vardır deyip geçelim...

Peki başa dönersek, bir insan gözlemlerinden, duygularından ve tepkilerinden hareketle devrimci olunca diğerleri de hemen onun arkasından mı geliyor?

Hayır, böyle bir zorunluluk yok. Böyle olsaydı solda fazla farklılık, ayrışma olmaz, herkes aşağı yukarı aynı yerde buluşurdu.

Örneğin bir insan gerçekten devrimci olabilir. Yani ülkesi ve dünyası değişsin isteyebilir, hatta kendini sosyalist olarak da tanımlayabilir. Ama Marksizmi hiç bilmeyebilir, bildiği kadarıyla bu düşüncenin kimi yönlerine itiraz da edebilir. Komünizmi ise, temelde karşı çıkmasa bile, bu dünyada gerçekleşmesi mümkün olmayan bir düş de sayabilir. Böyle çok insan var.

Tam anlayamadım?

Az önce dedim ya; işin en başı devrimciliktir. Şimdi, devrimci olan bir insan, devrimin nasıl ve kiminle gerçekleşeceği, devrimci iktidarın özellikleri, devrimin ardından neler yapılması gerektiği ve bunlarla sonunda nereye varılacağı konusunda belirli bir düşünce sistemine sahipse, o insan devrimci olmanın ötesinde Marksist ve komünist demektir.

Ama dikkat: Herhangi bir düşünce sistemi değil “belirli bir düşünce sistemi” diyorum. Kavramlar konusunda aşırı titiz davranmazsak “düşünce sistemi”ne dünya görüşü, öğretisi ya da doktrin de diyebiliriz.

Biraz daha açarsan?

Sanırım şöyle dersek daha açık olacak: Sen devrimcisin, işe yoksulluk, eşitsizlik, haksızlık ve adaletsizlik gibi durumlara karşı isyan duygularıyla başlıyorsun. Sonra ülkende devrim olsun, ülken değişsin istiyorsun. Mevcut düzene ve toplumdaki sınıflara baktığında bu devrimin ancak işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebileceğini düşünüyorsun...

Aman, bir kez daha dikkat: Bunu soyut bir örnek olarak veriyorum; kuşkusuz devrimcilikten işçi sınıfına öyle hemen jet hızıyla ulaşılmaz.

Devam edersek, işçi sınıfı iktidara geldiğinde bunu bir siyasal devrim olarak kabul ediyorsun, kapitalist düzenin tamamen ortadan kaldırılmasına, yerine sosyalist bir toplum düzeninin yerleştirilmesine ise toplumsal devrim diyorsun. Bir de ikisi arasındaki geçiş sürecinde proletarya diktatörlüğünü zorunlu görüyorsun...

İşte o zaman sen artık devrimci olmanın ötesinde Marksist ve komünist de olmuş oluyorsun... Biraz hızlı gittiğimin farkındayım, ama önce bunu bir ortaya koyalım, sürecin öğelerine ayrıca eğiliriz.

Neredeyse 40 yıl oluyor sınıf mücadelesinin tarihin ilk plandaki itici gücü olduğu fikrini öne çıkardık. Özellikle burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinin modern toplumsal devrimin manivelası olduğunu söyledik... Enternasyonal'in kuruluşunda şu savaş sloganını açık biçimde dile getirdik: *İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisinin işi olmalıdır* (Marx-Engels, *Sınıf Mücadelesinin Stratejisi ve Taktikleri*, 1879).

Evet, birbirini izleyen bu oluşumların her biri için soracaklarım olacak; ama söylediklerinden anladığım kadarıyla böyle düşünmeyenler, buraya kadar gitmeyenler de var?

Elbette var. Örneğin anarşistler de devrimcidir, onlar da kapitalist düzene karşıdır; ama bundan ve başka her şeyden önce devlete karşıdırlar. Dolayısıyla Marksistlerden farklı olarak devletin bir biçimi saydıkları proletarya diktatörlüğüne de karşı çıkarlar. Sonra, devrim öngördükleri halde bu devrimin taşıyıcısının ve gerçekleştiricisinin işçi sınıfı değil toplumun başka kesimleri olabileceğini düşünenler de vardır.

Toplumun başka kesimleri?

Örneğin 1960'lı yıllarda işçi sınıfının özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimci barutunu tükettiğini, düzenle tam içli dışlı olduğunu ileri sürenler vardı. Derlerdi ki, devrim için toplumun görece dışında kalan, daha doğrusu düzene henüz ya da hiç bağlanmamış kesimlerin hareketi ve ayaklanması gerekir. Örneğin öğrenciler, sınıfsal konumları ne olursa olsun en fazla dışlanan ve ezilen kesimler gibi...

Hâlâ varsa böyle düşünenler de devrimcidir, ama Marksist ve komünist sayılmazlar. Nihayet, sosyalist devrimden sonra iktidarın proletarya diktatörlüğü şeklinde değil de çeşitli sınıfların temsilcilerinin ortak yönetimiyle yürütülmesi gerektiğini, ekonominin ise belirli bir dönem için değil, kalıcı biçimde karma ekonomi temeline oturmasını öngörenler vardır. Bu

düşüncede olanlar örneğin sosyalist sayılabilirler, ama komünist değildir.

“Karma ekonomi” ne demek oluyor?

Basitçe anlatırsak şu: Ekonomide bir “sosyalist sektör” olacak, bu sektör piyasanın kendi kuralları dışında, kâr amacı gütmeyen işleyecek. Bunun yanında piyasa kurallarına göre rekabet eden özel işletmeler de olacak...

Bu söylediklerine benzer şeyleri daha önceleri kimi abilerden de duymuştum. Bunları arkadaşlarımla paylaştığımda pek bir şey demediler. Ama okuldaki bir hocamla konuştuğumda bu abilerimin biraz “eskilerde kaldığını” söyledi...

Sanırım hocana göre ben de biraz eskilerde kalıyorum.

Ama o hocanın da haklı olduğu yerler olabilir. Bundan yüz yıl öncesiyile kıyaslandığında gerçekten değişen pek çok şey var. Örneğin işçi sınıfı yine var, hatta eskisine göre sayıca daha çok; ama kapitalist üretim tarzındaki ve teknolojiadaki gelişmeler sonucunda bugün fazlasıyla parçalanmış, yapısı eskisine göre değişmiş durumda. İki temel sınıf, sermaye sınıfı ile işçi sınıfı arasında kalan küçük burjuvazinin çok önceleri öngörüldüğü gibi eriyip gittiği söylenemez. Küçük burjuvazinin bir kesimi proleterleşirken başka sınıflardan insanlar küçük burjuva konuma yükseliyor ya da düşüyor.

Ama belki de bunlardan daha önemlisi, ortada bir sorun var: Günümüzde kapitalizme karşı tepkilerin

sınıfsal temeli genişleyip zenginleşirken, kapitalizm karşıtı, yani antikapitalist diyebileceğimiz bu tepkilerle sosyalizm arasındaki mesafe kapanmıyor...

Ondan önce, “proleterleşme” derken neyi kastediyorsun?

Proleterleşme, daha önce bu durumda olmayan bir kişinin belirli bir noktadan sonra kendisini ve varsa ailesini geçindirmek için emeğini ücret karşılığında işverene satma durumuna gelmesi demektir. Örneğin köyündeki küçük tarlasını kaybedip kente göçen kişi bir işyerinde çalışmaya başladığında proleterleşmiş demektir. Küçük bakkal dükkânını sürdüremeyip başka biri için çalışmaya mecbur kalan kişi de öyle...

Geriye dönersek, insanlar kapitalizme daha fazla tepkili olsa bile, bu tepkilerini sosyalizme ve sosyalist mücadeleye kadar taşımıyorlar mı demek istiyorsun? “Mesafenin kapanmaması” sözünden ben bunu anlıyorum...

Evet, aşağı yukarı bunu demek istiyorum. Toplumun çeşitli kesimlerinin kapitalizme tepkileri ne kadar artarsa artsın, ne kadar yaygınlaşırsa yaygınlaştınsın bu tepkilerin kendi başına sosyalizm isteğine ve bunun için mücadeleye dönüşmesi beklenemez.

Ne olacak o zaman?

Sosyalizmi savunan, sosyalizmi temsil eden, çözümün neden ve nasıl sosyalizmde olduğunu bıkıp usanmadan anlatan bir örgüte gerek var. Evet, bu örgüt ge-

niş kesimlerin mücadelesinin yerini alamaz, ama geniş kesimlerin tepkileri de böyle bir öncü örgüt olmadan kendi yolunu, mecrasını bulamaz.

Bu dediğin örgütün işlevi sosyalizmi ve sosyalizmin neden iyi olduğunu anlatmaktan mı ibaret?

Kuşkusuz değil. O dediğini de elbette yapacak; asli görevlerinden biri de o. Ancak burada bir fikir kulübünden değil siyasal bir örgütten söz ediyoruz. Siyasal örgüt, anlatmanın, açıklamanın ve yorumlamanın ötesinde siyasal süreçlerin tam içinde yer almasıyla, o konumdan başkalarına yön ve hedef göstermesiyle tanımlanır.

Burada önemli bulduğum ve başka vesilelerle sık sık tekrarladığım bir noktaya değineyim:

Sosyalizmi benimsemiş, bunun için mücadele eden insanların tarihsel geçmişe ilişkin bilgileri ve bellekleri vardır. Yani bu insanlar 1789 Fransız İhtilali'ni, 1830'lar ve 1840'larda Avrupa'da cereyan eden sınıf mücadelelerini, 1871 Paris Komünü'nü, 1917 Devrimi dâhil 20. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran devrimci hareket ve dönüşümleri, Çin Devrimini, Batı dünyasındaki 1968 olaylarını, Küba Devrimini vb. bilirler. Bildikleri için de ortaya çıkan güncel hareketlenmeleri, kitlesel kabarmaları hep bunlara atıfla değerlendirme, bir yere oturtma eğilimindedirler.

Sosyalizmi benimsemiş ve bunun için mücadele eden insanlarda bu bilgi ve bellek hemen, örneğin benim yaşlarımda da olur mu?

Elbette olmaz, olamaz... Sosyalizmi seçen insanlar bunları zamanla öğrenir. Ben bu bilgilerden ve bellekten söz ederken daha çok kolektif bir sosyalist özneyi kastetmiştim.

Devam edeyim: Kendini sosyalist olarak tanımlayan özneler açısından bilgi bu anlamda kümülatif, yani birikimli özellikler taşısa bile, geniş kitleler söz konusu olduğunda böyle bir bilgi ve bellek söz konusu değildir. Demek istediğim şu: Örneğin 2013 yılında Türkiye’de Gezi hareketinde olduğu gibi sıradan denebilecek yurttaşlar sokağa döküldüğünde, bu insanları hareket ettirici, hedefe yöneltici motifler, bırak tarihte başka ülkelerde yaşananları, Türkiye’de 1960’lar ve 70’lerde yaşananlar bile olamaz.

Sosyalistler ile kendiliğinden denebilecek hareketlenmeler arasında bu bakımdan mutlaka bir açı vardır ve bundan sonra da olacaktır. İşte, sosyalist örgütün temel görevlerinden biri de sürekli geçmişe referansla bulunmak yerine, güncel doğrultuyu ve hedefleri o güncel hareketin, onun sıcaklığının içinden bulup çıkarmaktır. Bu da propagandanın ötesinde bir iş ve uğraştır.

Yeri gelmişken bir ek daha yapayım: Sosyalist özne zaten öteden beri kitlesini arar durur; yaşadığımız son dönemde ise bu kez nasıl olması gerektiğini tam tanımlayamasa da öznesini arayan kitlelerin varlığından söz edebiliriz.

İlkinden farklı olarak “öznesini arayan kitle” dedin; bu söylediğin sosyalist öznenin kendini arayış içindeki kitleye uyarlaması anlamına gelmez mi?

Ancak bir yere kadar. Bundan ötesi eyyamcılık olur. Eyyamcılık ne demek diye sorarsan, kendini başkalarına uydurma, nabza göre şerbet verme anlamına gelir. Sosyalistler bunu yapamaz. Çözüm, dağınık, tutarsız ve savruk görünen arayışları dikkate almak, ancak bunları belirli bir eksenle toplamasını bilmekten geçer.

Okuduğum ve izlediğim kadarıyla örneğin çevreciler ve feministler de kapitalizmi eleştiriyor; bu hareketlerin mücadeledeki yeri ne olabilir?

Bunu sorduğuna göre çevrende çok mu çevreci ve feminist var?

Çok fazla olmasa bile var; dedem ise bu konular açıldığında nedense pek bir şey söyleyemiyor...

Bence bugün sosyalizmin her zamankinden daha çevreci, her zamankinden daha feminist olması gerekir.

Ancak insanlığın doğaya karşı kazandığı zaferlere bakıp kendimizi fazla şişirmeyelim. Bu tür her zafer karşısında doğa bizden intikamını alır. Evet, her zaferin ilk kertede beklediğimiz sonuçları verdiği doğrudur; ne var ki ikinci ve üçüncü kertelerde hayli farklı, çoğu kez ilkindeki sonuçları geçersizleştirecek öngörülmeleyen sonuçlar ortaya çıkar (Engels, *Maymundan İnsana Geçişte Emegın Rolü*, 1876).

Birinci gerekliliğin başlıca nedeni, bugün dünyanın birbiriyle bağlantılı olmak üzere iklim ve çevre açısından çok ciddi bir sorunla, hatta krizle karşı karşıya olmasıdır. Sosyalizm insanın insanı sömürmesine son verip gerisini boş veremez. Sosyalizm bu temel ve tanımlayıcı görevinin yanı sıra daha yaşanabilir, kaynakları daha sonraki kuşaklara yetecek bir dünya yaratmayı da hedefler.

Sosyalizmde fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine ağırlık verilir; çevreyi kirleten endüstri dalları kademe kademe terk edilir; buralarda çalışan işçiler de başka alanlarda çalışabilecek şekilde yeniden eğitilir.

İkinci gereklilik ise, yüzyıl öncesinden farklı olarak günümüzde kadınların işgücüne giderek daha fazla katılmasıyla, bu katılımı birlikte belirli bir eşitsizlik ve ayrımcılık biçiminin yaygınlaşmasıyla ilgilidir. Kapitalist birikimin zorunlulukları, derecesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte kadını eve hapsolmaktan kurtarabilir; ama bu kurtuluş ev dışında yeni mağduriyetlere, eşitsizliklere ve ayrımcılığa yol açıyorsa burada ciddi bir mücadele alanı var demektir.

Yani kadın ve çevre hareketlerinin sosyalizmin müttefiki sayılmaları gerektiğine mi işaret ediyorsun?

İttifak da denebilir; ama bunun için gerek kadın gerekse çevre hareketinin belirli konulardaki duyarlılıkların ötesine geçip gerçek anlamda harekete dönüşmesi gerekir. Ama doğrusunu istersen ben bundan çok

sosyalizmin doğrudan kendisinin hem çevreci hem de feminist olması gerektiğini düşünüyorum.

Burada önemli bir ayrıma işaret etmek isterim: Çevrecilik ve feminizm, kendi ağırlık noktaları ve duyarlılıklarıyla artık değer sömürsünden kaynaklanan yerleşik eşitsizliğe son verilmesini öngöremeyebilir; ancak sosyalizmin kendi kurgusu ve hedefi, eklenti olmadan, zorlamadan kadın ve çevre konusundaki duyarlılıkları da kapsar, kendi parçası haline getirir. Sonuçta, “sosyalsizmsiz feminizm de feminizmsiz sosyalizm de olmamalı” demiş oluyorum.

Bu arada “artık değer sömürüsü” nedir?

Şöyle bir örnekle açıklayayım: Sen bir işçisin, günde sekiz saat çalışıyorsun ve belirli bir günlük ücret alıyorsun. Çalışmaya devam edebilmen, bir gün içinde harcadığın emek gücünü ertesi gün için yenilemene bağlı. Patronuna “şarjım bitti” diyemezsin. İşte, aldığın ücreti kullanarak bu yenilemeyi sağlıyorsun. Aldığın ücretin karşılığı olan ürünü diyelim dört saatlik bir çalışmayla üretiyorsun, ama işgünün sekiz saat olduğuna göre dört saat daha çalışmak zorundasın. İşte bu dört saat içinde ürettiğin ürün artık ürün oluyor ve bu ürüne el koyan kapitalist ürünü piyasada sattığında bir artık değer elde ediyor. Kapitalistin elde ettiği kârın kaynağı da budur.

Sosyalizmde de böyle olmayacak mı?

Sosyalizmde de toplumsal bir artık ürün ya da ürün fazlası olacaktır. Bunun kaynağı da işçinin faz-

ladan emek süresinde ürettiğidir. Ancak sosyalizmde bu artık ürüne el koyan bir kapitalist yoktur; yani sosyalizmde artık ürün artık değer haline gelmez. Artık ürün, toplumsal ürün fazlası olarak yeniden topluma döner.

Az önce söylediklerine dönersek, feminizmin sadece kadınların işgücüne daha fazla katılmalarıyla gerekli hale geldiği gibi bir izlenim edindim...

Öyle anlaşılmışsa düzelteyim: Kadınların toplumdaki konumu, bu konumun yerleşik eşitsizlikler içermesi ve kadınların bu duruma karşı verdiği mücadele işgücüne geniş ölçüde katılımlarını önceler ve sadece buna indirgenemez. Örneğin “militan feminizm” denilen hareketlilik 1789 Fransız İhtilali’ne kadar gerilere gider.

Söylemek istediğim şu: Kadınlara yönelik yerleşik ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kapitalizmin gelişmesi ve kadınların işgücünün bir parçası olmasıyla hem daha fazla görünür hale gelmiş hem de yeni boyutlar kazanmıştır.

Sosyalizmde, bunu isteyen kadınların tam zamanlı çalışmalarının önündeki tüm engeller ortadan kaldırılır. Kadınların erkeklere ekonomik bağımlılıktan kurtulmasının önemli bir yolu da budur. Gene bunu isteyen kadınlar için, çocuk bakımından çamaşıra ve yemek yapmaya kadar gündelik ev işleri kadının üzerinden alınarak kamu hizmeti şeklinde gerçekleştirilir.

Annemin evdekilerin giysilerini, çamaşırlarını, çarşafı, nevresimleri yıkanması için başka yerlere vereceğini hiç sanmıyorum.

Elbette kendi bileceği iştir. Ama sanırım haklısın; Türkiye söz konusu olduğunda çamaşır yıkanmasının bir kamu hizmeti olarak görülmesi sosyalizmin ileri evrelerinde bile biraz güç olacak gibi...

Ama sosyalizmde isteyenlerin yararlanabileceği böyle imkânlar olacaktır.

Çevreciler dedik, kadınlar dedik, başkaları?

Burada da kapitalizmin yerleşik sömürü mekanizması dışında ezilmişlik, ayrımcılık ve baskıya maruz kalma gibi durumlardan söz etmek gerekir. Örnek vermek gerekirse, bugün kapitalizmde cinsel yönelimleri farklı olanlar, transseksüel kişiler bu tür uygulamalara maruz kalıyor. Sosyalist bir toplumda hiçbir insan söz konusu özellikleri nedeniyle herhangi bir baskıyla ve ayrımcılıkla karşılaşmayacaktır.

Bu insanların eşit yurttaşlar olarak hakları ve özgürlükleri hem yasalarla güvence altına alınacak, hem de topluma verilecek örgün ve yaygın eğitimle olası nefret söyleminin ve düşmanlığın önüne geçilecektir. Örgün eğitim derken, bu konuların ilköğretimden başlayarak kamu okullarında verilecek eğitimde ele alınmasını kastediyorum.

Sosyalizmde kürtaj ve eşcinsel evlilikler serbest mi olacak?

Sosyalizmde kürtaj ancak ülkenin çok özel nedenlerle pronatalist, yani nüfus artışını öngören politikalar izlemesi gerekiyorsa ve nüfus piramidi belirli riskler doğuracak şekilde yukarıdan şişiyorsa sınırlandırılabilir. Türkiye’den söz edersek bunların her ikisi de geçersizdir; dolayısıyla kürtaj hakkının sınırlandırılması için hiçbir neden olmayacaktır.

Bana göre eşcinsel evliliklerde de hiçbir sakınca yoktur.

Türkiye’de Kürtler var, siyasetleri ve partileri var. Sosyalizmin bu gerçeklere bakışı nedir, ne olmalıdır?

“Ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı” sosyalizmin yerleşik ilkelerinden biridir. Bunun anlamı, belirli bir ülkede yaşayan, anadili, tarihi ve kültürü o ülkede çoğunluğu oluşturanlardan farklı olan bir halkın nasıl yaşamak istiyorsa öyle yaşamaya hakkı olduğudur.

Kimileri bu hakkın mutlaka ayrı devlet kurmayı gerektirdiği görüşündedir; ben o görüşte değilim. Yani, “kaderini belirleme hakkı” mutlak bir haktır; ama bu hakkın ille de ayrı devletle gerçekleşmesi gibi bir zorunluluk yoktur diyorum.

Tarihte bu tür sorunlar belirli bir ülke içinde “federasyon”, “özerklik” gibi yollardan da çözülebilmiştir. İleride yeri geldiğinde bu konuyu biraz daha açabiliriz.

Kürt siyaseti ve hareketi içinde sosyalizmi hedefleyenler de var diye biliyorum...

Evet, vardır. Ayrıca bu kesim sosyalizmi yalnızca kendi bölgeleri için değil Türkiye'nin bütünü için de öngörmektedir. Ancak, sosyalizm anlayışları ve öngörükleri sosyalizm ülkedeki başka sosyalistlerin anlayışlarından kimi açılardan farklı görünmektedir. Yaşadığımız hayhuy içinde bunları doğru dürüst ele alıp tartışmıyoruz; ama onun da zamanı gelecektir.

Toplumda birçok kesim var; görebildiğim kadarıyla onlar da okkanın altında; o zaman neden ille de işçi sınıfı?

Bir kere işçi sınıfı herhangi bir kapitalist toplumun nüfusça en ağırlıklı kesimini oluşturur. Burada işçi sınıfı derken, yaşamak ve ailesini geçindirebilmek için kendi emeğinden başka elinde hiçbir araç, imkân vb. olmayan, geniş anlamda emekçileri kastediyorum. Ama bundan daha önemlisi şu: İşçi sınıfı sömürü düzeneğine son verdiğinde, bu anlamda kendisini sömürüden kurtardığında, sermaye sınıfı dışında bundan zararlı çıkacak, bu yüzden kaybedecek başka hiçbir toplum kesimi yoktur.

İstersen şöyle de diyebiliriz: Tarih boyunca ortaya çıkan sınıflar arasında, sınıf egemenliğinin sürmesinden herhangi bir çıkarı olmayan tek sınıf işçi sınıfıdır.

Böyle dedim, ama aslına bakılırsa sosyalizmin para babalarına da yararlı olacağı söylenebilir. Elindeki parayı nereye yatıracağı konusunda bir türlü karar veremeyen, kurdeşen döken ve sürekli stres altında yaşayanlar da bu sayede rahatlamış olur...

Şaka yapıyorsun galiba! Yani kapitalist sınıf da bu yoldan ikna edilebilir mi demek istiyorsun?

Yok, o kadar da değil. İşe bir tür varoluş felsefesi açısından yaklaşılsa az önce dediğim doğru sayılabilir. Ne var ki konuya böyle bakacak kapitalist çıkmaz; sınıfsal çıkarları ve dürtüleri başka her şeye baskındır. Ama yine de sosyalizm geldiğinde kapitalistlere dönüp kendilerini ne gibi dertlerden kurtardığımızı söyleyebiliriz.

Kendileriyle alay ettiğimizi düşünebilirler, ama o kadarına da hakkımız olsun...

Söylediklerinin belirli bir fikir verdiğini, bir çerçeve oluşturduğunu söyleyebilirim, ama...

“Ama”nın ötesini anlayabildiğimi sanıyorum. Merak etme, bütün bunları açacağız.

Marksizm, Sosyalizm ve Devrimcilik: Trafığın Olası Akış Yolları

Bu kez tersinden bir soru: Marksizmi ve sosyalizmi kabul edip devrimci olmayan, devrim fikrini reddedenler de olabilir mi?

Olabilir.

Ama Marksizm söz konusu olduğunda durum biraz farklıdır. Marksizmi bir benimsemek, bir de bilmek vardır. Normal olarak bir insanın Marksizmi gerçekten benimseyip de devrimci olmaması pek mümkün değildir. Bununla birlikte Marksizmi bilen, örneğin tarihsel süreçlerin, kimi toplumsal olguların açıklanmasında başvurulması gereken bir öğreti olarak ona belirli bir değer biçen, ama ötesine karışmayan, devrim falan da istemeyen akademisyenler, bilim insanları, aydınlar olabilir.

Sonra, Marksizmin kapitalist sistemin işleyişine ilişkin saptamalarının günümüz kapitalizmini anlamakta işe yaradığını düşünen iktisatçılar, hatta CEO'lar bile olabilir. Nihayet, bugün kendini “sosyal demokrat”, “demokratik sosyalist” olarak ya da “ortanın solunda” tanımlayan kişiler arasından da sosyalizmi kabul edip bunun devrimle gelebileceğine inanmayanlar ya da böyle gelmesini arzu etmeyenler çıkabilir.

Çevremizde böyle insanlar var mı?

Halil İnalcık adını hiç duydun mu? Osmanlı dönemi söz konusu olduğunda dünyanın en önemli tarihçilerindendi. Devrimci değildi, Marksist de değildi; ama kendi bilim dalında Marksizme, onun tarihe bakış yöntemine şöyle ya da böyle başvurulmasını zorunlu sayardı. Yine bugün yaşamayan Mülkiyeli Güngör Uras, sermaye sınıfının örgütü olan TÜSİAD'da yöneticilik yaptı; ama sermayenin birikim ve hareket yasalarını bilirdi. Diğer konuya gelince; 1960'lı yıllarda Bülent Ecevit'in bile "Bana sosyalist dersiniz bundan ancak memnun olurum" dediği söylenir.

Kafamda biraz daha şekilleniyor sanki. Bu durumda anlayabildiğim kadarıyla bizim bölümdeki sosyoloji hocası Aysun hanım "biraz" Marksist, sekreterlikteki Hüsnü bey sosyalist, bizim Egesu da anarşist oluyor. Ama yine anlayabildiğim kadarıyla çevremdeki diğer devrimciler arasında hem komünist hem de Marksist olan pek yok galiba...

Senin yaşındaki insanlardan hemen hepsinin bir anda olması beklenemez zaten. Diğerlerini şimdilik bir yana bırakalım da Egesu kadın mı erkek mi?

Kadın...

Bana kendisine biraz ilgin var gibi geldi. Arada çıkıyor musunuz?

Tolgacan'dan ayrıldıktan sonra belirli bir yakınlasmamız oldu, ama doğrusunu istersen çevresini

ezmeye biraz meraklı bir arkadaş; ben dâhil çevresindeki herkesi cahillikle, gördüğümüz her otoriteye boyun eğmekle eleştiriyor; bir dahaki buluşmamızda söylediklerine kendimden de bir şeyler katıp biraz dış göstersem iyi olacak...

Sakın yapma!

Neden?

“Bir yerlerden öğrendikleriyle karşı atağa geçti, beni ezmeye çalışıyor” diye düşünüp senden iyice uzaklaşabilir...

Yine de denemeye değer görünüyor...

Sen bilirsin.

Peki, bir insan, değişim ve devrim fikri hiç olmadan, salt okudukları ve öğrendikleriyle Marksist ve komünist olamaz mı?

Tarihte bu yoldan Marksist ve komünist olan kimse var mıdır bilmiyorum. Türkiye söz konusu olduğunda böyle birini ben şahsen hiç tanımadım. İnsan kendisi damdan düşmeden yerçekimi yasasına, fiilen dünya turu yapmadan dünyanın yuvarlak olduğuna inanabilir. Bunlar ayrı şeyler. Ama bir iç tutkusu, motivasyonu, köklü bir değişim arzusu hiç olmayan bir kişinin köşesinde Marx okuyup Marksizmi seçmesi bence pek olabilecek bir şey değildir.

Ama dur, bir ölçüde istisna sayılabilecek bir örnek biliyorum galiba...

Kim?

Amerikalı Marksist Bertell Ollman 2013 yılında Türkiye'ye gelmiş, bir ara Ankara'ya da uğramıştı. Ankara'daki bir söyleşisi öncesinde kısa bir sohbet imkânımız oldu. Bana anlattığına göre ABD'de Marksizmin zaaflarını, boşluklarını ve yanlışlarını ortaya koymak üzere hazırlanan bir akademik projede yer almış. Sonra, olduğu iddia edilen zaafı ve yanlışları Marx'ın metinlerinde hiç görememiş, tersine daha önce okumamış olduğu Marx metinlerini doğru ve ufuk açıcı bulmuş, böylece kendisi de Marksist olmuş.

Söz açılmışken, Bertell Ollman'ın çalışmalarının önemli bir bölümünü Yordam Kitap'ın yayınladığını hatırlatayım...

Sözünü ettiğin kişi bir bilim insanı olduğuna göre, sosyalizmin bu insanlara özellikle hitap ettiğini söyleyebilir miyiz?

Bence burada Marksizm ile sosyalizm arasında belirli bir ayrımı gözetmek yerinde olur. Örneğin Marksizmi alırsak bu düşünce sisteminin özellikle tarihe bakışının ve kapitalist üretim tarzına ilişkin analizinin, kapitalist toplumdaki sınıflara ilişkin tespitlerinin bilimsel olduğu kesindir. Ancak sosyalizmi, özellikle siyasal devrim için verilen mücadeleyi ve siyasal devrimin kendisini de içerecek genişlikte alırsak, bunların tamamının bir bilim olması, bilimsellikle nitelenmesi mümkün değildir.

Bu tür dönüşümleri incelerken üretimin ekonomik koşullarında meydana gelen maddi dönüşümle –ki bu dönüşüm bir doğa bilimi kesinliğinde belirlenebilir–, hukuksal, siyasal, dinsel, sanatsal ya da felsefi dönüşümler arasında bir ayrım gözetilmesi her zaman gereklidir. Bu ikincisinden kastedilen, kısaca söylersek, insanların çatışmanın bilincine vardığı ve mücadeleye başladığı ideolojik biçimlerdir (Marx, *Ekonomik Politığın Eleştirisine Önsöz*, 1859).

Bilimi ve ideolojiyi ayrı şeyler olarak görmek gerekir. Ben de bu ayrımdan hareketle “ideoloji” sözcüğünün gelişigüzel kullanılmasına itiraz etmişimdir. Örneğin sosyalizm bir ideoloji olarak görülebilir; ama Marksizm bir ideoloji değildir, bir düşünce sistemi, bir öğretilerdir.

Aradaki farkı somutlayacak bir örnek verebilir misin?

Verebilirim.

Örneğin sosyalizmin savunulması adına “emek en yüce değerdir” denmesinde bence bir sakınca yoktur. Bu söylem, işçi sınıfının, onun emeğinin önemini vurgulayan, işçi sınıfına özgüven verici yanları da olan bir ideolojileştirmedir. Ama bilim ve Marksizm dediğimizde bu söz doğru değildir. Marx *Kapital*’in birinci cildinde “emeğin, değer in özü, içsel bir ölçüsü olduğunu, ama kendi başına herhangi bir değer taşımadığını” söyler.

İstersen söyle toparlayalım: Siyaset yapacaksan bunu sadece bilimle, sadece bilimsel olandan kalkarak

yapamazsın. İşin içine ideolojiyi de katman gerekir ve ideolojide hiç su geçirmez derecede bilimsel olmak gibi bir ölçüt yoktur...

Yani, bilimin terazisine vurulması mümkün olmayan konular da sosyalizmin savunulmasında yer alabilir demek istiyorum.

“Bilimsel sosyalizm” ne anlama gelir o zaman?

“Bilimsel sosyalizm” ifadesi, sosyalizmin her yönüyle bir bilim olduğunu ileri sürmek için değil, Marx ve Engels’in temsilcisi olduğu sosyalizmin “ütopyacı sosyalizm” denilen düşünceden ayrı olduğunu, maddi bir zemine oturduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

Ütopyacı sosyalizm nedir?

Ütopya, Grekçe “hiçbir yer” anlamına gelen “ou” ve “topos” sözcüklerinden türetilmiştir. Ütopyacı sosyalizmin özelliği şudur: İnsanlık tarihinin nereden nereye yol aldığını, kapitalist üretim tarzının özelliklerini, hareket yasalarını, sınıfsal ayrışmalarını pek dikkate almadan daha adil ve eşitlikçi bir toplum tasavvur eder. Kısacası ütopyacı sosyalizm, maddi gerçeklik dışında zihinlerde düşlenen sosyalizm demektir.

John Lennon’ın “Imagine” adlı parçası da öyle o zaman...

Senin yaşındaki birinin bu parçayı bilmesine hem şaşırdım hem de sevindim...

Bu arada iyi ki bu örneği verdin. İnsanların ütopyaları olabilir, olması da iyidir, buna karşı çıkılmaz. Ama

bu dünyada bugünkünden başka bir toplum düzenine ulaşmak istiyorsan ütopyanı zihninde bir yerlerde tutarak yaşamın maddi gerçeklerinden hareket etmen gerekir. Ütopya, gelmiş olduğun noktadan daha ilerilere gitmen için esin verici olabilir, ama ütopya olarak kafanda ne varsa hemen gerçek olmasını bekleyemezsin. Uzun vadede bile olmayabilir.

Sonra, ideoloji ile siyaset arasındaki ilişki doğrudandır; ütopya ile siyaset arasındaki ilişki ise çok, ama çok dolaylı...

Yahya Kemal “İnsan bu âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar” demiş...

Yahya Kemal ve hayat anlayışı açısından öyle olabilir. Ama sosyalizmin gerçekleşmesinin insanların onu hayal ettiği müddete bağlı olmadığı kesindir.

Bir de dikkatini çekeyim: İnsanlık tarihinin uzunca bir dönemine düşünsel planda ütopyalar damgasını vurmuşken son dönemde hep distopyaların ağır basması anlamlıdır. Distopya, büyük acıların ve adaletsizliklerin hüküm sürdüğü, örneğin yaşanmış bir felaketin ardından gelebilecek totaliter bir toplum tasavvurudur.

Bundan, insanlığın artık geleceğe çok daha karamsar bakmaya başladığı sonucunu mu çıkarmak gerekir?

Evet, ben de bu sonucu çıkarasın diye söyledim zaten...

Bir de “Ya sosyalizm ya barbarlık” sözü var; herhalde bu dediğinle örtüşüyor.

Evet, aslında Engels’e ait olduğu ileri sürülen bu sözün yaygınlaşması Rosa Luxemburg’un 1916’da yayınlanan bir broşürü ile gerçekleşmiştir; “Junius Risalesi” diye de bilinir. Bu ikiliğin yüz yıl kadar önce ortaya konulması belirli bir değer taşır elbette, ama günümüzde çok daha fazla geçerlilik kazandığını söyleyebiliriz.

Hangi özel nedenlerle?

Çevre ve iklimle ilgili durumlardan söz ettik.

Macar Marksist filozof ve iktisatçı Istvan Meszaros’un 2001 yılında yayınlanan, dolayısıyla günümüzü daha fazla dikkate alan ve bu adı taşıyan bir kitabı vardır. Kitabın tam adı, *Sosyalizm ya da Barbarlık: Amerikan Yüzyılından Kavşak Noktalarına*. Meszaros bu kitabında çok sayıdaki kapitalist devlet arasındaki egemenlik mücadelelerinin, emperyalist genişleme yönündeki müdahalelerin, NATO gibi askerî blokların saldırganlığının ve çeşitli “vekâlet savaşları”nın daha da barbarca özellikler kazanacağını ve özellikle alt sınıflar için yıkım anlamı taşıyacağını belirtir.

1990’larda başlamak üzere, özellikle Ortadoğu’da, Asya’da ve Avrupa’da yaşananlar dünyanın hâlihazırdaki gidişinin tam da bu yönde olduğunu açıkça gösteriyor. Gelgelelim, bugün bir avuç aydınla birlikte eskisine göre güç yitirmiş sosyalistler ve komünistler dışında durumun vahametini görenler ne yazık ki çok az...

Bu son söylediklerim seni üzmüş gibi; öyle görünüyorsun. Bugün durum gerçekten böyle, ama değişeceğine ilişkin güçlü işaretler de var.

Üzgün olmak önemli değil de aklıma bir soru takıldı: Bireysel düzlemde alırsak, bir insanın sosyalist olmasıyla komünist olması aynı şey mi?

Her zaman değildir. Aslında bir komünist her zaman ve her durumda aynı zamanda sosyalisttir. Ama kendini sosyalist olarak tanımlayan ve gerçekten öyle sayılabilecek bir kişi komünist olmayabilir de.

İnsanların kendilerini nasıl tanımladıklarından ayrı, bir toplum düzeni olarak bakarsak Marx sosyalizm ile komünizm arasında ayırım yapmamış, bu iki sözcüğü çoğu kez birbirinin yerine kullanmıştır.

Biraz daha açarsak, kapitalist toplum düzeninin son bulduğu, yani insanın insanı sömürmediği, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırıldığı bir toplum sosyalist bir toplumdur. Sosyalizmde, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesinin yanı sıra sermaye sınıfının elindeki zenginlik de kamuya aktarılır. Böyle bir toplum isteyenlere ve bunun için uğraş verenlere de sosyalist denir.

Buna karşılık komünist terimi günümüzde belirli bir toplum düzenine işaret etmekten çok kişilerin siyasal kimlikleri için kullanılıyor. Komünist kişi kuşkusuz sosyalist bir toplum düzenini savunur; ama kimi sosyalistler vardır ki gerek güncel mücadelelerinde gerekse geleceğin toplumuna ilişkin kurgularında işin komü-

nizme kadar varmasını istemeyebilirler ya da bunun gerçekleşebileceğine inanmayabilirler.

Sosyal demokrasi nedir, dediğin türde bir şey midir?

Bir siyasal akım olarak tarih sahnesine çıktığı 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyal demokrasi de Marksist düşünceyi sahipleniyor, sosyalizmi hedefliyordu. İşçi sınıfının siyasal temsilcileri bu partilerdi. Tanımdaki “sosyal” sözcüğü hedeflenen toplumsal düzene, “demokrasi” sözcüğü de siyasal yapılanmaya işaret eder. 19. yüzyıl sonlarına doğru dünyanın en güçlü ve kitle-sel sosyalist partisi Alman Sosyal Demokrat Partisi’ydi.

Bu arada, Rusya’da 20. yüzyıl başlarında kurulan devrimci ve Marksist partinin adının “Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi” olduğunu da belirtiyim. O dönemin işçi sınıfı partilerinin uluslararası örgütü de İkinci Enternasyonal’di.

Sonra ne oldu?

Sonra, bağıra bağıra geliyorum diyen Birinci Dünya Savaşı öncesinde savaşa karşı çıkan, sosyalistlerin bu savaşta kendi ülkelerinin yanında yer almalarını reddeden antimilitarist sosyalistlerle böyle düşünmeyenler arasında köklü bir kopuş gerçekleşti. Ardından kendilerini diğerlerinden ayırıp Üçüncü Enternasyonal’de bir araya gelen komünist partiler ortaya çıktı.

Ayrılık bugün de hâlâ o noktada mı duruyor?

Kuşkusuz hayır.

Sosyal demokrasi daha sonra kapitalizmden sosyalizme devrimci dönüşüm fikrini reddeden bir çizgiye yerleşti. Sosyal demokrat partilerden kimileri kapitalizmi aşma fikrinden de vazgeçmiştir ve gerçekleştirecek birtakım reformlarla kapitalizmin daha adil, daha emekten yana bir düzen haline getirilebileceğini savunmaktadır. Başka sosyal demokrat partiler ise sosyalizme adım adım gerçekleştirilecek reformlarla ulaşılabileceği görüşündedir.

Yüzyıl önce yaşanan ayrışmada komünist tarafta kalan partilere ne oldu?

Avrupa’da, özellikle İtalya ve Fransa gibi ülkelerde bir ara güçlü ve etkiliydiler. Örneğin Fransız Komünist Partisi 1960’lı yıllarda gücüne ilişkin öyle bir izlenim vermiş olacak ki partinin 1968 olaylarındaki çekinik tutumu nedeniyle ünlü filozof Sartre, “komünistler devrimden korkuyor” bile demişti. İtalyan Komünist Partisi de 1976 yılında yüzde 34,4 oy almıştı ve 2 milyonu aşkın üyesiyle Batı ülkelerindeki en büyük komünist parti olmuştu.

Bu partiler ve başkaları 1980’lerle birlikte yükselen sağcı ve liberal dalgaya karşı direnemediler. Dünyada sosyalist sistemin çöküşüyle birlikte çok daha fazla gerilediler, parçalandılar.

Bildiğim kadarıyla bizdeki CHP Sosyalist Enternasyonal üyesi bir parti. CHP bu kategorilerden hangisine giriyor?

Hiçbirine girmiyor da denebilir, hepsine birden giriyor da...

CHP 1960'lı yıllarda önce "ortanın solundayım" dedi. Ardından "sosyal demokrasi" diyenler çıktı; 1970'li yıllarda Bülent Ecevit sosyal demokrasinin kaynağında işçi sınıfının ve Marksizmin olduğunu, CHP'nin ise böyle bir kökene sahip olmadığını, dolayısıyla kendilerine "demokratik sol" denmesi gerektiğini söyledi.

Bugün?

Bugün CHP'nin ne olduğunu kendisinin de bilmediğini söyleyebiliriz. Bunu partiyi küçümseme adına söylemiyorum. Parti yönetiminde olsun, üyeler arasında olsun kendine "demokratik solcu", "sosyal demokrat", "sosyalist", hatta Marksist diyenler vardır ve parti tekleşmiş bir kimlik sergilememekte, belki de bilerek bundan uzak durmaktadır.

Partinin kendi üyeleri dışında, kimi sosyalistlerin bu partiye ilişkin tanımlamaları da vardır ve bu tanımlamalar işleri daha da karıştırmaktadır. Örneğin solda CHP'yi "sermaye sınıfının has partisi", "düzenin asıl dayanağı", "gerici" hatta "faşist" sayanlar bile vardır.

Diğer tanımlar neyse de "sermaye sınıfının has partisi" ve "düzenin asıl dayanağı" dendiğinde bu partinin böyle olup da neden bir türlü iktidar yapılmadığı ciddi bir soru işareti olsa gerek...

Doğrusu işin o yanını ben de tam çözemiyorum. Belki de gerçekten bir üst akıl vardır ve bu akıl has

partiyi yedek güç olarak kenarda tutmayı daha doğru buluyordur...

Bu durumda CHP'yi çok kimlikli siyasetin seçkin örnekleri arasında saymak gerekir sanırım...

Öyle görünüyor; başkalarının yakıştırmaları bir yana, partinin kendine ilişkin tanımları bile epey bir yekûn tutuyor.

Sosyalist Türkiye'de CHP gibi bir muhalefet partisi olabilir mi?

Neden olmasın? İstikrarlı gidip seçimlerde yüzde 25'i aşmayacaklarını garanti ederlerse olur elbette...

Şaka yapıyorsun sanırım!

Evet, şakaydı. Şakayı bir yana bırakırsak, sosyalist devrimin gerçekleştiği bir Türkiye'de bugün bilip tanıdığımız partilerin de köklü değişimler geçirebileceğini hesaba katmak gerekir. Öyle bir Türkiye'de CHP adında bir parti varsa mutlaka bugünkünden farklı bir parti olacaktır; ama şu yönde ama bu yönde.

Bugün henüz ortada devrim yokken bir insanın komünist olması ne anlama gelir?

İstersen 2015 yapımı *Trumbo* adlı filmle başlayalım. Film, 1940'lı yılların ikinci yarısı ile 1950'li yılların ABD'sinden bir kesit sunar. Jay Roach'un yönettiği filmin kahramanı Dalton Trumbo...

Trumbo, soğuk savaş (bunun ne anlama geldiğini sana verdiğim sözlükte açıklamıştım) döneminde bil-

diğin Hollywood'da iş yapan yönetmen, senarist ve prodüktörlere yönelik baskı ve kovuşturmalarda hedef alınan insanlardan biriydi. Komünist Parti üyeliğiyle suçlanan ünlü bir senaryo yazarıydı. Filmde küçük yaş-taki kızı bir ara Trumbo'ya komünist olmanın ne demek olduğunu sorar. Trumbo kızına, "Okuldasın, senin öğle yemeğin var, ama yanındaki arkadaşının yok; sen paylaşmazsan arkadaşın aç kalacak, yemeğini onunla paylaşır mısın?" diye sorar. Kızı "Paylaşıyorum" yanıtını verince Trumbo, "O zaman sen bir komünistsin" der.

Trumbo'nun senaryo yazarı olduğunu söyledin; bu da onun yazdığı kısa bir senaryo olmasın?

Filmin 2015 yapımı olduğunu söyledim. John McNamara'ya ait olan senaryo Bruce Cook'un 1977 yılında yayınlanan kitabına dayanıyor. Trumbo ise 1976 yılında öldü. Araya böyle münasebetsiz şakalarla gire-
ceksen burada keselim...

Öyle şakaları sen de yapıyorsun ama?

Benimkiler ayrı...

Özür dilerim, bu kadar basit mi yani demek istemiştım.

Elbette bu kadar basit değil, ama başlangıç için fena sayılmaz. Okulda öğle yemeğini, yemeği olmayan başkalarıyla paylaşmak isteyecek komünistler dışında başka insanlar da çıkar kuşkusuz. Ama bu paylaşım-cılık gene de insanı tanımlayan özelliklerden biridir. Sosyalizmin getireceği ortam ve koşullarda ise kişinin

kendini nasıl tanımladığından önce, hiç kimsenin öğle yemeği yiyemeyecek durumda olmaması, bırakılması önemlidir.

Bu durumda sosyalizmin, insanların öğle yemeğini karnı aç olanlarla paylaşarak bu yoldan komünist olmalarına gerek bırakmayacak bir düzen olduğunu söyleyebiliriz.

Evet, şimdi oldu, hem de iyi oldu.

İstersen, sosyalizme ilişkin en başta örneğini verdiğim basit sözlük tanımlarıyla devam edelim. Bu tanımlar genellikle şöyle der: “Üretim araçlarının özel ellerde değil kamu mülkiyeti ve denetimi altında olduğu, üretimin ve paylaşımın çalışanların kendi yönetimlerinde gerçekleştiği bir toplumsal düzen...”

Üretim araçlarından kastedilen, insanların ihtiyacı olan şeyleri üretmek için kullandıkları araçlardır. Bir çekiç ya da tornadan tut da bilgisayar kontrollü robot, fabrikalara, limanlara, demiryollarına ve madenlere kadar pek çok tesis bu tanım kapsamında yer alır.

Zamanında Einstein da kapitalist toplumun olumsuzluklarından hareketle sosyalizmi gerekli görmüş, sosyalizmin bir tanımını da yapmıştı.

Bildiğimiz Einstein mı?

Sahiden o kadar biliniyor mu? Evet, ta kendisi, Albert Einstein...

Ne demiş?

Elimde var, aynen aktarıyorum:

Bu son derece ciddi olumsuzlukları ortadan kaldırmanın tek bir yolu olduğuna inanıyorum. Toplumsal hedeflere yönelmiş bir eğitim sisteminin eşliğinde sosyalist bir ekonominin kurulması... Böyle bir ekonomide üretim araçlarının sahibi toplumun kendisidir ve bu araçlar planlı biçimde kullanılır. Üretimi halkın ihtiyaçlarına göre ayarlayacak olan planlı bir ekonomi, yapılacak işleri de çalışabilecek durumda olanlara dağıtır ve her erkek, kadın ve çocuğun geçimini güvence altına alır. Bireyin eğitimi ise, doğuştan gelen yeteneklerine ek olarak, o bireyde, gücün yükseltilmesi ve günümüz toplumunda başarı kazanma dürtüleri yerine başka insanlar için sorumluluk duygusu geliştirmeye yönelir.

Burada güç ve başarı dürtülerinin yükseltilmesi yerine başkalarına karşı sorumluluk duygusu vurgusuna özellikle dikkatini çekmek isterim.

Einstein bunları ne zaman nerede demiş?

ABD’de yayınlanan *Monthly Review* adlı derginin 1949 yılında çıkan ilk sayısında, kendi imzasıyla ve “Neden Sosyalizm?” başlığı altında...

O zaman demek soğuk savaş dönemi dediğin dönemde Trumbo’nun ensesinde boza pişirilirken böyle dergiler de çıkabiliyordu...

Demek dikkatli dinliyorsun, memnun oldum. Evet, çıkabiliyordu, o dönemde sinemanın gücünü ve etkisini bilen Amerikalı antikomünistler özellikle bu sektörü hizaya getirmek istemişlerdi. Hollywood’da cadı avı böyle başlatıldı.

Söz açılmışken, Türkiye'deki sosyalizm düşmanlığı, antikomünizm hakkında neler söyleyebilirsin?

Bu, karşılığında çok şey söylenebilecek bir soru, yani uzun uzun anlatmak da mümkün. Ama ben uzatmadan bu başlıktaki belirli bir ayrıma dikkatini çekmek isterim:

Antikomünizm özel bir kategoridir; belirli temelleri, özellikleri, söylemleri vardır, bunlara antikomünizm denir. Başka bir deyişle, komünist olmayan ya da komünizmi benimsemeyen herkesin aynı zamanda antikomünist olduğunu söyleyemezsin.

Ayrım nerede?

Herhangi birini düşün: Bu kişi ne olduğunu bildiği kadarıyla komünizmi benimsememektedir; nedeni, bunu insan doğasına aykırı bulması olabilir; planlı ekonominin işlemeyeceğini düşünebilir; serbest piyasa ekonomisinin yerini başka hiçbir şeyin tutmayacağına, işverenlerin ülke kalkınmasına büyük katkıları olduğuna inanabilir...

Ama diyelim bu kişi sabahtan akşama kadar komünizme küfredmiyor; ülkenin önündeki en büyük tehlikenin bu olduğunu düşünmüyor; ülkedeki her ters gidişin ardında komünist parmağı aramıyor; komünistlerin devlet dâhil her yere sızmış oldukları gibi kuruntular taşımıyor...

O zaman bu kişi komünist değildir, ama antikomünist de değildir demek istiyorsun.

Evet, onu diyorum.

Bugünün Türkiye'sine bakarsak, yukarıda söylediklerinden "komünistlerin her yere sızdıkları" iddiası FETÖ'yle mücadelede eksen kaymasına yol açabileceği için zaten pek tercih edilmez herhalde?

Evet, orası öyle...

Türkiye'de antikomünizm 1920'lerden bu yana hep olmuştur. Uzunca bir süre Türkiye'de antikomünizmin kaynağında devletin belirli birimlerini, okulları ve medyayı görürüz. Daha sonra, özellikle 1950'lerle birlikte bunlara işverenler, işveren örgütleri, bu amaçla kurulmuş dernekler, kulüpler ve dinsel örgütlenmeler eklenmiştir.

Bu arada, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, 1945-1946 yıllarını, ülkede antikomünizmin sistematik biçimde örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması açısından bir dönemeç noktası saymanın mümkün olduğunu da belirteyim. Bunun nedeni de soğuk savaşla birlikte Türkiye'nin kendi yerini Batıda, daha sonra da NATO'da belirleyen kesin tercihidir.

Söz açılmışken sana 1940'lı yılların ikinci yarısından ilginç bulacağını düşündüğüm bir antikomünizm örneği vereyim:

1946-1948 döneminde meclis başkanlığı da yapan Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kazım Karabekir, yanında devlet büyükleri olmak üzere bir köy enstitüsünü teftişe gidiyor. Köy enstitüsündeki öğrenciler kalıp çeşitli şiirler okuyunca Karabekir, "Topraklarımıza

göz diken Moskoflar için yazılmış hiç mi şiiriniz yok?” diye soruyor. Bir öğrenci utana sıkıla, “Var paşam, ama biraz küfürlü, burada kız arkadaşlarımız var...” deyince Karabekir ısrar ediyor, çocuk da “(...) katran kazanına batsın Baltacı” diye başlayan şiirini okuyor. Paşa ardından sınıfa “Moskofların ezeli planını” soruyor; bu kez bütün sınıf ayağa kalkıp “Sıcak denizlere inmek” yanıtını verince hayli memnun kalıyor...

Bunlar sana bir şey ifade ediyor mu?

Lisedeyken sınıfta ülkücü öğrenciler vardı, onlar söylerdi: Bir savaşta Osmanlı ordusu Rusları yok edebilecekken Çariçe Katerina Osmanlı komutanı Baltacı Mehmet Paşa’ya gelmiş, buna benzer şeyler. “Sıcak deniz” meselesinden ise ilkokuldaki bir öğretmenim de bahsetmişti. Demek bu “sıcak denizlere inme” kuzey komşumuzun Çarlıktan sosyalizme hiç değişmeyen bir arzusu olarak görülüyor...

Evet, öyle gibi... Aslında bana göre Türkiye’deki sosyalizm düşmanlarının bile Küba’ya daha ılımlı bakmalarında bunun da payı var...

Nasıl yani?

Küba’nın etrafındaki denizler zaten sıcak sayıldığından onların böyle bir ihtiyacı yok diye düşünüyor olabilirler.

Ya günümüzdeki antikomünizm için neler söyleyebilirsin?

Elbette, sosyalist sistemin çökmesine ve solun gerek dünyada gerekse Türkiye’de güç yitirmesine bağlı olarak, son otuz yıldır Türkiye’de antikomünizmin örneğin 1946-1989 dönemindeki kadar ön plana çıkarıldığını görmüyoruz. Şimdi onun yerini “terörizm”, “bölücülük” ve az önce senin de işaret ettiğin gibi “FETÖ” üçlüsü almış görünüyor.

Yarın Türkiye’de sosyalizm düzen için yeniden bir tehdit haline gelince, sence komünizmin terörizm, bölücülük ve FETÖ üçlüsüne dayanarak kendini yeniden var ettiğini mi söylerler, yoksa bu üçünün sonunda komünizmde karar kıldığını mı?

Kesin tercihte zorlanacakları için ikisini birden yapabilirler.

Ancak, bu son sorun bende yorulduğun ya da sıkıldığın gibi bir izlenim uyandırdı. İstersen burada keselim. Sonraki sohbetle devam ederiz...

Sosyalizm: Temel Ayrımlar

Buraya kadar hep sosyalizm dedik; komünizm başka bir düzeni mi ifade eder?

Hayır, komünizmi, az önce tanımlanan düzenin daha ileri bir evresi olarak görmek gerekir. Daha doğrusu Marx, devrimden sonraki süreci biri ilk diğeri sonraki evre olarak ikiye ayırıp bunların her birine “komünizm” demişken, daha sonra Lenin ilk evreyi “sosyalizm” olarak adlandırmıştır.

Uzun süren doğum sancılarının ardından kapitalist toplumdan henüz yeni çıkmış olan komünist toplumun ilk evresinde kusurlar kaçınılmazdır. Hukuk, hiçbir zaman toplumun ekonomik yapısının ve onun koşulladığı kültürel gelişimin ötesinde olamaz. (...) Komünist toplumun ileri evresinde, ancak o dönemde burjuva hukuku tamamen aşılabilir ve toplum “herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” diyebilir (Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, 1875).

Komünizm evresinde sınıflar tamamen ortadan kalkmıştır; dolayısıyla artık sınıf mücadeleleri de yoktur. Sosyalizmde insan harcadığı emeğe göre pay alır, komünizmde ise ihtiyacına göre.

Sonra, bir önceki toplumsal düzen olan kapitalizmin izleri sosyalizmde varlığını sürdürür. Marx bunlara “doğum lekeleri” der... Kamulaştırma, yani özel mülkiyetin kaldırılması en büyüklerden başlayarak

adım adım ilerler. Ayrıca üretim araçları kamulaştırılmış olsa bile sınıflar hâlâ varlığını sürdürür ve sınıf mücadeleleri de bu kez başka koşullarda olmak üzere devam eder.

Sömürü de mi?

Hayır, sosyalizmde başkalarının emeğini sömürme anlamında insanın insanı sömürmesi çok büyük ölçüde son bulur.

“Çok büyük ölçüde” derken?

Sosyalizmin ilk evreleri söz konusu olduğunda tarımsal üretimin belirli biçimlerini ve 3-5 kişi çalıştıran küçük işletmeleri, aile işletmelerini ayırabiliriz. Örneğin Ordu ve Giresun’daki fındık bahçeleri neden hemen kamulaştırılsın ki? Bu bahçeler aile işletmesi niteliğindedir ve dışarıdan işçi yalnızca fındık hasadında kullanılır. Bu uygulamaya belirli bir süre ve kesin koşullara bağlı olmak üzere devam edilebilir.

Ne gibi koşullar?

Birincisi, başka yerlerden, diyelim Urfa’dan, Adıyaman’dan gelen “gezici” tarım işçisi olmayacak. Bunu seyahati yasaklama anlamında söylemiyorum; ailelerin geçim için yılın belirli bir döneminde uzaklara gitmelerine gerek kalmayacağına, çünkü yaşadıkları yerlerde iş, gelir ve konut sahibi olacaklarına işaret etmeye çalışıyorum.

İkincisi, kesinlikle çocuk işçi çalıştırılmayacak ve üçüncüsü, hasat için çalıştırılan işçilere ödenecek ücret

ve bu işçilerin sosyal hakları her yerde güvence altına alınacak...

“Kesinlikle” dedin; çocuk işçiliği konusundaki bu titizliğin özel bir nedeni mi var?

Evet, var: Sosyalizm, 18 yaşına kadar olan insanların, yani çocukların bedensel ve zihinsel açıdan sağlıklı gelişmelerine özel önem verir. Ücretli çalışma ise bu gelişimin her iki yönüne de zarar verir. “Hiç olmazsa bir meslek öğrensin” gerekçesiyle çocukların çırak olarak çalıştırılması da yanlıştır. Çocuk meslek öğrenecekse okulda öğrensin; pratiğini de yine eğitimi çerçevesinde belirli kurallar içinde yapsın...

Az önce sosyalizmin ilk tanımında “kamu mülkiyeti” demiştin, kastedilen nedir? Kamu kimdir ve nedir?

En başta ve özellikle sosyalist evrede devlettir. Ama bu artık bildiğimiz kapitalist devlet değildir. İşçi sınıfının kendi devletidir; dolayısıyla devlet mülkiyeti de işçilerin kolektif mülkiyeti anlamına gelir.

Kamu mülkiyetinin ya da sosyalizmde kolektif mülkiyetin başka biçimleri olamaz mı?

Olabilir; örneğin kooperatifler, yerel yönetimler, vb. gibi. Ancak tekrar ediyorum, bu tür mülkiyet biçimleri erken evrelerde özellikle büyük, dev işletmeler söz konusu olduğunda devlet mülkiyetinin yerini alamaz; ona göre “tercih edilecek” bir model oluşturamaz.

Neden?

Belki daha sonra da üzerinde durma fırsatımız olur, ama şimdiden söylenmesi gereken şu: Yönetiminde işçiler-emekçiler olsa bile üretici güçlerin farklı yerlerde farklı yönetimler altında olması sosyalizmde hiç istenmeyen bir rekabete, yeni eşitsizliklere yol açabilir. İlk evrelerde devlet mülkiyetinin bu yöndeki eğilimleri önleyici, genel anlamda düzleyici/eşitleyici bir rolü olmaktadır.

Sosyalist kuruluş en gelişkin kapitalist ülkede gerçekleşiyor olsa bile merkezî planlama mutlaka gerekir. Doğrudan devlet mülkiyetinde olan özellikle büyük işletmeler merkezî planlamayı önemli ölçüde rahatlatır ve kolaylaştırır.

Az önce söylediğimi tekrar ediyorum: Düzleyici ve eşitleyici rol...

“Eşitleyici rol”?

Diyelim Antalya ilindeki tüm turizm tesisleri bu ilin çeşitli yerlerinde örgütlü kooperatiflerin mülkiyetinde ve yönetiminde. Bu kooperatifler elde edilen turizm gelirlerini istedikleri gibi kullanabiliyor; Antalya merkezdeki, Alanya’daki, Kemer’deki, Belek’teki vb... Aralarında oluşabilecek ve kimi olumsuz sonuçlara da yol açabilecek rekabetin mutlaka önlenmesi gerekir. Sonra, Antalya gibi bir ildeki turizm tesislerinin sağladığı imkânlar bu ilde yaşayanlara neden başka bir ilde örneğin Uşak ilinde yaşayanlara göre özel bir üstünlük ve avantaj sağlasın ki?

Merkeziyetçilik ve yerinden yönetim (ademi merkeziyetçilik) tartışmaları da bu çerçeveye oturuyor sanırım?

Evet, burada belirleyici etmenlerden biri, sosyalizmin hangi gelişkinlikte bir kapitalizmin üzerine geldiğidir. Örneğin sosyalist devrim gelişmiş bir kapitalist ülkede gerçekleşmişse sosyalist iktidar, devlet mülkiyeti, merkezî yönetim ve merkezî planlamadan yerinden yönetim modellerine görece daha kısa sürede geçebilir. Buna karşılık sosyalist iktidarın önünde, öncelikle sosyalist kuruluşun maddi ve teknik temellerinin oluşturulması görevi varsa bu geçiş daha uzun bir süre alabilir.

Sosyalist devlet aynı zamanda bir “parti devleti” midir?

Sosyalist devrimi gerçekleştirmesinde rolü olan parti kuşkusuz ülkeye yön verecek, alınacak kararlarda öncü rol oynayacak, hedefler belirleyecektir. Ancak bu, her zaman diri ve öncü kalması gereken bir örgüt olarak partinin her tür devlet işini doğrudan kendi yöneticileri ve üyeleriyle görmesi anlamına gelmez. Devlet yönetiminde bürokrasi belirli bir yere kadar kaçınılmazdır, zorunludur. Bu alandaki tüm görevleri doğrudan partinin kendisinin üstlenmesi ise partinin de bürokratlaşması tehlikesini doğurur.

Partinin rolünü yönlendiricilik, denetleyicilik ve hedef belirleyicilik olarak görürsek daha doğru olur.

Bir de şunu söyleyeyim: Sosyalizmde, çalışanların istedikleri taktirde bugünküne göre daha erken yaşlarda

emeklilik hakkı kazanmaları mümkün olacaktır. Bana göre partinin ve devletin yönetiminde de bir yaş sınırı gözetilmeli. Örneğin, çok özel kişiler değillerse, 60 yaşın üzerindeki parti ve devlet yöneticileri emekliye ayrılmalı. Bunu da bürokrasiye karşı bir önlem sayabiliriz.

Biraz olsun ilerleyebildik mi?

Evet diyeceğim ama şu sosyalizm-komünizm, sosyalist-komünist terimlerinin kullanımı konusunda tam net değil gibiyim...

O zaman tekrar edeyim.

Sosyalizm, bir toplum düzenine ve uygulanan politikalara işaret ettiği ölçüde komünizme göre çok daha geniş bir kapsama ve güncellik açısından daha somut yansımalara sahiptir. Örneğin, kapitalist bir toplumda bile yer yer “sosyalizan”, yani sosyalizmi andıran uygulamalar olabilir; ama “komünizan” uygulamalar olmaz. “Sosyalizm” terimi hem mevcut duruma ilişkin yaklaşımlara, hem bir siyasal kimliğe, hem de yarının toplum düzenine işaret ederken, “komünizm” terimi daha çok bir siyasal kimliğe işaret eder. Bir kişi “ben komünistim” diyorsa bundan o kişinin nasıl bir toplum istediğinden çok bugünkü kimliğini anlamak gerekir.

Karşıma çıkan iki kişiden biri komünist diğeri de sosyalist olduğunu söylerse ben bunları nasıl ayıracağım?

Sosyalistim diyene şunu sorarsın: “Sen uzun vadede sınıfların ötesinde aynı zamanda devletin, düzenli or-

dunun, bürokrasinin vb. ortadan kalktığı, çalışmanın bir zevk ve tercih meselesi haline geldiği, insanların emeğine göre değil ihtiyacına göre toplumsal fazladan pay aldığı bir düzeni mi hedefliyorsun?”

“Evet” diyorsa o da bir komünisttir.

Kendini en başta sosyalist değil de komünist olarak tanımlayan kişi buna itiraz eder, ben dururken ona nasıl komünist dersin derse?

Büyük olasılıkla diyecektir ve bunun bir çaresi, çözümü yoktur. İtiraz edeceği şey o kişinin komünizmi nasıl gördüğü, nasıl tanımladığı olmayacaktır; yalnızca komünist olduğunu en başta ilan etmemesine takılacak, buradan bir şeyler çıkaracaktır.

Bu biraz tuhaf olmaz mı?

Kuşkusuz olur, ancak yapacak bir şey yoktur. Durup dururken kimlik deklarasyonu yapmak yaşadığımız dönemin başat özelliklerinden biri ne yazık ki. Bence insan kaç yaşında, nereli olduğunu, evli olup olmadığını vb. nasıl durup dururken söylemezse komünist kimlik konusu da böyle olmalıdır. İnsan başkalarından farklıysa bunu kimlik deklarasyonundan önce yaptıklarıyla ortaya koymalıdır.

Bir de sosyalizmin insan doğasına aykırı olduğunu söyleyenler var sanırım!

Herkes değil, ama Marksistler insanın içinde bulunduğu toplumsal koşulları önceleyen, tarihe ve toplumsallığa aşkın, yani bunlarsız da tanımlanabilecek

bir insan doğası olmadığını düşünürler. İnsana yakıştırılan birbirine zıt pek çok özellik, örneğin kötülük ve iyilik, bencillik ve başkalarını da düşünme, cesaret ve korkaklık, savaşçılık ve barışçılık, cimrilik ve bonkör-lük, vb. hep insanın içinde yaşadığı toplumun özellik-leriyle belirlenir ve şekillenir.

Bu durumda, örneğin milattan önce 73-71 yılların-da, antik Roma'da köleliğe isyan eden Spartaküs'ün cesareti ile 20. yüzyıl başlarında Berlin'de kapitalizme isyan eden Spartakistlerin cesareti, aradaki yaklaşık iki bin yıllık farka rağmen hiç değişmeden hep aynı kalan bir özün sonucu değildir. Biri köleci düzenin, diğeri kapitalist düzenin şekillendirdiği isyan arzusu ve cesa-retidir.

Sosyalizmin insan doğasına uygun olmadığını söy-leyenler, dolaylı yoldan insanın doğasına ancak kapi-talizmin uygun düşeceğini söylemek isterler. Ancak bunu yaparken, istemeyerek de olsa kapitalizmin kö-tülüklerine ve olumsuzluklarına işaret etmiş olurlar. Yani şunu demiş olurlar: İnsan bencil, hırslı, paragöz, hesapçı, sinsî, başkalarına üstün gelme, onları ezme güdülerıyla tanımlanan bir varlık olduğuna göre, ona en uygun düzen kapitalizmdir!

Sosyalistler ise insana toplumsal ilişkilerin dışın-da ne iyi ne kötü, ne olumlu ne de olumsuz özellikler yakıştırır. Ancak sosyalizmin, kapitalizmin yüzyıllar boyu bozarak, yozlaştırarak, eksilterek şekillendirdiği insan kaynaklarıyla inşa edileceğini bildiklerinden, ör-gün ve yaygın eğitime, sosyalizmin yeni insanını ya-

ratma çabalarına, kültürel değişim ve dönüşüme büyük önem verirler.

Eğitim dedin; sosyalizmde eğitim ve öğretim konularında neler söylenebilir? Bugünkünden çok mu farklı olur?

Evet, çok farklı olacaktır. Hatta çalışma yaşamındaki değişiklik dışında kapitalizme göre en köklü değişikliğin eğitim ve öğretim alanında gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni de kapitalist düzende eğitim kurumunun, kapitalizmin ekonomik ve ideolojik-siyasal çıkarlarına göre en fazla şekillenen, bu çıkarların en fazla yansıma bulduğu alan olmasıdır.

Louis Althusser bir Fransız Marksistti ve zamanında eğitim kurumlarını “devletin ideolojik aygıtları” arasında saymıştı...

İstersen eğitim konusuna giriş olarak medyaya sıkça yansıyan ilgili haberleri şöyle bir hatırlayalım: “Bizden önemli bilim insanı zaten çıkmayacağından eğitimi fazla zorlamamak gerekirmiş... Bizim gibi ülkelerin eğitimde yapması gereken ‘ara eleman’ yetiştirmeye odaklanmakmış... Eğitimin birinci görevi sanayinin ihtiyaçlarına cevap vermek olmalıymış... Her üniversite mezunu iş bulacak diye bir kaide yokmuş...”

PISA sınavlarındaki başarısızlık?

O da var ve çok doğal.

Ancak burada, gelişmiş kapitalist ülkelerde eğitim mükemmelken bizde yerlerde süründüğünü düşünme-

mek gerekir. Bugün eğitim tüm kapitalist ülkelerde ciddi bir tıkanmayla karşı karşıyadır. Örneğin ABD’deki “Eğitim İstatistikleri Ulusal Merkezi” 2019 yılı Ekim ayı sonunda bir açıklama yaptı. Bu açıklamaya göre, 4. ve 8. sınıf öğrencilerinden ülke ölçeğinde alınan bir örneklem, çocukların gerek matematikte gerekse okuma ve okuduğunu anlamada on yıl öncesine göre daha geriye gittiğini gösteriyor.

Türkiye bu tıkanmayı görece daha ağır yaşayan ülkeler arasındadır.

Sorunun özü ya da kaynağı nedir sence?

Bence şudur: İnsanların eleştirel düşünme, yeni ve farklı olanı arama güdülerini mümkün olduğunca körelterek onları “bir işe sahip olma” beklentisiyle kapitalizmin ihtiyaç duyduğu alanlarda çalışabilecek uysal, hiçbir şeyi sorgulamayan kişiler olarak bir tornadan çıkarma mantığı...

Öyle ki, benimsenmiş olan tek tip eğitim-öğretim sistemine uyum sağlayamayanlar “öğrenme engelli” olarak hemen bir kenara ayrılıyor. Bir sermayedar nasıl “en fazla kârı nereden nasıl elde edebilirim” düşünce-sindeyse, öğrenciler de “ne okursam, neyi öğrenirsem iyi bir iş bulup çalışırım” kaygısına mahkûm ediliyor. Böylece, kapitalistler nasıl kâr-rant yarışındaysa öğrenciler de bitip tükenmeyen sınavlardan geçirilerek birbiriyle yarıştırılıyor.

O zaman çok bilinen bir deyişe başvurursak eğitim öğrencilere balık tutmasını öğretmiyor, mevcut

düzenin elinde hangi balıklar mevcutsa onları elde edebilmeleri için öğrencileri yarışa sokuyor...

Evet, tam anlamıyla böyle... Eleştirel düşünce eğitimi-nden kovuluyor derken kastettiklerimden biri de buydu.

Bu arada bir de yeni bir uygulama çıktı. “Finansal okuryazarlık” denilen şeyi ilköğretime kadar indirmeye niyetliler...

O da ne demek?

Şöyle tanımlanıyor: Paranın nasıl kazanılacağını, harcanacağını ve biriktirileceğini öğrenme; karar verirken parasal kaynakların nasıl kullanılacağına ilişkin temel bir kavrayış ve gerekli becerileri edinme.

Biz çocukken İş Bankası’nın demir kumbaraları olurdu; insanları küçük yaşlardan başlayarak tasarrufa alıştırmak için dağıtıldığı söylenirdi ve orada kalırdı. Bu “finansal okuryazarlık” eğitimi ise bambaşka bir şey...

Artık daha mı damardan giriyorlar?

Tam da öyle...

İlerlersek, sosyalizmde bu tür “eğitimler” olmayacak elbette. Ayrıca, “matematikselsel mantık” geçerli tek düşünme tarzı olarak öğrencilere dayatılmayacak, daha serbest ve eleştirel düşünme özendirilecek. Tarih ve felsefe, ilköğretimden başlayarak yükseköğrenim sonuna kadar her öğrencinin alması gereken dersler arasında olacak.

Biz tek bir bilim biliriz, o da tarih bilimidir. İnsan tarihe iki yandan bakabilir ve onu doğanın tarihi ve insanın tarihi olarak ikiye ayırabilir. Ancak bu iki yan aslında birbirinden ayrılmaz; insan var oldukça doğanın tarihi ile insanın tarihi birbirine bağımlı olarak kalacaktır (Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*, 1845).

Sosyalizmde öğretmenlerin yanı sıra ana-babaların da boş zamanı daha fazla olacağından, aileler çocuklarının eğitimiyle daha fazla ilgilenme fırsatı bulabilecek. Bu süreçte belki onlar da yeni şeyler öğrenme imkânı bulacak.

Bu son söylediğinle aklıma “yaşam boyu öğrenme” kavramı geldi.

Evet, günümüz dünyasının ve toplumunun kavramıdır. Ama dar anlamda uygulanmaktadır. Yani öğretmen eğitim alanında, bankacı bankacılıkta, pazarlamacı pazarlama alanında birbirini izleyen hizmet içi eğitimlerden geçmekte, buna da yaşam boyu öğrenme denmektedir.

Sosyalizmde geçerli iş ve mesleklerde bu da olacaktır elbette. Ama sosyalizmin asıl farklılığı, insanlara kendi özel alanları dışındaki konularda da eğitim olanakları sunması, onları bu eğitime özendirmesi olacaktır. Üniversiteyi 22-23 yaşlarında bitiren bir bilgisayar mühendisi kendi alanında kendini geliştirici eğitimlerden yararlanabilir; ancak bu kişi ilgi duyuyorsa örneğin üniversitelerdeki tarih derslerine de katılabilecektir.

Çalıştığı işte bunu sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır ve kuşkusuz bu da ücretsiz olacaktır.

Teknolojik gelişmenin sağladığı imkânlarla eğitim okullardan evlere kayamaz mı?

Bence bunun sosyalizmde tercih edilecek bir yol sayılmaması gerekir. Çünkü eğitim, insanlara öğrettiklerinin ötesinde çok önemli bir sosyalleşme, başkalarıyla etkileşime girme ortamıdır. Özellikle ilk ve ortaöğretim söz konusu olduğunda, çocukların ve gençlerin bu olanaktan mahrum bırakılarak teknoloji çok geliştirdiye evlerine kapatılmaları hiç de doğru bir uygulama olmaz.

Dahası, sosyalizmin eğitimdeki en önemli amaçlarından biri, onu aynı zamanda eğlenceli hale getirmek olmalıdır. Hem eğlenceli olsun, hem de sınıfın, okulun dışına da taşabilsin. Örneğin İlk Çağ tarihi öğrenilirken öğrenciler Efes'e, Milet'e, Truva'ya, Hattuşaş'a, Nemrut Dağı'na gidip buraları görebilsinler.

Ama belki de bunlardan da önemlisi “katılım” başlığında ortaya çıkıyor.

Ne bakımdan?

İki bakımdan; biri okulun, sınıfın içine, ikincisi de dışına yönelik olmak üzere.

Birincisi, her eğitim kademesinde olmak üzere şu müfredat, yani eğitim programı denilen şey, öğrencilerin de görüşleri ve önerileri alınarak hazırlanmalıdır. Bundan 30 yıl önce kabul edilen Çocuk Haklarına dair

Sözleşme, “Kendilerini ilgilendiren konularda çocukların görüşlerine başvurulmasını” öngörür. Sosyalizm, bu hükmün kâğıt üzerinde kalmamasını sağlayacak bir düzendir. Müfredatın düzenlenmesine katılım, daha ileri yaşlarda, özellikle yükseköğrenim düzeyinde daha da önem kazanır.

İkincisi, yani okul dışına ilişkin boyut ise, bizim zamanımızda “yurttaşlık dersi” denilen dersin katılım boyutu gözetilerek daha geniş biçimde yeniden düzenlenmesi ve zorunlu ders olmasıdır. Burada sosyalist yönetimin işleyiş mekanizmalarının yanı sıra insanların bu mekanizmalara etkin biçimde katılabilmeleri için gerekli temel bilgiler yer almalıdır.

Eğitimin insanı oluşturunca, şekillendirici özelliklerine vurgu yaptığını anlıyorum; ama her şey bir yana insanların da hayvanlar gibi içgüdüleri yok mu?

İnsanların da içgüdüleri vardır; ama bunlar hayvanlardaki içgüdüler gibi değildir. İnsanın en temel özelliği kendini doğanın ötesinde toplumun koşullarına da uyarlayabilmesidir. Doğal olarak bu uyarlanma da toplumun yerleşik ortamına, kurallarına göre olacaktır.

Kültür devrimi?

Evet, mutlaka gereklidir; ama bugüne kadar yaşanmış sosyalizm deneyimlerinde bunun gerçekleştiğini söylemek mümkün değil. Sovyetler Birliği’nde girişildi, ama kimi olumsuz kanallara sürüklendi; Çin’de ise

radikalizm adına inkârcılığa dönüştü ve maliyeti de ağır oldu.

Neden böyle oldu?

Bence temel neden, aslında insanlığın mirası sayılması gereken bir birikimin “burjuva” ya da “arkaik” sayılarak kısmen ya da toptan reddedilmesi gerektiği yönündeki eğilimdir. Sanıldı ki geçmişin büyük ölçüde reddiyle boş bir kâğıt üzerinde yepyeni bir sosyalist kültür ve sanat yaratılabilir.

Sonunda böyle olamayacağı anlaşıldı, ama önemli bir zaman, hatta insan kaybı yaşanmış oldu.

Az önce 30 yıl önce benimsenen Çocuk Haklarına dair sözleşmeden söz ettin. Bunun gibi, kapitalist dünyanın kabul ettiği insanı görece gözeten başka sözleşmeler de var. Anladığım kadarıyla sosyalizm bunları her yönüyle temelden reddetmeyip deyim yerindeyse “üstüne koyacak”?

Güzel...

Sohbetimizin başlarında hümanizmden söz etmiştik, ben de sosyalizmin hümanizm olmadığını ama hümanizmi de içerdiğini söylemiştim. Sosyalizmdeki hümanizmin bir özelliği, insanlık tarihi açısından belirli bir “ilerleme” fikrine sahip olmasıdır. Sosyalizm bu anlamda “tarihselci”dir.

Dolayısıyla, insanlık tarihinin kendisinden önceki kazanımlarını ve ilerlemelerini reddetmez; bunları daha öteye taşır ya da senin dediğin gibi “üstüne koyar.”

Bugün çevremizde gördüğümüz sosyalistlerin yarınki sosyalist toplum insanının ön tipi, habercisi sayılmaları mümkün mü?

Bir ölçüde; ama çok abartmamak kaydıyla...

Dürüstçe belirtmem gerekirse bu konuda benden farklı düşünen sosyalistler vardır. Kişisel olarak ben, günümüzün sosyalistleri ile gelecekteki sosyalist toplumun sosyalist insanı arasında önemli farklılıklar olacağı düşüncesindeyim.

Gerekçesi?

Bir insanın sosyalist olması elbette o insanın kimi temel özelliklerini belirler; bugün de yarın da. Ancak, eğer insan asıl olarak içinde bulunduğu koşullar ve gerçekleştirdiği eylemlilikle belirleniyorsa, bu koşullar ve eylemliliğin bugünün kapitalist toplumunda ve yarının sosyalist toplumunda önemli farklılıklar taşıyacağını da kabul etmek gerekir. Başka bir deyişle, kapitalizmi yıkma döneminin sosyalist insanı ile sosyalizmi kurma döneminin insanı hep aynı insan olamaz.

Bana önemli geldi, biraz daha açar mısın?

Kapitalist toplumun insanı ne kadar devrimci ve sosyalist olursa olsun, bir ayağı kaçınılmaz olarak kapitalizme, o düzenin ekonomik, ideolojik ve kültürel ortamına basacağı için aynı zamanda kendine dönük, kendi adına, yani bireysel bir devrim gerçekleştirmek, bunun için uğraşmak zorundadır. Buna devrimciliğin

kapitalizm koşullarında bireysel düzlemde yeniden üretilmesi de diyebiliriz.

Sosyalist toplumun sosyalist insanı ise kendi içine dönük devrimciliği yeniden ve yeniden üretme zorunluluğunu büyük ölçüde aşmış olacaktır. Artık kendi devrimciliğini ağırlıkla dışarıya yansıtması gereken konumdadır. Kendisinden çok ülkesinin, toplumun devrimin ileri evrelerinde nerelere ulaşması gerektiğini düşünmek durumundadır.

Bireysel düzlemde alındığında bu söylediklerinden, devrimciliği süreklileştirme çabalarında sosyalizm öncesinde içe, sosyalizmde ise dışa dönüklüğün görece ağır basacağı sonucunu çıkarıyorum.

Bu sonuca itirazım olmaz.

Ama umarım anlaşılmıştır: Sosyalizm öncesinde sosyalist bireyin kendi devrimciliğini sürekli kılma dışında bir uğraşı olamayacağını söylemiyorum. Örgütüyle birlikte başka insanları sosyalizme, devrimci mücadeleye kazanma uğraşı içinde olacaktır. Bunu da kendi devrimciliğini yeniden üretebildiği ölçüde başaracaktır. Sosyalizmde ise devrimciliğin başka insanlardan çok kurumlara, sosyalizmin yönetici organlarına, olduğu kadarıyla bürokrasiye, vb. yansıtılması gerekir.

Birey düzleminde devrimcilikten söz ettik; ülke düzlemine çıkıldığında neler söylenebilir? Sosyalist bir ülkenin sosyalist olan ya da olmayan başka ülkelerle ilişkileri devrimcilik ve sosyalizm açısından nasıl tanımlanabilir?

“Enternasyonalizm” kavramını duymuşsundur sanırım. En basit tanımıyla, belirli bir ülke sınırları dışında, başka ülkelerle, başka ülkelerin sınıfları ve halklarıyla dayanışma ve kardeşlik ilişkisi anlamına gelir. Bu anlamda enternasyonalizm, sosyalist ülkeler ve sosyalist partiler arasında ve hangi düzen altında olursa olsun farklı ülkelerin işçi sınıfları arasında gerçekleşir.

(Paris Komünü’nün I. Enternasyonal tarafından organize edildiği iddiası üzerine) Enternasyonal siyasal hareketlerin biçimini dikte etmez; yalnızca bu hareketlerin amacına sadakat ister. Kuruluş, emek dünyanın her yanına yayılmış derneklerden oluşan bir ağdır. Dünyanın her yerinde sorunun belirli bir özel yanı kendini ortaya koyar ve oradaki emekçiler de bunu kendi yollarından dikkate alır. Emekçiler arasındaki birlikler, ayrıntılar söz konusu olduğunda, Newcastle ve Barcelona’da, Londra’da ve Berlin’de birbirinin aynı olamaz (Marx, 1871).

Devrimi başka ülkelere de taşımak enternasyonalist bir görev midir?

Kapitalist ülkelerde sosyalist partiler ve bu ülkelerin işçi sınıfları başka ülkelerdeki sosyalist partiler ve işçi sınıfı ile destek-dayanışma ilişkileri içinde yer alır. Sosyalist devrimi gerçekleştiren bir ülke bu destek ve dayanışmasını sürdürür elbette; ama kimi özel durumlar dışında kendi devrimini başka yerlere taşıyamaz. Buna “devrim ihracı” denir ve yanlıştır. Sosyalist ülke, enternasyonal dayanışma kapsamında başka ülkelerdeki sosyalist hareketlere destek verebilir. Ama bu başkadır,

“Benim devrimim orada da gerçekleşsin” mantığıyla başka bir ülkenin işlerine karışması başka... İkincisi ne doğrudur ne de gerçekçi.

Enternasyonalizm, “enternasyonal” tarzı uluslararası örgütlenmeleri zorunlu kılar mı?

Bana göre böyle bir zorunluluk yoktur; ancak karşılıklı görüş alışverişi, dünyanın gidişatını değerlendirmeye, karşılıklı destek ve dayanışma çerçevesinde böyle uluslararası örgütlenmeler olabilir. Ancak bir dönem Üçüncü Enternasyonal’in, yani Komintern’in yaptığı gibi tek tek ülkelerde izlenecek sosyalist çizginin uluslararası bir örgüt ya da merkez tarafından belirlenmesi günümüz için geçerli bir yol değildir.

Neden?

Her ülkenin ayrı özellikleri vardır ve her ülkenin devrim yolu kendine özgüdür. Bir ülkedeki devrim sürecinin hangi uğraklardan geçeceği, hangi strateji ve taktiklerin izleneceği, kimlerle nasıl ittifak yapılacağı, vb. bir uluslararası merkez tarafından belirlenemez. Bunun dışında uluslararası bir örgütlenme kuşkusuz dünya kapitalizminin belirli bir hamlesine, belirli ülkelerde gelişen olaylara karşı ortak bir tutum benimseyebilir.

Açıktır ki en başta mücadele edebilmek için işçi sınıfının kendi evinde kendini bir sınıf olarak örgütlemesi gerekir ve kendi ülkesi vereceği mücadelenin hemen ilk plandaki alanıdır –bu açıdan bakıldığında sınıf mücadelesi özde olmasa bile “biçimde” ulusaldır (Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, 1875).

Anlayabildiğim kadarıyla sen enternasyonalizm konusuna başkalarına göre biraz farklı yaklaşıyorsun.

Doğrusunu istersen kime göre ve ne ölçüde farklı yaklaştığımı bilmiyorum. Ama enternasyonalizm adına kimi gereksiz işler yapıldığını söyleyebilirim.

Örnek?

Geçenlerde, 30 Ağustos dolayısıyla Türkiye’de emperyalizm destekli bir işgal olayına son veren yolun başlangıcı, 30 Ağustos 1922 tarihi çeşitli vesilelerle anıldı. Enternasyonalizme önem veren bir arkadaş da “en az 30 Ağustos’un kendisi kadar” Türk kardeşlerine karşı savaşmayı reddeden askerdeki Yunan emekçilerinin de anılması gerektiğini söyledi...

Gerçekten önemli, değinilmesi ve unutturulmaması gereken bir olay; ama neden bu olaya “30 Ağustos’un kendisi kadar” yer verilsin ki? O zaman 1917 Devrimi kutlama ve anmalarında da bu devrimin “kendisi kadar” Rusya’da devrime karşı savaşan beyaz ordulara silah ve mühimmat sevkinin engelleyen Avrupalı liman işçilerine yer vermek gerekir ki bu işin sonu gelmez...

Bu arada, gerçi sen sormadın ama enternasyonalizm dışında, tarihe bakışla ilgili bir ek daha yapmak isterim: İnsanlar tarihsel olaylara bakarken işin aslını ve özünü yan motiflerle gölgelemeye meraklıdır. Örneğin 1915 yılında Çanakkale Savaşı’nın ve İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı’ndan geçişinin önlenmesinin, bu devletler arasında yer alan Rusya’da 1917 Devri-

mine “katkıda bulunan” bir etmen sayılması normaldir, ama tutup “Bu sayede oldu” denmesi saçmadır.

Bu durumda 1917 Devrimine “Çanakkale zaferi sayesinde oldu” diyenlerle savaş sırasında Almanların Lenin’e Rusya’ya geçiş izni vermeleri sayesinde oldu diyenleri bir panele çıkarsak epey tartışma kopar sanırım.

Lenin’in 1917 yılında Rusya’ya geçiş meselesini nereden öğrendin?

Dedemin kitaplığında bulduğum Stefan Zweig’in bir kitabında okumuştum; “Kurşun Mühürlü Tren” idi sanırım...

Bu da güzel...

İstersen, az önce sözünü ettiğin panele 1917 Devriminin en başta Çarlık Rusya’sının kendi ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarının sonucu olduğunu düşünen üçüncü bir kişiyi de katalım!

Ya bu üçüncü kişi ikisinin arasında kaynayıp giderse?

Günümüz dünyasında ve fikir ortamında büyük bir ihtimalle öyle olur. Haklısın; en iyisi bu tür panelleri hiç düşünmemek herhalde...

Eşitlik, Özgürlük ve Sosyalizm

Şunu çok duydum: Sosyalizm insanlar arasında eşitliği sağlar, tamam da bu yoksullukta eşitlik olur ve özgürlüğün feda edilmesi pahasına gerçekleşebilir...

Sosyalizmde toplumsal üretim fazlası bir avuç insanın kasasına, banka hesabına değil, toplumun bütününe gider. Ancak, diyelim bir yıl içinde ne kadar üretim fazlası elde edilmişse bunun tamamının yurttaşlara aktarılması söz konusu değildir.

Neden?

Çünkü sosyalizmde de eldeki üretim araçlarının bakımı ve geliştirilmesi için belirli bir pay ayrılması gerekir. Daha önemlisi, üretici güçlerin başında yer alan insanın kendini geliştirmesini, üretimin dışında toplumsal-kültürel yaşamın imkânlarından yararlanabilmesini; eğitim, sağlık, konut ve ulaşım gibi en temel alanlarda daha iyiye ulaşılmasını sağlayacak yatırımların gerçekleşebilmesi için de toplumsal artıktan pay ayrılması gerekir.

O zaman, sosyalizme geçen bir toplumun bunun hemen öncesindeki üretici kapasitesi ve zenginliği neyse bunun daha sonraki bölüşümde de ağırlığı olacaktır. Şöyle de söylenebilir: Sosyalist bir yönetimin, toplumsal artığın örneğin yüzde 60'ını eşit biçimde dağıtmak mümkünken tutup yüzde 40'ını eşit biçimde dağıtması için hiçbir neden yoktur. Özel ellerde biriken zenginlik

toplumun eline geçtiğinde, bölüşümde sağlanacak eşitliğin ancak yoksullaşma pahasına gerçekleşebileceği iddiası tamamen saçmadır.

Özgürlük de demiştik, ama şimdilik eşitlikten gidelim: Ne anlamda ve hangi ölçülerde eşitlik?

Elbette tam, mutlak anlamda bir eşitlikten söz etmiyorum. Sosyalist bir toplumda uzunca bir süre belirli sınırlar içinde kalmak koşuluyla ücret farklılıkları olacaktır. İşçinin yaptığı işin toplum açısından taşıdığı önem, o işin belirli vasıflar gerektirmesi gibi nedenlerle işçilerin aldıkları pay işçiden işçiye farklılık gösterebilir. Ancak bu farklılıklar mutlaka belirli sınırlar içinde tutulur.

Belirli sınırlar derken örneğin şunun gibi: “Ülkedeki en üst düzey kamu görevlisinin aylık ücreti, ortalama işçi ücretinin 3 katından fazla olamaz...” Ya da özel önem taşıyan bir sektörde çalışan işçinin ücreti, diğer sektörlerde çalışan işçilerin ortalama ücretinin belirli bir katından fazla olamaz gibi...

Sonra, özellikle güç ve tehlikeli işlerde çalışanlara görece daha fazla ücret verilebilir. Örneğin madencilik sektöründe çalışanlar gibi. Buna karşılık, çok özel durumlar dışında bizim bugün “mavi yakalı” ve “beyaz yakalı” dediğimiz işçiler arasında salt bu yaka renginden dolayı bir ücret farklılaşması olamaz.

Ya yaka rengi griyse?

Sen kimi sosyalist yayınları izliyorsun anlaşılan... Onlar için de yaka rengi dolayısıyla herhangi bir farklılık söz konusu olmayacaktır.

Eşitlik ve özgürlük diye başlamıştık, değil mi?

Evet, işin özgürlük faslına geliyoruz sanırım.

Günümüz dünyası yani kapitalist dünya, insanların birtakım temel hakları ve özgürlükleri olduğunu kabul eder. Bu alanda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi birtakım temel belgeler vardır. Bu belgeler, insanların haklarıyla birlikte ve onlarla bağlantılı olarak özgürlüklerini de tanımlar.

O zaman kapitalizmin, onun liberalizminin, demokrasinin insanlara belirli özgürlükler getirdiğini, birtakım haklar tanıdığını kabul etmek gerekir...

Daha önceki sohbetimizi hatırla: İnsanlık tarihindeki kazanımlardan, sosyalizmin “bunların üstüne koymasından” söz etmiştik...

Bu dediğin noktada şunun görülmesi önemlidir: Bir üretim tarzı olarak kapitalizmin olmazsa olmazı sayılabilecek bir tek özgürlük vardır, o da başka bir geçim yolu olmayan kişinin emek gücünü herhangi bir yasal yaptırım, zorunluluk olmadan istediği kişiye satabilmesidir. Yine kapitalizmin tanıdığı en kutsal ve dokunulmaz hak, mülkiyet hakkıdır. Eğer bunların dışındaki hak ve özgürlüklerden söz edeceksek bunları bir üretim tarzı olarak kapitalizmle ilişkilendiremeyiz, yani o üretim tarzının doğrudan gerektirdiği şeyler sayamayız.

O halde, bugün insanların yararlanabildiği haklar ve özgürlükler, kapitalist üretim tarzının mantıki so-

nuçları değil, yüzyıllardır sürmekte olan sınıf mücadelelerinin ürünü olan kazanımlardır.

Bir örnek vereyim: Bugün Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlardan biri de Uluslararası Çalışma Örgütü'dür. ILO, henüz Birleşmiş Milletler yokken, 1919 yılında Versay Antlaşması'nın bir parçası olarak kurulmuştur, 1946 yılında da BM'nin ilk uzman örgütü olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ve Rusya'daki Ekim Devriminin ardından kapitalist ülkeler, toplumsal eşitsizlikler, işçi sınıfının maruz kaldığı vahşi sömürü koşulları karşısında kendilerine bu alanlarda biraz çekidüzen verme gereği duymuşlardır. Bu da işçi sınıfının uluslararası bir kazanımı sayılmalıdır.

Sendikal hak ve özgürlükler, seçme ve seçilme hakkı, kadın hakları, ifade özgürlüğü?

Evet, liste uzatılabilir. İşte bunlar ve diğerleri kapitalizmin insanlara bahsettiği şeyler değil, uzun, zorlu mücadeleler sonucunda kazanılmış haklar ve özgürlüklerdir.

Sosyalizmde haklar ve özgürlükler?

Sosyalizm, kapitalizmin az önce sözünü ettiğim bir temel özgürlüğünü ve bir temel hakkını ortadan kaldırarak işe başlar. Yani sosyalizm, insanın emek gücünü herhangi bir yasal yaptırım olmadan bir meta olarak satma "özgürlüğünü" ortadan kaldırır. İkincisi, özel kişilerin özel mülkiyet yoluyla servet biriktirip bu servetle başkalarını çalıştırma "hakkını" da ortadan kaldırır.

Hani “diyalektik” dediğimiz, kimilerine çok esrarengiz gelen o kelime var ya; en basit örneklerinden biri buradadır: Çok daha fazla insanın hak ve özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için, sınırlı sayıda insanın belirli hak ve özgürlüklerinin inkâr edilmesi gerekir...

Sonuçta, sosyalizmde haklar ve özgürlükler, kapitalizme ait bir temel hakkın ve bir temel özgürlüğün inkârı üzerine kuruludur. Bunun ötesinde, az önce sözünü ettiğim uluslararası belgelerde yer alan ve insanın insanı sömürmesiyle ilgili olmayan tüm haklar sosyalizmde de geçerlidir.

Devam etmeden, az önce kullandığın “diyalektik” sözcüğünü açabilir misin?

Basit bir örnek vereyim.

Öğrendiğim kadarıyla 14 yaşında bir kız kardeşin var; böylece annen, baban ve kardeşinle dört kişilik bir aile oluşturuyorsunuz. Konuya dar bir açıdan baktığımızda, bu sizin aile kız kardeşinin doğumundan ikinciden birinin evlenip ayrı bir aile kurmasına kadar hep aynı aile olarak kalacaktır.

Bu, istatistiklerde, hane halkı araştırmalarında böyle olabilir; ama bu aileyi, özelliklerini, iç etkileşim biçimlerini, değişen ilişkileri, vb. anlamak için aileyi hareket halinde görmek gerekir. Ailenin her bireyi tek tek diğer bireyleri ve aile dediğimiz kurumu etkiler; aile kurumu da kendi bireylerini...

Böyle olunca sizin aile bugün örneğin beş yıl önceki aile değildir; iki yıl sonra da bugünkü aile olmayacaktır.

Çocukların ebeveynleriyle, ebeveynlerin çocuklarıyla, çocukların kendi aralarındaki, karı koca arasındaki ilişkiler yıllar geçtikçe farklı özellikler kazanacaktır. Aileyi işte bu dinamik, değişen haliyle kavramaya çalışırsak konuya “diyalektik” yöntemle bakmış oluruz.

Şimdi devam edebiliriz.

Sosyalizm özel mülkiyetin her biçimini ret mi eder?

Burada özel mülkiyetle kişisel mülkiyet arasında bir ayrım yapmak gerekir. Özel mülkiyetten kastedilen, üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Sosyalizmde olmayacak olan budur. Yani, elindeki özel mülkiyetle hiç kimse başkalarını işçisi olarak çalıştıramaz. Buna karşılık sosyalizmde her kişinin elbette bir evi, arabası, dayanıklı tüketim malları, kişisel eşyaları vb. olacaktır.

Akıllı telefon da olacak yani?

Neden olmasın ki? Sonra akıllı başında hiçbir sosyalist yönetim akıllı telefonu, internet oyunlarını, bira-haneleri ve eğlence yerlerini yasaklayarak hiç yoktan gençler başta geniş bir kesimi karşısına almak istemez herhalde!

İnternet oyunları deyince; çocukları ve gençleri saldırganlığa, savaşa özendiren oyunlar elbette olmayacaktır...

Başta özgürlük demiştik?

Evet, burada sosyalizme ilişkin yaygın bir yanlış kanaatin üzerine gitmek gerekir. Kimi sosyalistler der ki sosyalizmde önemli olan eşitliktir; önce o gelir, sonra özgürlük...

Mesele böyle konulursa pek doğru olmaz. Özgürlük sanki “ikinci plandaymış” gibi bir anlam çıkar. Oysa sosyalizmde eşitlik nihai amaç değildir; nihai amaç olan özgürlüğün, insanın özgürleşmesinin ve her tür yabancılaştırmadan kurtulmasının önkoşuludur. İnsanları en başta eşit kılmadan özgür kılamazsınız; ama insanları eşit kıldınız diye özgürlük de onun ardından otomatikman gelmez...

Nasıl gelir?

Özgürlüğü en başta insanın kendini tam olarak, eksiksiz gerçekleyebilmesi ve bunun olanaklarıyla, fırsatlarıyla tanımlamak gerekir. Sosyalizmde insanın işsiz kalması gibi bir olasılık hiç yoktur; ama işi olan insan yaptığı iş dışında kendini geliştirebileceği, çeşitli ilgi alanlarına yönelebileceği boş zamanı ve bunun araçlarını bulamıyorsa gerçek bir özgürlükten söz edilemez.

Dahası, yabancılaştırma bu ortamda yeniden baş gösterebilir.

Marx gerçekçiydi ve sosyalizmin kendi deyiimiyle “zorunluluklar dünyası”na bir anda son verip hemen “özgürlükler dünyası”na geçişi sağlamasının mümkün olmayacağını biliyordu. Ayrıca özgürlükler dünyasının gerçekleşebilmesini, önce zorunluluklar dünyasının hakkının verilmesine bağlıyordu.

Başka bir deyişle, kimseyi işsiz, aç ve açıkta bırakmamanın ötesinde, toplumsal artığın herkesin kendini geliştirme imkânı bulmasını sağlayacak şekilde kullanıldığı, dikey ve yatay eşitsizliklerin ortadan kaldırıldığı bir evreye ulaşılsın ki formel, yani yasalarla kâğıt üzerinde tanınmış hak ve özgürlüklerin yanı sıra gerçek özgürlük de bu temel üzerinde gelişebilsin.

(...) özgürlük yalnızca, toplumsallaşmış insanın, birleşmiş üreticilerin, kör bir güç olarak doğa tarafından hükmedilmek yerine, doğayla olan alışverişlerini akılcı bir şekilde düzenlemeleri, onu kendi ortak denetimleri altına sokmaları (...) olabilir. Ama bu her zaman bir zorunluluk dünyası olarak kalır. Bunun ötesine geçildiğinde, insan gücünün kendi başına bir amaç olarak gelişmesiyle gerçek özgürlük dünyası başlar; ama bu da ancak, kendi temeli olan zorunluluk dünyası üzerinde çiçeklenebilir. İşgününün kısaltılması temel koşuldur (Marx, *Kapital*, 1894).

Dikey ve yatay eşitsizlikler derken neyi kastediyorsun?

Dikey eşitsizlik derken, yukarıdan aşağıya toplumun çeşitli katmanları arasındaki eşitsizliği kastediyorum. Yatay eşitsizlik ise bir ülkenin değişik yöreleri, coğrafi bölgeleri arasındaki gelişme eşitsizlikleridir.

O zaman?

O zaman iki noktanın altını çizmek gerekir.

Birincisi: Sosyalizmde günlük çalışma saatleri insanın kendini geliştirmesine, boş zaman etkinliklerine,

özel ilgi alanlarına zaman ayırmasına olanak tanıyacak şekilde düzenlenir. İkincisi: Bu gerçekleşti diyelim; o zaman sosyalizmin, çalışma saatleri dışındaki zamanı artan insanlara çeşitli ilgi alanlarını kapsayan imkânlar, tesisler, etkinlikler, örgütlenmeler, düzenlemeler vb. de sağlaması gerekir.

Örnek?

Örneğin seyahat edip yeni yerler görmek isteyenler için ücretsiz turlar, kendini belirli bir sanat dalında geliştirmek isteyenler için atölyeler, edebiyata meraklı olanlar için “okuma grupları” türü oluşumlar, başka bir meslek dalında uzmanlaşmak isteyenler için kurslar, spor yapmak isteyenler için hemen yakınlarda yararlanabilecekleri ücretsiz tesisler, vb.

Bu arada ben sana sorayım: Genç bir insan olarak özel bir ilgi alanın, meraklı olduğun, severek yaptığın herhangi bir şey var mı?

Kimsenin kendi yalıtık etkinlik alanınının olmadığı, herkesin istediği bir dalda kendini gerçekleyebileceği komünizmde toplum genel üretimi düzenleyip yönetir, böylelikle ben de bugün başka, yarın başka bir işi yapabilirim. Hiçbir zaman tek başına avcı, balıkçı, sığircı ya da eleştirmen olmadan, sabah avcılık yapıp öğleden sonra balık avlayabilir, sığır güdebilirim, akşam yemeğinden sonra da eleştirmenlik işime bakabilirim (Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*, 1845).

Sinemaya ilgim var. Sanırım diğer arkadaşlarımdan farklı bakıyorum bu sanata. Sadece seyretmenin

ötesinde kendimce yorumlar yapıyorum; izlediğim filmler hakkında sağda solda yapılan yorumları okuyorum, benim gözlemlerimle örtüşen şeyler gördüğümde de memnun oluyorum, “işte bu” diyorum.

Güzel, bu konuda kendini daha da geliştirmek istersen ne yaparsın?

Bilmiyorum, ne yapılabilir ki?

Örneğin sosyalist bir toplumda olsaydın sen ve senin gibi bu sanata meraklı gençler için ücretsiz katılabilecekleri atölyeler olurdu. Atölye çalışmaları, senin sinemaya olan ilgini belki biraz daha inceltip sinematografi, senaryo, rejî gibi daha özel alanlara yönlendirirdi.

İstersen şöyle bağlayalım: Sosyalizm, insanlara, günümüzün en ileri sayılan kapitalist demokrasilerinde tanınmış olan hak ve özgürlüklerin, yani bir bakıma “verilmek zorunda kalınan” özgürlüklerin ötesinde kimsenin “vermeyip” bizzat kendilerinin değer biçtiği özgürlükleri elde etme olanakları tanır. Bu aynı zamanda yabancılaştırmanın aşılmasının da en önemli yollarından biridir.

Şu “yabancılaştırma” dediğin şeyi biraz açar mısın?

En basit tanımıyla yabancılaştırma, insanın kendi eseri olan ürünlerin, yapıların ve ortamların insanın kendi isteği ve iradesi dışında onun üzerinde bir tür baskı yaratması, onun alanını daraltması demektir. Örneğin insanın ürettiği teknolojinin insan üzerinde sıkı bir denetim-kontrol aracı olarak kullanılması, inşaat iş-

çilerinin kendi yaptıkları bir lüks otelde hiçbir zaman kalamayacak olmaları, şehir içi yolların araç kullananların yayaları dışlayıcı mutlak egemenliği altına girmesi gibi...

Yabancılaşmanın günümüzde özellikle belirginleşen bir başka boyutu da teknoloji tutkusunun ve teknolojiyle elde edebileceklerinin kişiye kimi insani görevlerini unutturabilmesidir. Yıllar önce televizyonda izlemiştim. Şehir içinde sele kapılıp sürüklenen bir insan var ve çevredekiler ne yapabilirim, nasıl yardımcı olabilirim diye düşünecekleri yerde ellerindeki cep telefonlarıyla olayın fotoğrafını çekiyorlar...

Bir ek daha yapacak olursak, yabancılaşmayı aşmanın bir yolu da katılımdır, katılımın sağlanmasıdır.

Kim, neye katılıyor?

Sosyalizmde en üst düzeydeki yönetimden en altta, örneğin bir işyerinin ya da semtin yönetimine kadar uzanan kurullar, karar yetkisine sahip yönetici organlar olacaktır. Bundan kaçınılamaz, bunsuz yapılamaz. Önemli olan, insanların kendilerini de etkileyecek kararlar alan bu organlara ve mekanizmalara gerçek anlamda katılımının sağlanmasıdır.

Bu organlar seçimle mi oluşacak?

Evet, en üsttekinden en alttakine kadar hepsi...

İyi de, kendi mahallesinde oturan bir insan örneğin en üst düzeydeki bir devlet organının üyelerinin belirlendiği bir seçimde nasıl etkili olabilir ki?

Evet, bu önemli bir nokta.

Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasındaki fark da burada ortaya çıkıyor. Sosyalizmin savunduğu demokrasi öteden beri hep doğrudan demokrasi olagelmıştır. Ne var ki aşağıdan yukarıya, üst düzeylere doğru çıkıldıkça doğrudan demokrasi pratiği için imkânlar doğal olarak sınırlı kalır. Dolayısıyla sosyalizm de bir yerden sonra temsili demokrasi pratiğine başvurmak zorundadır.

Üstelik insan nüfusunun 150 yıl öncesine göre ne kadar arttığını da düşünersek...

Ancak böyle de olsa, sosyalizmde karar verme yetkisine sahip her organın her bir üyesi seçim süreci sonucunda o yere gelmiş olmalıdır. Zincirleme giden bir süreçtir: Sen kendi yörenin temsilcilerini seçersin, onlar kentin temsilcilerini, kentin temsilcileri bölgenin, bölgenin temsilcileri de en üst düzeydeki yönetici organlar nelerse onların üyelerini seçer. Seçilenlerin kendilerini seçenlere göre herhangi bir ayrıcalığı olmayacağı gibi, onlar tarafından her an görevlerinden geri çağrılabilirler.

Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir: Sosyalizmde de seçilmiş kurullar önlerine gelen konulara göre birtakım uzmanların görüşlerine başvurabilirler; bu uzmanlar seçimle gelmeyip liyakat ilkesine göre atanabilirler. Ancak, atanmış kişilerin karar alma yetkileri olamaz; onlar ancak karar organlarına danışmanlık yapabilir.

Ya sosyalizmde üretim süreçlerine katılım?

Evet, bu da çok önemli bir başlık.

Birkaç yıl önce bir panelde konuşmacılardan biri, sosyalizmde “üretici güçlerin gelişmesinden” söz ettiğinde dinleyicilerden biri söz alıp, “Üretici güçler geliştirilecekse ben yokum” demişti. Bu dinleyici üretici güçler denildiğinde herhalde sadece büyük tesisleri, barajları, sulama sistemlerini, enerji santrallerini, vb. anlıyordu. Oysa üretici güçler denilince en başta insanların, çalışanların, onların emek gücünün anlaşılması gerekir.

Sosyalizmin üretim süreçlerindeki en önemli hedefi insan emeğinin üretkenliğinin artırılmasıdır. Bunun yolu da bilimsel ve teknolojik uygulamaların yanı sıra eğitimden ve üretim süreçlerinin örgütlenmesinden, düzenlenmesinden geçer. Katılımdan söz ediyorsak, sendikaların, sendikalara bağlı olsun olmasın işletmelerdeki işçi kurullarının bu örgütlenmede, dolayısıyla emeğin üretkenliğinin artırılmasında rolü ve ağırlığı olacaktır.

Sendikalar dedin, sosyalizmde sendikalar da olacak yani?

Olacak elbette. Hatta lüks olmamak kaydıyla sendika başkanlarının, işyeri temsilcilerinin arabaları da olabilir.

Devam edersek, bir işyerinde kimin işe alınacağı, işyeri disiplini, günlük çalışma saatleri, hizmet-içi eğitim, ücretler, iş sürecinin nasıl düzenleneceği,

uygulanacak teknikler ve teknolojiler gibi konularda kararlar, o işyerinin yönetimiyle birlikte işyeri bazındaki sendika birimleri ya da işçi kurulları tarafından alınacaktır.

“Katılım” dediğin şey bunlardan mı ibaret?

Değil.

Gerçek anlamda, yani kâğıt üzerinde kalmayan katılım ancak katılanların bilgi sahibi olmasıyla gerçekleşebilir. Örneğin bir kent konseyinde kentteki trafik akışının yeniden düzenlenmesi konusu gündeme geldi diyelim. Böyle bir konuda konu uzmanları, trafik yoğunluğunun gün içindeki dağılımı, işe gidiş ve dönüş saatlerindeki özel yoğunlaşma, trafikteki araç türleri gibi konularda bilgi ve veri sahibi olduklarından ister istemez belirleyici olacaklardır. Bu konuda herkesin konu uzmanlarıyla aynı bilgi düzeyinde olması mümkün de değildir gerekli de...

Ama katılım için bilgi sahibi olmaktan söz etmiş-tin?

Evet, öyle dedim, ama her bilginin ille de uzmanlık bilgisi olması gerekmez ki...

Örneğin bir katılımcı, çocukları okullarına götürüp getiren servis araçlarının güvenliği, motorlu taşıtların yol açtığı hava kirliliği, yaya geçitlerinin ve kamu taşımacılığındaki durakların sıklığı, kaldırımların tamamen yayalara ait olması gibi konularda haklı bir duyarlılığa sahipse, bu duyarlılığın her tür uzman önerisine

ve tercihine üstünlük taşıması gerekir. Katılımın formaliteyi aşıp gerçek katılım olması böyle sağlanabilir.

Özgürlük, doğanın yasalarına karşı düşlerde yatan bir bağımsızlık değildir. Özgürlük, bu yasaların bilinmesindedir; bu bilmenin, söz konusu yasaların sistematik biçimde belirli amaçlar yönünde işlemesini sağlamayı mümkün kılmasındadır (Engels, *Anti-Dühring*, 1877).

Ama günümüzde öyle konular gündeme geliyor, öyle sorunlar ortaya çıkıyor ki, belirli bir uzmanlık olmadan bu konularda söz söylemek pek mümkün görünmüyor!

Haklısın.

Örneğin deprem denilen afet öteden beri yaşanır, ama bugün hem sonuçları çok daha ağır oluyor hem de bu afete ilişkin bilgilerimiz derinleşmiş durumda. İklim değişikliği, küresel ısınma ve hava kirliliği, su kirliliği gibi olgular ise yüz yıl önce bir sorun olarak gündemde değildi.

Şimdi, örneğin depreme dayanıklı binaların hangi özellikleri taşıması gerektiği, küresel ısınmaya karşı neler yapılabileceği, hava kirliliğinin nasıl azaltılabileceği gibi konular elbette özel uzmanlık gerektirir. Böyle konularda katılımın, teknik kararlara katılım şeklinde değil, alınan kararların gerekçelerinin herkese anlatılması ve herkesin bu kararların gerektirdiklerini bilerek ve güvenerek yerine getirmesi şeklinde anlaşılması ve değerlendirilmesi gerekir.

Deprem konusu kimi açılardan belirli istisnalara sahip gibi geldi bana; yani bu konuda teknik bilgisi olmayan insanların duyarlılığı söz konusu olduğunda!

Evet, çok haklısın.

İstanbul'un bir beton yığını haline gelmesi, deprem durumunda kullanılabilecek toplanma yerlerinin başka amaçlar için kullanılması, dere yataklarında yapılaşmaya gidilmesi gibi konularda bu işlerin ilmini yapmış olmak gerekmez. Sevindirici olan nokta, yurttaşların bu konulardaki bilgilerinin ve duyarlılıklarının eskisine göre çok artmış olmasıdır.

Sosyalist bir toplum düzeninin özellikleri ve kapitalizme üstünlükleri konusunda başka neler söyleyebilirsin?

Buraya kadar söylediklerime başka şeyler de eklenbilir. Ama ipin ucunu kaçırıp hamasi güzellemelere gitmemek için iki noktaya dikkat edilmesi gerekir.

Bunlardan birincisi, daha önce de sözünü ettik, belirli bir ilerleme fikrine ilişkindir. İnsanlığın tarih boyunca ilerlemesi kümülatif, yani birikimli özellik taşır. Başka bir deyişle sosyalizm, önceki her şeyi silip sıfırdan başlayan bir toplum düzeni, bir yaşam tarzı değildir. Sosyalizm üstündür, farklıdır, başkadır diye daha önce ne varsa hepsinin kökten değişmesi ya da ortadan kaldırılması gibi bir durum olamaz. Örneğin bunlar günümüz kapitalizmde hangi eksikliklerle, yetersizlik ve çarpıklıklarla malul olsa bile insanlar sosyalizm-

de de okula gidecektir, evlenecektir, çocuk yapacak, televizyon izleyecek, tatile çıkacaktır.

Yani evlilik kurumu sosyalizmde de olacak mı? Olmaması için bir neden var mı? Yoksa Egesu bu kuruma da mı karşı?

Neyse, Egesu'yu boş verelim, devam edelim...

Az önce dikkat edilmesi gereken birinci noktadan söz etmiştim. İkincisi ise biraz daha farklı, Marx'ın geleceğin komünist toplumuna ilişkin fikirleriyle ilgili.

Marx'ın ayırt edici özelliklerinden biri geleceğin toplumuna ilişkin ayrıntılı betimlemelerden, “şu şöyle olacak bu böyle” gibi anlatılardan titizlikle kaçınmış olmasıdır. Engels'le birlikte Marx kimi temel yapıtlarında kapitalizmden sosyalizme, komünist toplumun ilk evresine geçiş sürecinin belli başlı adımları üzerinde durur, ama daha ileri evreye ilişkin pek az şey söyler.

Devlet komünist toplumda nasıl bir dönüşüm geçirecek? Başka bir deyişle, bugünkü devletin işlevleriyle karşılaştırıldığında hangi toplumsal işlevler o zaman da sürecektir? Bu soru ancak bilimsellik ölçüleriyle yanıtlanabilir ve “halk” sözcüğüyle “devlet” sözcüğünü bin türlü bir araya getirmekle soruna bir adım bile yaklaşılmış olmaz (Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, 1875).

Sence neden?

Marx ve Engels bugün yaygın kabul gören anlamda bilim insanları, daha doğrusu akademisyen değildi; ama geliştirdikleri öğretinin bilimsel temellerini titiz-

likle gözettiklerinden, uçuk denebilecek ütopyalardan hep uzak durmaya çalıştılar. İnsanlar sosyalizm dendiğinde düşlerindeki pek çok güzelliği ve olumluluğu bu toplum düzeniyle ilişkilendirebilir. Ama sosyalizm bu güzelliklerin hepsini kendisi yaratıp insanlara “alın” diye sunmaz; insanların kendi düşlerini kendilerinin gerçekleştireceği imkânlar ve ortamlar yaratır.

Yani sosyalizm bir armut pişsin ağzıma düşsün düzeni değildir demek istiyorsun?

Evet, tam tamına öyle diyorum.

Günümüzde kapitalist düzendeki yaşamın insanlarda yerleştirdiği bir anlayış vardır: Neye ihtiyacım varsa, neyi istiyorsam paramı bastırıp alırım... O kadar ki bu anlayış yükseköğrenime kadar uzanmış durumda.

Ne zaman hatırlamıyorum, bir yerde okumuştum: Merhum Bozkurt Güvenç hoca özel bir üniversitede ders verirken öğrencilerine okumaları için kimi kaynaklar vermiş. Kimsenin okumadığını görünce öğrencilere çıkışmış. Ardından o üniversitenin bir yetkilisi gelip Bozkurt hocaya, “Aman hocam, yapma etme, bunlar zengin ailelerin çocukları, okul onların paralarıyla dönüyor” demiş...

Evet, tam da bu...

Öğrenciler ve aileler diyor ki, madem okula para veriyoruz, okul da öğrenciye bir şeyler öğretmeli, onu geliştirip mükemmelleştirmeli. İyi güzel de, öğrencinin kendisi belirli bir çaba göstermezse bu nasıl olacak?

Sosyalizm için de bir benzeri söylenebilir. Evet, sosyalizm tek bir insanı bile aç ve açıkta bırakmaz; herkesin eğitim, sağlık, konut ve ulaşım gibi alanlardaki temel ihtiyaçlarını karşılar. Ama sosyalizm “ben geldim” deyip kendi başına kimseyi iyi sanatçı, parlak akademisyen, örnek kamu görevlisi, ses getiren yazar, büyük futbolcu, vb. yapmaz. Bu düzeylere ulaşmak için gerekli zemin ve ortamı sunar, gerisini insanların sergileyeceği çaba ve kararlılığa bırakır...

Söylediklerin akla yakın geliyor; ama insanlar şu ya da bu nedenle devrimi ve sosyalizmi hep şiddetle, şiddete başvurulmasıyla birlikte düşünüyor. Okuduğumuz, bildiğimiz ve öğrendiğimiz kadarıyla devrimler çok büyük bir çoğunlukla şiddet içermiş, bu bir kural mı?

“Kural” soruyorsan bunu şiddet olgusuyla değil başka bir şeyle ilişkilendirmek daha doğru olur.

Devrimin öncü gücünü sosyalistler oluşturuyorsa, bu insanlar kimilerinin iddia ettiği gibi kriminal tipler değildir. Yani bu insanlar, devrim olsa da dünyayı birilerine dar etsem, sürüm sürüm süründürsem, analarından emdikleri sütü burunlarından getirsem hırısıyla hareket eden kişiler değildir.

Devrimde insana yönelik şiddet, ancak ona, yani devrime saldıranları caydırmak ve durdurmak için başvurulabilecek bir araçtır. Başka bir deyişle, devrimin gerçekten devrim olması, kararlılığı, köktenciliği,

vb. ne kadar insanın hedef alınıp “etkisiz hale getirildiğiyle” belirlenecek, ölçülecek nitelikler değildir.

“Kural”, şiddetle değil otoriteyle, belirli bir otoritenin kurulmasıyla ilgilidir. Yani otorite bir devrimin kuralıdır, ama şiddet değildir. Şiddet, bu otoritenin kabul edilip edilmeyeceğine bağlıdır.

Daha açık sorayım, sosyalistlerin iktidara barışçı yollardan, örneğin seçimlerle gelmesi mümkün değil mi?

Sosyalizme “barışçı geçişin” bir olasılık ya da imkân olarak kabulü, geçmişte herhangi bir ülkedeki sosyalist örgütün Çin-Sovyet karşıtlığındaki yerini gösteren bir işaret olarak kabul edilirdi. Sovyetler Birliği, kapitalizmden sosyalizme barışçı geçişin teorik olarak mümkün olduğu görüşünü ortaya attı. Başka ülkelerdeki komünist-sosyalist partiler arasında bu görüşü benimseyenler oldu. Ancak burada “mutlaka barışçı olmalı” gibi bir ön ilke söz konusu değildir.

Aklı başında hiçbir sosyalist ne kadar düşük görürse görsün böyle bir olasılığı peşinen reddedip ille de başka yollardan geleceğiz diye tutturmaz.

Örneğin Marx, Paris Komünü’nün ardından ABD’de yayınlanan *The World* gazetesine Temmuz 1871’de verdiği bir demeçte, İngiltere’ye atıfla “Barışçı ajitasyonun daha çabuk ve kesin sonuç vereceği durumlarda ayaklanmanın bir çılgınlık olacağını” söylemişti. Sonra, burjuva devlet mekanizmasının parçalanması dediğimiz zorunluluk, iktidara geliş yoluyla organik

bir ilişki içinde değildir. Yani iktidara zor kullanarak gelirsın, ama aynı mekanizmayı korursun; seçimle, barışçı yoldan gelirsın, ama o mekanizmayı pekâlâ parçalayabilirsin. Her ikisi de mümkündür.

“Parçalama” terimi de hemen şiddet çağrıştırmasın. Kimileri bunu “burjuva devlet mekanizması” adı verilen bir aletin ülkedeki en yüksek binanın en üst katından aşağı atılması gibi bir şey sanıyor. Oysa söz konusu olan, askerî ve sivil bürokrasinin, devletin istihbarat örgütlerinin, emniyet teşkilatının, üniversitelerin, eğitim sisteminin, vb. devrimle birlikte yeniden, baştan kurulması, kimi kurumların kaldırılması, varlığını sürdürecektür kurumlarda yönetici konumda olanların görevlerine devam edip etmeyeceklerine karar verilmesidir.

Kısacası, siyasal iktidarın nasıl, hangi yoldan fethedileceği, teorik olarak kesinlik taşıyan, önsel olarak ilkelere bağlanmış bir konu değildir. Bununla birlikte, tarihe baktığımızda burjuva devletlerin daha iktidara gelmiş olsun olmasın düzen açısından tehdit sayılan sol-sosyalist hareketleri şiddet kullanarak bastırmaya çalıştıklarını görürüz.

En yaygın bilinen örneklerden biri de Şili sanırım.

Evet öyle. Üzerinden bunca zaman geçen Şili olayını nereden biliyorsun?

Metro ulaşımına zamlarla başlayan olayları tartışıyorduk. Arkadaşlar Camila Vallejo adlı komünist bir

gençlik önderinden bahsedip resmini göstermişlerdi; onun üzerine ilgi duyup ülkenin geçmişi hakkında bir şeyler karıştırdım.

Vallejo hem yaşça senden büyük hem de artık çocuğu var. Onu bırakıp Şili'yle ilgilenmeye devam edebilirsin...

Evet, bu ülkede seçimle gelen Allende 1973 yılında bir askerî darbeyle devrilmişti. Ayrıca 1967 Yunanistan, 1936 İspanya örnekleri ve başka örnekler de var. Endonezya'da olanlar ise korkunçtur. Bu ülkede 1965-1966 yıllarında komünist, sosyalist ve solcu olarak bilinen kişilere karşı kitle katliamı gerçekleştirilmiştir. En az tutulan tahminlere göre bu katliamlarda 1 milyona yakın insan öldürülmüştür.

O zaman bu iş pek barışçı yoldan olamaz gibi görünüyor.

Evet, öyle görünüyor.

Öyle görünüyor, ama yine de bir ek yapmak isterim: "Barışçı yol" ve "şiddet" konularını iktidarın el değiştirdiği uğrağa sınırlamak yerine bir süreç olarak düşünmek daha doğru olur. Örneğin, sosyalizm mücadelesine yönelik düzenden gelen baskı, bastırma ve şiddet süreci içinde peş peşe boşa çıkarılmışsa ve sosyalist hareket bunlara rağmen güçlenmişse, "iktidar uğrağında" durum farklı olabilir. Daha açığı, "şiddet kozunu" daha önce defalarca kullanıp bundan bir sonuç alamayan düzen, gelinen o noktada çaresiz kalabilir.

Devrim Oluyor, Oldu, Ya Sonrası?

Diyelim Türkiye’de sosyalist devrim oldu; bu devrim ayakta kalabilir mi? Sosyalizmi kurma yolunda adımlar atabilir mi?

Bu soru bizi “tek ülkede sosyalizm” konusuna götürür.

Ancak burada “tek ülkede sosyalizm” teriminin zaman zaman çarpıtıldığına kısaca değinmek gerekir. Burada kastedilen elbette “Sosyalizm olacaksa benim ülkemde olsun, başka ülkeler buna henüz hazır ya da layık değil” anlamına gelmez. Mesele, komşu ülkeler başta, başka ülkelerde sosyalizm olmadan bu düzenin tek ülkede gerçekleşme imkânlarının olup olmamasıyla ilgilidir.

İşin alfabesinden başlarsak, tek ülkede mümkün olmayan şey komünizmdir, Marx’ın deyimiyle onun “ileri evresine” geçiştir. Yoksa iktidarın işçi sınıfı tarafından alındığı bir ülkede, başka ülkelerdeki devrimle desteklenmese bile, sosyalizmi kurma yolunda adımlar atılabilir.

Ancak böyle bir devrimin içeriden ve dışarıdan düşmanca müdahalelerle karşılaşacağı kesindir. İçeride sosyalizm düşmanları “adamlar kazandı” demez; dışarıdaki sosyalizm düşmanları da “bırakalım ne halleri varsa görsünler” demez.

O zaman?

Önce şunu söyleyeyim: Bugün Türkiye liglerinde “Ben bu maçı nasıl olsa kaybederim” diye sahaya çıkan tek bir takım bile kalmadı.

Devam edeyim: Sosyalizmin, iktidarını, gerek iç gerekse dış düşmanlara ve müdahalelere karşı korumak için toplumsal, siyasal ve askerî anlamda birtakım önlemlere başvurması zorunludur. Bu koşullarda devleti “sönümlendirip” düzenli orduya son veremezsin, “Benim silahla külahla işim olmaz” diyemezsin, istihbarat örgütlerinden vazgeçemezsin; “şeffaflık” adına yaptığın ve yapacağın her şeyi faş edemezsin.

Bütün bunlar önceden hesaplanamaz mı?

Devrimin nasıl olduğuna ve kimin yaptığına bağlı...

Örneğin devrim askerî ya da başka tür bir komployla darbe biçiminde gerçekleşecekse bu darbenin örgütü bütün bunları bir yere kadar önceden hesap edebilir; sonunda iktidara yürür ya da bu işe girişmekten vazgeçer.

Ancak biz burada, ne kadar örgütlü olursa olsun, devrimci öznenin süreçler üzerindeki etkisi ne kadar ileri düzeyde olursa olsun, işçi sınıfının geniş kesimlerinin yer aldığı genel bir halk hareketinden, bunun sonucunda gerçekleşecek bir devrimden söz ediyoruz.

Bu tür süreçlerin her zaman kendiliğinden, her yönüyle kontrol edilmesi mümkün olmayan yönleri olur; dolayısıyla devrimden sonra karşılaşılabilecek güçlük-

ler ve sorunlar her şeye hâkim bir özne tarafından inceden inceye tartılıp değerlendirilemez.

O zaman bilimsellik nerede kaldı?

Sosyalist dünya görüşünün ve analiz yönteminin bilimsel olması sosyalistlerin devrim gibi olayları da bilimsel temelde öngörebilecekleri anlamına gelmez. Zamanında Einstein'ın da vurguladığı gibi, insanla ilgili süreçler ve olaylar söz konusu olduğunda bilimin ve bilimsel yöntemin rolünü abartmamak gerekir.

Bilim, somut verilerden hareketle ne zaman güneş tutulması olacağını önceden tespit edebilir, ama hiçbir bilim devrimin nerede ve ne zaman olacağını öngöremez. Bu nedenle Amerikalı bir tarihçi devrim olayını güneş tutulmasından farklı olarak bir anda ortaya çıkıveren trafik sıkışıklığına benzetmişti.

Bu tür durumlara özellikle İstanbul'da çok daha sık rastlanıyor; belki devrim de oradan başlar...

Böyle olursa kimsenin itiraz edeceğini sanmıyorum.

Bu arada aklıma başka bir örnek daha geldi. Biliyorsun, son günlerde hep deprem konuşuluyor. Bu arada "fay hattı" denilen olguyu da herkes öğrendi ve Türkiye'de bir "Kuzey Anadolu fay hattı" olduğunu hepimiz biliyoruz.

Şimdi, bilim, örneğin jeoloji ve sismoloji bize bu hattın durumunu, coğrafi olarak nereden nereye uzandığını kesin olarak söyleyebilir; ancak bu fay hattından kaynaklanacak bir depremin merkez üssünün neresi

olacağını, depremin zamanını ve olunca kaç şiddetinde olacağını söyleyemez.

Devrim denilen olayı da bu bağlamda düşünmek gerekir.

Başka bir alana ilişkin sorum olacak. Sosyalizm hep bürokrasiyle, bürokratlaşmayla anılır; böyle bir tehlike gerçekten var mı?

Kuşkusuz vardır.

Bürokrasi her toplumda vardır ve bundan sonra da olacaktır. Sınıfsal niteliği ne olursa olsun belirli bir yönetimin, bu arada devletin olduğu her yerde bürokrasi de olur. Kapitalizme göre sosyalizmde bürokrasiyi şişirebilecek iki özellikten söz edilebilir. Bir kere merkezi planlama bir zorunluluksa ki öyledir, bunun getireceği bir bürokrasi olacaktır. Ekonomik işletmelerin yönetimleri de o işletmenin çalışanlarının yanı sıra profesyoneller ve kamu görevlilerinden oluşacağına göre orası da bir bürokrasi alanı sayılmalıdır.

Bürokrasi hiç kimsenin kaçamayacağı bir çemberdir. Bürokrasideki hiyerarşi de bilginin hiyerarşisidir (Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, 1843).

Evet, bürokrasi kaçınılmaz bir olgu, kabul; tehlikeleri önlenebilir mi?

En başta şunu söylemek gerekir: Sosyalizmin hedefi, yönetimlerin insanları değil işleri, “şeyleri” yönetir duruma gelmesidir. Bu arada kimi önlemlere de baş-

vurulabilir kuşkusuz. Örneğin kamu görevinin ayrıcalıklı bir konum haline gelmesini önlemek üzere ücret ayarlamaları yapılabilir; rotasyon usulüne başvurulup özel uzmanlık gerektirmeyen görevlerde en fazla 3 yıl kalınabileceği gibi kurallar getirilebilir; kamu görevlileri işçi denetimine tabi tutulabilir; halk, seçilenlerin dışında atananların da görevden alınması için talepte bulunabilir...

Marx'ın düşüncesinin gelişiminde önemli bir aşama, burjuvaziden "fethedilen" devletle ne yapılacağına ilişkindir. 1871 Paris Komünü'nün ardından Marx, işçi sınıfının fethettiği devlet aygıtını öylece koruyup bu kez kendi amaçları için kullanamayacağını özellikle vurgulamıştı. Marx'a göre merkezî devlet iktidarının kökeni Avrupa'da 17. yüzyıldaki mutlak monarşi dönemine kadar geriye gidiyordu; daha sonra bu devlet aygıtı yükselen sınıfların, sonuçta burjuvazinin elinde bir araç oluyordu.

Ama aynı şeyi işçi sınıfı yapamazdı...

Ancak işçi sınıfı hazır duran devlet mekanizmasına basitçe el koyup onu kendi amaçları doğrultusunda yönlendiremez (Marx, *Paris Komünü*, 1871).

Tam olarak neden?

Çünkü bu aygıt sınıflı, sınıflara bölünmüş bir toplumun aygıtıdır. Toplumun dışında ve üzerindedir. Daimi ordusu, polisi, bürokrasisi, yargısı, din adamları ile birlikte bir azınlığın çoğunluğa hükmetmesine, onlar

üzerinde bir baskı oluşturmaya yarayacak şekilde yapılmıştır.

İşçi sınıfının iktidarı ise çoğunluğun iktidarındır; evet, bu iktidar da devrime karşı olanlara belirli bir baskı uygulayacaktır; ama bunu eski aygıtın araçlarıyla yapmasına gerek yoktur. Dahası, eski aygıtın aynen korunması durumunda bu kez sosyalist iktidarın içten içe çürümesi gibi bir tehlike de ortaya çıkabilir.

Marksistler bu nedenle “burjuva devlet aygıtının parçalanmasından” söz eder.

Anarşistler, yönetim açısından belirli bir otoriteye gerek olduğunu kendilerinin de kabul ettiğini, ancak bu otoritenin hiyerarşik özellik taşımasına karşı çıktıklarını söylüyorlar.

Çoğul kullanıyorsun ama bunu söyleyen sadece Egesu olmasın?

Hayır, başkalarından da duydum.

Otorite kabul ediliyorsa, onun işleyişinin de kabul edilmesi gerekir. Büyük bir yolcu gemisi düşün. Bu gemide yolculuk sırasında en üst otorite geminin kaptanıdır. Şimdi durum nedir bilmiyorum, ama eskiden gemi kaptanlarının gemide nikâh kıyma yetkilerinin olduğu bile söylenirdi.

Bir gemi kaptanının geminin ve yolculuğun selameti açısından pek çok hususu gözetmesi, belirli kurallara uyulmasını sağlaması gerekir. Şimdi, bir kaptan, yar-

dımcıları, güverte sorumluları, makinistleri, çarkçıları, elektrikçileri, vb. olmadan işini nasıl yapsın? Bu görevlilerin hepsinin her emri, her an ve doğrudan kaptanın kendisinden alması mümkün müdür?

Kimi arkadaşlar sosyalizmin aşırı merkeziyetçi bir sistem olduğunu, yerel-bölgesel özerkliğe hiç yer tanımadığını söylüyor.

Bu konuda öteden beri verdiğim bir örnek vardır, sana da aktarayım.

Diyelim ahşap malzemeden son derece zarıfbir mobilya takımı yapmak istiyorsun. Bunun hammaddesi nedir? Ağaçtır, değil mi? Kesilmiş ağaca daha önce başka hiçbir işlem uygulamadan onu zarıfbir mobilya takımı haline getirebilir misin? Önce kaba rende yapacaksın, tıraşlayacaksın ve işlenebilir duruma getireceksin.

Mobilya deyince, evliliklerde yatak odasının kız tarafına ait olduğunu duymuştum...

Senin aklın başka yerlerde galiba?

Yok canım; öylesine aklıma geliverdi işte...

Neyse, devam edersek az önce söylediğim gibidir. Sosyalizm geldiğinde mutlaka dikey ve yatay birtakım eşitsizliklerin üzerine gelecektir. Anlamalarını yeniden hatırlatayım: Dikey derken yukarıdan aşağıya olmak üzere toplumun çeşitli kesimleri arasında sadece gelir de değil eğitim, sağlık, konut gibi alanlarda görülen derin eşitsizliklerden söz ediyorum. Yatay eşitsizlik ise ülke coğrafyasının bölgeleri arasındaki eşitsizliklerdir.

Şimdi, önce bu açık, belirgin ve kaba eşitsizliklerin üzerine gitmek gerekir. Bunu da ancak merkezî bir planlamayla, kaynakların verili duruma göre ağırlıklı olarak geride kalan toplum kesimlerine ve bölgelere kaydırılmasıyla yapabilirsin.

Yani merkeziyetçilik işin özü değil de belirli bir tarihsel dönemin gerekliliği mi demek istiyorsun?

Evet, aşağı yukarı öyle...

İleri evrelerde özerklik daha öne çıkacaktır. Kuşkusuz, ülkenin bütünü için geçerlilik taşıyacak temel belge olarak örneğin “sosyalist anayasa”, ulusal savunma gibi özel alanlar dışında...

Merkezî müdahalelerle, örneğin merkezî planlama gibi araçlarla kaba rendeyi atmazsanız, yani en belirgin ve derin eşitsizlikleri gidermezseniz, o evrede tanıyacağınız özerklik özerk birimler arasında yersiz bir rekabete, bölgeler arası eşitsizliklerin daha da derinleşmesine, husumetlere ve sonuçta bölünmelere yol açabilir.

Az önce “özerkliğin daha öne çıkması” demiştim ya, buna da kimi ekler yapmak isterim.

Türkiye’de, ülkenin bugünkü sınırları içinde bir sosyalist devrim olduğunu düşünürsek, Kürt halkının yoğun olarak yaşadığı coğrafya ayrı bir konudur. Merkezî planlama, aynı anayasa gibi mutlaklıklar dışında o coğrafya için “özerklik”, “federatif yapı” gibi özellikler gündemde olacaktır.

Ancak Türkiye’nin bugün mevcut diğer illerinden hareketle, bu illerin kimilerini bir araya getirerek

“özerk bölgeler” oluşturulmasına gerek olduğunu, bunun “daha iyi” olacağını ben düşünmüyorum. Örneğin Aydın, Denizli ve Muğla illerinden bir “Güneybatı Anadolu Özerk Bölgesi” oluşturulduğunda bunun ne işe yarayacağını ben anlayamıyorum. “Yerinden yönetime” önem ve değer veriliyorsa bunun yerel yönetimlere daha fazla yetki ve alan tanınarak karşılanması mümkündür.

Türkiye bugünkü Türkiye, yani sosyalizm henüz yok ve (A) özerk bölgesi bölgedeki asgari ücreti, sanayicilere tanınacak teşvikleri, vb. kendisi tayin ediyor... “Erzurum-Gümüşhane-Bayburt Özerk Bölgesi” de ilköğretimden başlamak üzere eğitimi ve müfredatı kendisi belirliyor...

İşte, böyle şeylerin sosyalizm bir yana ülkeye ne gibi bir hayır getireceğini ben şahsen kestiremiyorum.

Sosyalizmde muhalif örgütlenmelere, örneğin muhalif siyasal partilere izin verilir mi?

Ben sosyalizmde muhalif örgütlenmelerin, bu arada siyasal partilerin olabileceğini düşünüyorum.

Bu konu açılmışken daha ilkesel denebilecek bir yaklaşımdan söz etmek isterim. Dünyada daha önce yaşanmış sosyalizm deneyimleri kuşkusuz önemlidir, bunlardan dersler çıkarmak gerekir. Ancak bu deneyimlerden herhangi birini mutlaklaştırıp “orada öyle olmuşsa bizde de öyle olmalı” demek de, bu deneyimler beğenilmiyor, yanlış bulunuyorsa bu kez “orada öyle olmuşsa bizde de öyle olmamalı” demek de yanlıştır.

İlkeden söz ediyorsak, sosyalizmde muhalif herhangi bir örgütlenmeye, siyasal partiye yer yoktur diye bir ilke olamaz. Proletarya diktatörlüğü ilkesi kabul edilse bile olamaz.

Yani hem proletarya diktatörlüğü hem de muhalif partiler bir arada olabilir mi diyorsun?

Evet, tam da öyle diyorum. Proletarya diktatörlüğü denildiğinde bundan tek parti diktatörlüğünü anlamamak gerekir. Örneğin yönetimin çeşitli kademelerinde görev yapanlar arasında yalnızca partili işçiler değil partili olmayanlar da yer alacaktır.

Sonra, bugün dünyanın “demokratik” olarak nitelenen hangi ülkesini alırsan al, orada çeşitli örgütlenmelerin, bu arada siyasal partilerin en temel anlamda kabul etmeleri gereken ilkeler ve kurallar vardır. Sosyalizmde de öyle olacaktır.

Peki, sosyalizmle birlikte ellerindeki üretim araçlarını kaybeden eski sermaye sınıfı mensupları kapitalizme geri dönülmesini öngören siyasal parti kurabilirler mi?

Ben ilkesel olarak buna da karşı değilim.

Örneğin Türkiye’deyiz diyelim; bir parti şeriata geçilsin, bir kralın başta yer aldığı monarşi gelsin gibi şeyler istemiyorsa, örgütlenmesinde ve eylemlerinde sosyalist yasallığın çizdiği sınırların dışına çıkmıyorsa, yalnızca kapitalizme geri dönülmesini istiyor ve bunu

savunuyorsa pekâlâ var olabilir. Ama diyelim ki Rusya'daki gibi bir iç savaş çıktı; devrime ve iktidara karşı olanlar silahlanıp ayaklandı, o zaman durum değişir elbette.

Ya kendilerini sosyalist olarak tanımlayan, ancak sosyalizm adına atılması gereken adımlar konusunda var olan iktidardan farklı görüşlere sahip olanlar?

Evet, onlar da parti kurabilmeli, görüş ve düşüncelerini açıktan savunabilmelidir.

Bu görüşlerine “liberal” deneceğini tahmin edebiliyorum.

Desinler, bu yaştan sonra umurumda değil; bir bakıma “şerbetli” de sayılırım...

Ancak tekrar hatırlatmak isterim, ben burada önsel olarak neler temel ilke sayılabilir neler sayılamaz bundan söz ediyorum. Eğer söz konusu olan temel bir ilke değil de kimi alanlardaki tercihler ve yönelimler ise bunlar en başta içinden geçilen koşullara bağlıdır. Daha açığı şu: Sosyalizmin, proletarya diktatörlüğü ancak tek partili olabilir, başka partilere, örgütlenmelere izin verilmez gibi bir ilkesi yoktur.

Madem bu konuyu açtın bir iki şey daha söylemek isterim: Sosyalist bakış açısından çoğullukla çoğulculuk ayrı şeylerdir. Çoğulluk doğada da toplumsal yaşamda da var olan nesnel bir gerçekliktir. Yani olsun ya da olmasın denemeyecek bir durumdur. Buna karşın çoğulculuk, hayatta var olan çoğulluktan kalkarak

doğru olanın, belirli bir uğrakta yapılması gerekenin de parçalı yani çoğul olabileceğini savunur. Bu, örneğin bir ateistin “ateizm gibi panteizm, deizm ve monoteizm de doğrudur, her biri hakikatin belirli bir parçasını temsil eder” demesine benzer.

Evet, insana gerçekten saçma geliyor... Ateizm de-yince aklıma geldi; sosyalizm dini ve ibadet yerlerini yasaklar mı?

Hiç olur mu? Sosyalizmde din kişinin kendi meselesidir, onun inancıyla ilgilidir. Ancak sosyalizmde din ve dinsel yaklaşımlar örneğin üretimle ilgili kararlarda, toplumun ne tür kurallara uyması gerektiğine ilişkin düzenlemelerde hiçbir şekilde dikkate alınmaz.

Materyalist dünya görüşü tanrı ve din düşüncesi-ni kabul etmese bile, sosyalist bir yönetimin insanları dinden caydırma gibi bir misyonu olamaz. İsteyen ateizm propagandası yapabilir; sosyalist toplumdaki partiler de yapabilir; ama sosyalist devletin herkesi ateist yapma gibi bir görevi yoktur. Ayrıca, sosyalist toplumda insanlar belirli bir dini benimsiyorsa bunun ibadetini de istedikleri gibi yapabilirler; dinsel ibadet yerleri açıktır ve bu ibadet yerlerinin kullanılması da serbesttir.

Bir de şu “din halkın afyonudur” meselesi var...

O mesele hâlâ mı var? Belki de gençleri bildiğimiz uyuşturuculardan uzak tutup “Bak o da uyuşturuyor” deyip dine yöneltmek için kullanılıyordur!

Yok, öyle değil. Şapka meselesi bitti gibi, ama o hâlâ sürüyor.

Şapka meselesini dedenden duymuş olmalısın?

Evet, o söylemişti.

Sahi, bizim gençliğimizde çok yaygındı. Sosyalizmde evlilik kurumunun önemi hiç kalmayacağından koca evine geldiğinde portmantoda bir erkek şapkası görürse karısının başka biriyle olduğunu anlar, daha sonra gelmek üzere geri dönermiş. Böyle derlerdi.

Sosyalizmin şapka devrimi de bu olsa gerek diye düşünmüşlerdir...

Olabilir.

Biz şu afyon meselesine dönelim. Bu mesele zamanında Papa ile ilgili olarak anlatılan genelev şakasına benziyor. Rivayete göre Papa New York'a ayak bastığında bir gazeteci "Burada geneleve gidecek misiniz?" diye sormuş, Papa da "New York'ta genel ev var mı?" demiş. Sonra da bu söz medyaya "Papa New York'a gelir gelmez genelev sordu" şeklinde yansımış. Kısacası, cümle içindeki sözcükleri bütünlüğünden, bağlamından kopararak pek çok şeyi çarpıtmak mümkündür.

Bu afyon meselesinde bilebildiğim kadarıyla solcuların dahli sosyalizm düşmanlarının dahlinden daha büyüktür. Çünkü söylediklerinden sanki birileri dini alıp halkı uyutmak için kullanıyormuş gibi bir sonuç çıkıyor. Oysa Marx'ın söylediği bu değil. Marx, insanların kendilerini sarmalayan kalpsiz, ruhsuz ve olum-

suz koşullarda kendilerinin bir rahatlama yolu olarak dine sarıldıklarından söz eder.

Dinsel acılar, aynı zamanda gerçek acıların bir dışa vurumu, bu acılara yönelik bir protestodur. Din, baskı altında ezilen canlının iç çekişidir; kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz koşulların ruhudur. Din, halkın afyonudur (Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, 1843).

Birileri anlatmıştı, Yalçın Küçük bir zamanlar, sanırım epey önceleri ezanın kaldırılacağını, insanların namaz vakitleri konusunda özel iletişimle bilgilendirileceğini söylemiş...

Evet, öyle demişti, bence bu kadar ileri gitmeye gerek yok; ama ortada bir sorun olduğu kesin...

Ne sorunu?

Şimdiye kadar Türkiye dışında üç ayrı Müslüman ülkede gece geçirdim. Bu ülkelerden birinde toplam 20 gün kadar kaldım. Orada da ezan okunuyor; ama çok güzel sesli biri, güzel bir makamla ve hoparlör kullanmadan okuyor.

Bizde ise, özellikle sabaha karşı okunan ezanlarda hem ses anormal yüksek hem de birbirine yakın pek çok cami olduğundan ortaya tam bir kakofoni çıkıyor. İnsan dinine ne kadar bağlı olursa olsun, böyle bir durumu hoş ve güzel bulması mümkün değil. Bir de mahalle içinde, apartmanların alt katlarında camiler

var ki sorma gitsin! Apartmanda çocuk varmış, yaşlı varmış, hasta varmış kimsenin umurunda değil. Bu tür durumlara bir düzenleme getirilmesi sanırım kimseyi fazla rahatsız etmeyecektir.

Bu arada geçenlerde haberi vardı: Azerbaycan'da halkın isteği üzerine camilerden hoparlörle ezan okunmasından vazgeçilmiş. Sosyalizmde yeni camiler inşa edilebilir mi?

Gerçekten ihtiyaç varsa evet. Ancak bu inşaatın masraflarını müminlerin karşılaması gerekir. Burada da bir koşul getirilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Sosyalizmin ileri evrelerinde din işleri tamamen topluluklara bırakılsa bile, ki daha önceki evrelerde bunun doğru olacağını pek düşünmüyorum, özellikle cami mimarisi ve mekân seçimi en azından belirli bir süre kesinlikle dinsel topluluklara bırakılmamalıdır.

Neden?

Çünkü büyüklük ve görünürlük tutkusu başka her şeyin önüne geçiyor, bu arada estetik ve uyum adına ne varsa güme gidiyor. Örneğin Ankara'daki Kocatepe Camisi bir yarışma sonucunda seçilmiştir; ama yarışmayı kazanan mimarın projesi reddedilip yerine başkası tercih edilmiştir. Yarışmayı kazanan kişi 1970'li yıllarda Ankara Belediye Başkanlığı yapan CHP'li Vedat Dalokay'dı. Dalokay'ın cami projesi birinci oldu, ama birileri bunu fazla "modern" ve az "gösterişli" bulup başka birinin projesini uyguladı. Dalokay'ın camisi

ise bir başka İslam ülkesinde, Pakistan'ın sanırım İslamabat kentinde inşa edildi.

Sonra, örneğin sosyalist bir ülkede İstanbul'un Çamlıca gibi bir yerine büyük cami yapılamaz. Taksim Meydanı da bir tarafına cami yapıp daraltılamaz. İstanbul'un girişinde, Ataşehir tarafında ise komik mi yoksa trajik mi saymamız gerektiğini kestiremediğim bir başka durumla karşı karşıyayız. Karşıdan baktığınızda buradaki Mimar Sinan Camii hemen arkasında yükselen dev binalar arasında zor seçiliyor, kaybolup gidiyor.

Peki çözüm?

Çözüm basit: Cami yapacaksan buna ihtiyaç olduğunu kanıtlarsın, camiyi sana gösterilen yerde yaparsın ve "mimarı da bizden olsun" diyorsan bu kişinin en az üç ay sürecek bir mimari estetik kursuna katılma zorunluluğuna razı olursun.

Bu arada kursa katılacak cami mimarları işyerlerinden ücretli izinde sayılır, kurs giderleri de kamu tarafından karşılanır.

Aslında son söylediğinden hareketle İslami kesimlerin "sosyalizm bizim ibadet yerlerimizin estetiğini bizden daha çok düşünüyor" demesi beklenir.

Kim bilir, belki öyleleri de çıkar bir gün...

Sosyalizmde Hukuk ve Yasallık

Sosyalist bir ülkenin de anayasası olur mu?

Olması gerekir.

Çünkü sosyalist düzenin de bir hukuku olmalı, bu hukuk bir temele dayanmalıdır. Anayasa bu açıdan bir toplumsal-siyasal düzenin başlıca hukuksal kaynağı olarak işlev görür. Hukuksallıktan kastettiğim şu: Merkezî düzeydeki sosyalist yönetim, kararlarında ve uygulamalarında mevcut koşulları, ortaya çıkan beklenmeyen durumları gerekçe göstererek kimi politika değişikliklerine gidebilir, ama kurucu ilkelerini askıya alamaz.

Örneğin, yönetici organlara seçimle gelinmesi, geri çağırma hakkı, çalışma hakkı, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, kadın erkek eşitliği, emek sömürsünün, ayrımcılığın her biçiminin yasaklanması gibi kurucu ilkelerden koşullar ne olursa olsun, geçici bir süreyle bile olsa vazgeçilemez.

Anayasa ve diğer temel yasalar da bunu güvence altına alan belgelerdir.

Ancak bu konuda önemli bir farka dikkat çekeyim: Kapitalist ülkelerde işler, anayasa ve yasalar “öyle dediği için” belirli bir şekilde yürür; sosyalizmde ise anayasa ve yasalar köklü bir devrim olduğu için “öyledir”. Bununla anlatmak istediğim şu: Meşru olan, kapitalizmin

egemenliğine ve sömürüsüne son verilmesidir; yasallık ya da hukuksallık ise bu meşruiyete göre şekillenir.

Anayasanın varlığı ve buna uyma zorunluluğu doğrudan demokrasi ilkesiyle çelişmez mi?

Neden çelişsin ki?

Örneğin herhangi bir halk meclisi anayasaya aykırı kararlar alamaz mı? Örneğin ya (A) yerelliğindeki bir meclis, ‘Henüz yurttaşlık statüsü kazanmamış yabancılar bölgemizde bir işte çalıştırılmasın’ diye karar alırsa?

Önce şunu söyleyeyim: Burada herhangi bir ülke değil halkın da iradesi ve katılımıyla sosyalist devrimini gerçekleştirmiş bir ülke söz konusu. Böyle bir ülkede halkın her ne gerekçeyle olursa olsun ülkede bulunan yabancılara karşı ayrımcı tutumlar benimsemesi çok düşük bir ihtimaldir.

İkincisi: Ülkede anayasa dışında, örneğin çalışma yaşamına ilişkin, ülke genelinde geçerli başka yasalar ve düzenlemeler de olacaktır. Bu yasalar ve düzenlemeler senin sözünü ettiğin türde bir dışlamayı yasaklıyorsa, bu yasağın dışına çıkmak hangi kademedede ve yerellikte olursa olsun mümkün değildir.

Bugün Türkiye’de çok tartışılan, demokrasinin olmazsa olmazı sayılan kuvvetler ayrılığı sosyalizmde de geçerli bir ilke midir?

İstersen önce kuvvetler ayrılığı ilkesinin kökenine bakalım.

Kuvvetler ayrılığı bugün bizim bildiğimiz içeriğini, yani yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı olması ilkesini sınıflı bir toplumda kazanmıştır. Bizim “kuvvetler ayrılığı” dediğimiz ilkeye kimi Batılı ülkelerde “kontroller ve dengeler” adı verilir. Bizde Abdullah Gül de Batıya yakınlığını belirttik kılmak için olsa gerek kuvvetler ayrılığından çok bu tabiri kullanır. Özetle şudur: Yürütme, yasama organının ötesinde yargı organı tarafından da denetlensin; yargı, hem yasamayı hem yürütmeyi denetlesin, böylece belirli “dengeler” kurulsun...

Devam edersek, gerek Paris Komünü’nde gerekse 1917 Devriminin ardından yasama ve yürütme görevleri halkın seçilmiş temsilcilerinin elinde toplanmıştır. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığı sosyalist teorinin ve pratiğin yerleşik bir ilkesi değildir.

Sosyalizm bir yana, örneğin Türkiye’de Kurtuluş Savaşı yıllarında kurulan mecliste de kuvvetler ayrılığı olmadığını eklemiş olayım.

O zaman olmasa da olur mu?

Öyle denemez.

Yalnızca, kuvvetler ayrılığının sosyalizmde vazgeçilmez bir ilke olmadığını söylemek istiyorum. Temel ilkeler ile koşullara bağlı tercihler arasındaki farka daha önce değinmiştim. Birbirinden farklı, birbirine karşı sınıfların ve çıkarların olduğu bir toplumda kuvvetler ayrılığı ilkesi gerçekten belirli “kontroller”

ve “dengeler” sağlayabilir. Ama bunların olmadığı bir toplumda kuvvetler ayrılığı ilkesi bağlamını bir ölçüde yitirmiş olur.

Ya yargı?

Evet, ben de oraya gelecektim.

Sosyalizmde kurumsallaşmış yargı mutlaka olacaktır ve görevini yürütme erkinden tam bağımsız olarak yerine getirecektir.

Sosyalizmde yargı organlarının, denetledikleri alanlara göre kademeler şeklinde örgütlenmesi en doğrusudur. Bundan kastettiğim, ülkedeki en üst karar organından herhangi bir yerel meclise kadar uzanan bir silsiledir. Yani bu kademelerin her birinin kararlarını ve tasarruflarını denetleyen ayrı yargı organlarından söz ediyorum. Sonra, bu organlarda görev alacak kişiler oraya seçimle gelecekler ve kendilerini seçenler tarafından geri çağrılabilirler.

Diyelim, bir tarım kooperatifi tarafından çoğunlukla alınan bir karara itiraz edilecekse, bu itiraz o kooperatifin faaliyet gösterdiği yerellikteki yargı organı tarafından değerlendirilecektir. Bir kentte ulaşımı rahatlatmaya ve kolaylaştırmaya yönelik olarak alınan bir karar, o kent ölçeğindeki yargı organının denetimine tabi olacaktır...

Yargı organlarında eskisi gibi hep hukuk eğitimi almış kişiler mi olacak?

“Hep” diyorsan bence kesinlikle öyle olmamalıdır.

Bir kere sosyalizmde özel mülkiyet, serbest ticaret, özel işletmeler, bu işletmelerin işçi çalıştırması gibi durumlar olmayacağından, aslında büyük ölçüde bu alanlardaki uyuşmazlıklara ilişkin olan, özel hukuk bilgisi gerektiren durumlar da olmayacaktır. Ağırlık kamu hukukuna kayacaktır ve sosyalist bir düzende kamu hukuku daha basit bir içerik kazanacaktır. Yargı organlarında hukuk eğitimi almış kişiler de görev alabilir elbette; ama o kişilerin de aynı yerellikten olmaları ve organlarda ağırlığı yurttaşların oluşturması esastır.

Bu arada önemli bir ek daha: En üstten en alta kadar bu yargı organlarında görev süresine belirli sınırlar getirilecek; organların bileşimi belirli periyodlarla değişecektir.

Bir de halk mahkemelerinden söz edilir?

Sosyalist toplumda halk mahkemelerini yerel ölçekler için, örneğin hırsızlık gibi daha basit suçlar, kişiler arasındaki çeşitli anlaşmazlıklar bağlamında düşünmek gerekir. Bu mahkemelerin üyeleri de yerel halk içinden geçici sürelerle seçilir ve üyeler arasında “hukuk bilgisine sahip olanlar” daha az gereklidir. Bu açıdan, sosyalist toplumda halk mahkemelerinin işlevi, daha çok “onarıcı adalet” kavramı çerçevesinde ele alınmalıdır.

“Onarıcı adalet” derken neyi kastediyorsun?

Süreçlere meslekten hukukçu ve yargıçların pek az katıldıkları ya da hiç katılmadıkları bir yaklaşımdır. Herhangi bir suç ya da hak ihlalinde fail ile mağdur yerel halktan seçilen kişilerin gözetiminde bir araya getirilir. İki taraf olayı kendi açılarından anlatıp karşılıklı uzlaşma yolları arar; halktan kişiler de taraflara kendi çözüm önerilerini iletir. Amaç, mağdur maruz kaldığı zararın karşılığını bir şekilde alırken, failin de resmî yargı sistemi dışında, kendi çevresinin önünde kendisiyle yüzleşmesini sağlamaktır.

Burada elbette daha basit suç ve ihlallerden söz ediyorum: Ayrıca, bu şekilde çözüme bağlanamayan olaylarda bildiğimiz yargı mekanizmaları da elbette devreye girecektir.

Anayasa ile başlamıştık; tarihte “sosyalist anayasa” örneği var mı?

Sovyetler Birliği’ndeki 1936 Anayasası örnek olarak verilebilir.

Bu anayasa daha önce oy hakkına getirilen kısıtlamaları kaldırmış, doğrudan genel oy hakkını getirmiştir. Çalışma hakkı, dinlenme ve boş zaman hakkı, sağlık, eğitim, konut, yaşlılıkta ve hastalıkta bakım, kültürel etkinliklere katılım ve bu etkinliklerden yararlanma gibi haklar bu anayasada güvence altına alınmıştır. Anayasa ayrıca yönetimin tüm resmî organlarının doğrudan seçimle belirlenmesini öngörmüştür.

İyi de ya bunlar hep kâğıt üzerinde kalırsa?

Kâğıt üzerinde kalmamasını sağlayacak yüksek denetim-yargı organları da olacaktır elbette. Ancak, asıl güvence halkın anayasada ne gibi haklar tanındığını bilmesi, bu hakları güvence altına alan anayasaya sahip çıkmasıdır. Tabana yayılan böyle bir sahiplenme olmadan yalnızca yüksek denetim-yargı organlarına bel bağlamak doğru olmaz. Bu organlar da şu ya da bu biçimde etki altında kalabilir.

Sovyetlerdeki 1936 anayasasından söz ediyorsun, devrim 1917'de olduğuna göre ülkede 19 yıl anayasa yok muydu yani?

Önceki anayasa 1924 anayasasıydı. Ancak bu daha ziyade bir ülkenin ve devletin kuruluşuyla ilgili, bu kuruluşa meşruiyet kazandıran bir anayasaydı. Bu anayasayla birlikte Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bir araya gelerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) oluşturmuştur.

Demek birlikte gelip sonunda birlikte gitmişler...

Evet, öyle oldu...

Neden öyle oldu? Sosyalizm orada neden çöktü? Bu çöküş sosyalizmin pratikte uygulanamaz oluşuna bir örnek sayılamaz mı?

Öyle diyorsun, ama bardağın dolu tarafı yok mu?

Az buz değil, yetmiş yıl ayakta kalan bir sistemin sonunda çöküşü insanı “demek olmuyormuş” sonucuna değil “neden devam edemedi?” sorusuna yöneltmeli bence.

Neden devam edemedi?

İşte bu gerçekten zor bir soru.

Kısaca bir anımı anlatayım: 1997 yılında bir toplulukta sosyalizmden bahsederken, bir katılımcı bana sosyalist sistemin neden çöktüğü sorusunu yöneltti. Ben de kendimce birkaç neden sıraladım. Ama soruyu soran kişi tatmin olmamıştı. Bunun üzerine başka nedenler, faktörler de sıraladım, ama arkadaş yine tatmin olmadı. Ben de kendisine “Bu saydıklarımın tamamı sizi tatmin etmediğine göre sizin bildiğiniz bir ‘asıl neden’ olması gerekir” dedim...

O ne dedi?

“Ben de bilmiyorum” dedi...

Demek hayli netameli bir konu; ama yine de kendince verebileceğin bir yanıt hiç mi yok?

Benim verebileceğim yanıt basit: Zamanın Sovyet yönetimi hem sosyalist kimliğini yitirmiş hem de sosyalizmden umudu kesmişti; belki de daha önemlisi Sovyet halkları sosyalizmle kazandıklarının pek farkında ya da bilincinde değildi. Sosyalizmi sahiplenmeleri için gerekli politizasyondan uzak, kayıtsız ve boş vermiş durumdaydı. Bu ikisi birleşince çöküş kaçınılmaz oldu.

Evet, Sovyet sosyalizmi üretimde ve teknolojide belirli bir tıkanma durumuna gelmişti; ama sosyalizmde inat eden, kararlı bir yönetimin, sorunu tabana yayan bir kitle seferberliğiyle bu tıkanmayı aşması bana göre mümkündü...

Sence bundan hangi dersi çıkarmak gerekir?

Çıkarılması gereken ilk ders bence şudur:

Kimseyi aç, işsiz ve evsiz bırakmadım; eğitim ve sağlık hizmetlerinden herkesi ücretsiz yararlandırımdım; dünya devi bir ülke haline geldim, o zaman halk da bütün bunların kıymetini herhalde bilir deyip ideoloji ve kültür alanlarını boş bırakırsan, yeni ve sosyalist insanı yaratacak girişimleri gerçekleştirmezsen böyle bir sonuçla karşılaşabilirsin...

Daha önce söylediklerinden hareketle, sosyalist toplumdaki bireylerin kendi devrimciliklerini “dışa dönük olarak” yeniden üretememeleri diyebilir miyiz?

Evet, sorunun bir yanına ilişkin olarak bunu diyebiliriz.

Pek önemli gibi görünmeyebilir, ama ikinci ders de şu olsa gerek: Yeni bir sosyalist kuruluş deneyimi “gigantomanya” denilen şeyden özellikle uzak durmalı...

O da ne demek?

“Büyüklik tutkusu” diyebiliriz. Sosyalizmi kurma yolundaki bir ülke sosyalizmin kapitalizme üstünlüğünü her şeyin en büyüğünü yaparak göstermeye kalkar-

sa hiç istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilir. En büyük demir çelik tesisi, en büyük baraj, en büyük sulama sistemi gibi... Örneğin Sovyetler pamuk üretiminde başka ülkeleri geride bırakma adına bir bölgede büyük sulama sistemleri kurmuştu. Akarsuların sulama amaçlı aşırı kullanımı sonucunda bu akarsuların beslediği Orta Asya'daki Aral Gölü neredeyse kurumuştur.

Buradan başka bir sonuca daha gelebiliriz:

En gelişmiş kapitalizm devralınmış olsa bile, sosyalist bir ülkenin özellikle ilk dönemlerde üretim-çıktı rakamlarında kapitalist ülkeleri geride bırakma gibi bir yarışa hiç girmemesi gerekir. Sanayide ve tarımda kendi halkının ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabiliyor-
san ve bu sektörlerde örneğin çevresel açıdan sürdürülebilir bir düzey tutturmuşsan, ötesini zorlamamak gerekir.

İnsana, insanca yaşamının daha ileri düzeylerine, gelişkin bir eğitime, kültürel zenginleşmeye yapılacak yatırımların, sosyalizmin temellerinin sağlanması açısından getirisi çok daha fazla olacaktır.

Gelecek ve Sosyalizm Umutları

Sosyalizmin dünyamızdaki geleceği hakkında neler söyleyebilirsin?

Böyle bir soru bana bundan on yıl kadar önce sorulmuş olsaydı kuşkusuz sosyalizmin artık geçersizleşmiş bir hedef, kaybedilmiş bir dava olduğunu söylemezdim; ama daha fazla çekinceyle, daha kuşkucu ve belirsiz şeyler söylemek durumunda kalırdım. Bugün ise daha umutlu konuşabileceğimi sanıyorum.

Böyle dediğine göre son on yıl içinde önemli gelişmeler gerçekleşmiş olmalı.

On yıl dedim, ama aslında dünyanın son otuz yılına bakmak daha doğru olur. Sen yeni bin yılın başında doğmuş biri olarak görmedin ve yaşamadın. Kısaca özetlemek gerekirse, yaşadığımız son otuz yılı iki döneme ayırmak mümkün.

1980'lerin sonunda dünya kapitalizmi genel olarak sosyalizme ve o dönem henüz ayakta olan sosyalist sisteme karşı çok yönlü bir saldırı başlattı. Askerî bir saldırıdan söz etmiyorum. İdeolojik ve siyasal açılardan hayli etkili bir saldırıydı bu. Özellikle Anglosakson kapitalizminin liderleri ve ideologları o meşhur neo-liberal saldırıyı başlattılar. Bundan kastettiğim, kapitalizmin, gerek ülkelerdeki sınıf mücadeleleri gerekse sosyalist sistemin farklı bir örnek sunması nedeniyle

vermek zorunda kaldığı ödünlere teker teker geri alarak “kendi özüne” dönmesi gerektiği düşüncesi ve bunun siyasetiydi. Yani her şey serbest piyasanın işleyişine ve kurallarına tabi olmalıydı.

Kapitalizm hangi ödünlere vermek zorunda kalmıştı?

En başta sosyal güvenlik kapsamına giren, emeklilik hakkı, sağlık sigortası, işsizlik sigortası gibi haklar. Özellikle sağlık ve eğitim alanındaki hakları geri almaya, kısıtlamaya çalıştılar. Çalışma hayatı söz konusu olduğunda ise sendikalaşma ve grev hakkı, çalışma hakkı, kıdem tazminatı gibi haklara saldırdılar.

Bunları, İskandinav ülkelerini bir ölçüde dışarıda tutarak söylüyorum.

Kimileri çok atak davrandı. Örneğin İngiltere’de “TINA” dendi. İngilizce “başka alternatif yok” sözünün kısaltılmışı olan “TINA”ya göre, dünyamızda kapitalizme ve serbest piyasa ekonomisine başka bir alternatif bulunamazdı. “Ama toplum, toplumun yararı...” diye itiraz edenlere de zamanın İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, “Toplum diye bir şey yoktur” yanıtını veriyordu...

En azından toplum bilimcilerin karşı çıkması gerekmez miydi?

Pek az istisna dışında ben pek göremedim. Çoğu, “toplum diye bir şey olmadığına göre bari biz de topluluklarla ve cemaatlerle meşgul olalım” demiş olabilir.

Madem konuyu açtın bir ekleme yapayım: Bugün geriye dönüp bakıldığında o dalgaya karşı çıkıp direnenler arasında sağlık ve eğitim emekçilerinin en önde yer aldığını görürüz. O zamanlar pek çok yorumcu bu durumu neoliberal saldırısının en önce ve doğrudan bu iki sektörü vurmasına bağlamıştı.

Devam edersek, bu dalga Sovyetler Birliği başta olmak üzere dünya sosyalist sisteminin çöküşüyle yeni bir ivme kazandı. Artık TINA ve “toplum diye bir şey yok”un yanı sıra akla gelen her şey söyleniyordu: Sosyalizmin iflası net biçimde kanıtlanmıştı... İdeolojilerin, tarihin, modernitenin ve bu arada insanlığın son iki yüzyılını şekillendiren pek çok şeyin sonu gelmişti... Dünyanın yaşadığı pek çok siyasi felaketin kaynağında 18. yüzyılın Aydınlanma düşüncesi yatıyordu...

Hızlarını alamayıp 1789 Fransız İhtilali’ni bile karşıya alanlar, “olmasaydı daha iyi olurdu” diyenler bile çıkmıştı.

Postmodernizm burada nereye oturuyor?

Postmodernizmi nereden duydun, ne anlama geldiğini biliyor musun?

Bildiğimi pek söyleyemem. Bizim fakültede sosyalizm adına söylenen her şeye “bunlar artık eskidi” diyen, “sömürü” dediğimizde “bu dediğinizin söylemsel bir inşa olmadığına emin misiniz?” diye soran birkaç tip var; onlara öyle deniyor.

Postmodernizm hakkında genel bir fikre ulaşmanın aslında çok kolay. Benim bu sohbette söylediğim pek

çok şeye hep aynı noktadan karşı çıkarsan ya da ne dediysem hepsine aşırı kuşkuyla yaklaşırsan yaptığın şey postmodernizm olur...

Örneğin?

Örneğin, Marksizm dedik ya, bu düşünce sisteminin küçük, parçalı, ama önemli gerçekleri halının altına süpüren, genelleyici bir “büyük anlatı” olduğunu düşüneceksin... Herhangi bir ülkedeki mevcut durumun değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, bu değerlendirmenin yöneleceği nesnel bir gerçeklik olduğunu reddedeceksin... Ben burada sosyalizm adına ne söylemişsem hepsinin başka kişilerin katılmayabileceği, benim öznel söyleminin ürünü bir kurgu olduğunu iddia edeceksin... Hakikat diye bir şey varsa, bunun tek bir hakikat olmayıp ona bakan kişiye göre farklı olabileceğini kabul edeceksin...

Sosyalizm gibi bir derdin varsa onu da var olan nesnel gerçeklik yerine “başka” bir gerçekliğin söylem yoluyla inşa edilmesine oturtacaksın...

Daha önce de değindiğim gibi, gerçek hayatta var olan çoğulluk durumunu tek bir gerçekliğin reddi anlamında çoğulculuğa taşıyacaksın...

Bütün bunlar bana sosyalizmi düz biçimde savunmaktan daha zor geldi.

Zaten öyle olduğu için hepsini birden aynı anda yapamayıp parçalara ayırıyorlar ve belirli bir konu açıldığında kullanıyorlar.

Peki, bu düşünce Türkiye’de, Türkiye solu üzerinde etkili oldu mu?

Oldu, ama az önce dediğim gibi doğası gereği parçalı biçimde oldu; biraz körlerin fili tanımlaması gibi yani...

Biri, dinci kesimleri anlamak lazım deyip aydınlanmayı ve modernleşmeyi reddetti... Partisinin çoğulcu olmasını isteyen, bu fikrini siyasi gerekçeler yerine tek bir hakikat olamayacağı iddiasıyla temellendirdi... Büyük ve birleştirici anlatılar dönemi sona erdi deyip kimlik politikalarını ön plana çıkaranlar oldu...

Ama doğrusunu istersen biraz da günün modası gereği öyleydi. Örneğin çok yenilikçi, sosyalizmin geçmişinde ne varsa hemen hemen hepsini otoriter, baskıcı, “Stalinist” vb. bulan bir arkadaşın parti maddi sıkıntı yaşadığında, “Üyelerin ümüğünü sıkıp aidatları çatır çatır toplamalıyız” dediğini hatırlıyorum...

Bunlar için belirli bir tarih verebilir misin?

1990’lar, özellikle 1990’ların ikinci yarısı diyebilirim.

Bu arada postmodern düşünceyle ilgili komik bir olay var, “Sokal vakası” diye bilinen bir olay, hiç duydun mu?

Hiç duymadım, nedir olay?

New York Üniversitesi’nden Alan Sokal adlı bir fizik profesörü “Sınırları Aşmak: Kuantum Kütle Çekiminin Dönüştürücü Yorum Bilimine Doğru” başlıklı bir

yazı kaleme alıyor ve bu yazısını 1996 yılında postmodernist bir akademik dergiye gönderiyor. Sokal yazısında kasıtlı olarak saçma sapan görüşlere yer veriyor; örneğin kütle çekiminin aslında toplumsal ve dilsel bir “inşa” olduğunu ileri sürüyor. Amacı, prestijli bir akademik yayının böyle bir yazıyı yutup yutmayacağını sınamak...

Yutuyor mu?

Yutuyor ve yazıyı yayınlıyor. Hatta yazı kimi okurlardan olumlu eleştiriler bile alıyor! Sokal aynı yıl içinde yazısının bir “yem” olduğunu açıklıyor.

Yayıncılar ve yazıyı okuyup beğenenler mahcup olmuşlardır herhalde! Bari o zamanlar sen de deneseydin; örneğin “Marx’a gecikmiş bir geri dönüşün anımsattıklarından hareketle sürdürülebilir bir sosyalizm tasavvuruna doğru” gibi bir yazı olabilirdi!

Bir ara düşünmedim değil; ama sanırım o dönemde “Aferin, işte senden böyle yazılar bekliyoruz” diyecek çok insan çıkacağını düşündüğüm için korktum.

Küreselleşme bu dediklerinle birlikte belirli bir yere oturuyor mu?

Evet, o da var.

Ama o konuda bir hatırlatma yapmak isterim. Küreselleşme, kimilerinin düşündüğü ya da iddia ettiği gibi öyle yepyeni bir olgu değildir. Kapitalizm, kendi doğası gereği küresel ve küreselleşmecidir. Marx ve Engels’in 1848 tarihli *Komünist Manifesto*’suna bakanlar, kapita-

lizmin sınırları aşarak, başka coğrafyalara uzanarak, kimi ayrımları ortadan kaldırarak ya da silikleştirerek dünyayı nasıl küreselleştirmekte olduğuna ilişkin önemli tespitler bulacaktır.

Son dönemin olgusu ise, kapitalizme içkin olan bu küreselleşme eğiliminin, özellikle iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmelerle, kapitalist üretimin yapısındaki değişikliklerle ve korumacı politikaların “serbest ticaret” gereği terk edilmesiyle yeni bir aşamaya ulaşmasıdır.

Kuşkusuz önemlidir; ama bir “ilk” değil eski bir sürecin ulaştığı yeni evredir.

Hâlâ son otuz yılın ilk dönemindeyiz galiba?

Evet, sahi ben de kaptırmış gidiyorum. Bence bu ilk dönem 20 yıl kadar sürdü ve son on yıldır işin rengi değişmeye başladı.

Özel bir olayla birlikte mi?

Hayır, bunu söyleyemeyiz. Ancak öyle vaatler havada uçuşmuş, öyle güzellemler yapılmış, öylesine pes-pembe tablolar çizilmişti ki, bunları dinleyen ve umut bağlayan insanların bir noktadan sonra gerçekte ne olup bittiğini sorgulamaya başlamaları kaçınılmazdı.

Sonuçta, gerek ülkeler arasında gerekse ülkelerin kendi içinde çeşitli sınıf ve katmanlar arasında eşitsizlikler çarpıcı biçimde artmış ve derinleşmişti. Böylece insanlar yavaş yavaş “nerede eşitlik” demeye başladı. Örneğin New York’ta 2011 yılında gerçekleşen “Wall Street’i İşgal” kitlesel eyleminin ana talebi eşitlikti.

Bizde de Gezi Direnişi var...

Sen o zaman 12-13 yaşlarındaydın sanırım. Hemen öncesinde “Arap Baharı” adı verilen ve geniş bir coğrafyaya yayılan kitlesel hareketlenmeler var. Şimdi, bunların her birinin özel bağlamlarına eğilip ortaklıklarını ve farklılıklarını tespit etmek ayrı bir konu.

Son günlerde de Şili, Lübnan, Azerbaycan, Arjantin gibi ülkelerde yaşanan gelişmeler, protesto gösterileri var...

Evet, benim ikinci dönem dediğim dönemi bağlamak istediğim ve kritik olduğunu düşündüğüm nokta şu:

İstersen, işçi sınıfı dâhil geniş halk kesimlerinin kendiliğinden denebilecek tepkileri, protestoları ve hareketlenmeleri ile sol, sosyalist ve komünist olduklarını söyleyen siyasal özneler arasında bir ayrım gözetelim. İlki, sosyalist dünya görüşüne, sosyalizme hiç de yabancı sayılamayacak tepkiler ve taleplerle kendini ortaya koyuyor, örneğin eşitlik gibi. Ama bunlar siyasal planda tek bir kanala, sosyalizme yönelmiyor, daha ilginç, “sağ popülizm” adı verilen sosyalizm dışı siyasal akımlar bu kesimlere cazip gelebiliyor.

Neden diye soracağım, ama sanırım az önce yaptığın ayrımda öbür tarafta kalan sol-sosyalist öznelerle ilgili bir durum...

Evet, büyük ölçüde onlarla ilgili...

Bu özneler, önceki yirmi yıllık dönemin sersemletici etkilerini, yol açtığı akıl dağınıklığını henüz yeni

yeni aşıyorlar. Dağınıklığı aşma evresinde olduklarının bana anlamlı gelen bir göstergesi şu: Birinci dönemde, yani 1989'u izleyen yirmi yılda bu öznel deneyimlerini ağırlıklı olarak yaşanmış sosyalizm deneyimlerinin olumsuzluklarına göndermede bulunarak tanımlardı: "Onlar öyle yaptı, orada öyle oldu, ama biz vallahi bil-lahi..." gibi. Son dönemde ise geçmiş sosyalizm deneyimlerine göndermeler azaldı, onun yerini yaşanan kapitalizmin eşitsizliklerine, adaletsizliklerine, toplumun geniş kesimlerini gözden çıkaran gaddarlığına yapılan vurgular aldı.

Bence bu memnuniyet verici bir gelişme...

Küresel ısınma, iklim ve çevre krizleri de bu bağlamda ciddi bir olgu olsa gerek...

Öyle, bu konudaki kaygılar da geçmiş sosyalizm deneyimlerine bağlanırsa bunun pek inandırıcı olacağını sanmıyorum.

Böyle bir bağlantı nasıl kurulabilir ki?

Örneğin şöyle diyebilirler: Geçmişte sosyalizm bizi sanayileşme yarışına davet etti, zorladı. Hatta Kruşçev 1956 yılında bir resepsiyonda Batı ülkelerinin büyükelçilerine, "Sizi gömeceğiz" bile demişti. Biz de sosyalizmden geri kalmayalım diye gaza bastık; 20. yüzyılın 60 yılı böyle geçti ve dünya bu hale geldi...

Şaka yapıyorum sanma, böyle şeyler söyleyecek birilerinin çıkması beni hiç şaşırtmaz.

Bu arada Lenin'den hiç söz etmedin; Lenin'in Marksizme ve sosyalizme katkıları yok mu?

Benim bu konudaki formülüm "iki Marx iki Lenin" şeklinde...

Şunu demek istiyorum: Bir insan dünyamız nedir, nereye gidiyor, kapitalizmin dinamikleri insanlığı nereye sürüklüyor gibi soruları düşündüğünde en başta Marx'a bakmalıdır. Bu soruları düşünürken emperyalizm olgusuna mutlaka yer vereceğine göre orada da Lenin'e başvurmalıdır.

Sonra, işçi sınıfının bilinçlenmesi, ekonomik bir sınıf olmanın ötesinde siyasal bir sınıf haline gelmesi, sosyalist iktidar mücadelesinin önemli noktaları gibi konular gündeme geldiğinde Lenin bizi bir kez daha kendine çağıracaktır. Böylece iki etti. Nihayet, sosyalizme geçiş süreci, bu sürecin evreleri, eşitlik ve özgürlük diyalektiğinin nasıl kurulacağı konularında yenisinden Marx'a dönmek gerekecektir ve bu da ikinci Marx olacaktır.

Lenin konusu açılınca, dedem senin Lenin'in kitaplarıyla ilgili kimi yasaklamalar düşündüğünü söylemişti; ama şimdi hatırlamıyorum, var mı böyle bir şey?

Var, ama bir şakaydı elbette. Demiştim ki, 25 yaşını henüz almayanlara Lenin'in *Ne Yapmalı* kitabı yasaklansın; çünkü önüne gelen Lenin'in tariflerine uygun, demir disiplinli ve çelik çekirdekli örgütü biz kuracağız diye atlıyor. Yine Lenin'in, *Sol Komünizm: Bir Ço-*

cukluk Hastalığı kitabı da 40 yaşın üzerindekilere yasaklansın demiştim. Çünkü bu yaşın üzerindikiler de her yerde bir goşizm, sol sapma, maceracılık, vb. aramaya fazla meraklı oluyor.

Bu son dediğin dedemde biraz var sanırım. O zaman gençlerin Ne Yapmalı'yı deneyimli biri, yaşlıların da Sol Komünizm'i bir genç nezaretinde okumaları bir çözüm gibi görünüyor!

Bravo, zaten biz de öyle yapıyoruz!

Buraya kadar söylediklerinden, sosyalizmin gerekliliği ile zorunluluğu arasında bir fark gözettiğin sonucunu çıkarttım.

Gereklik tamam da "zorunluluk" dendiğinde üzerinde biraz durmak gerekir.

Eğer zorunluluk, kapitalizm belirli bir noktaya geldiğinde bu üretim tarzının artık devam edemeyeceği, kendiliğinden çökeceği, böylece toplumun büyük çoğunluğunun sosyalizmin zorunluluğunu kabul edeceği anlamında kullanılıyorsa böyle bir şey olmaz. Bu anlamda bir zorunluluktan söz edemeyiz.

Neden?

İki temel nedenden söz edebilirim.

Birincisi: Kapitalizm, kendini önceleyen feodalizm içinde gelişip cisimleşmiştir, meta üretimi toplumun dokularına nüfuz etmiştir, bir sermaye sınıfı ortaya çıkmıştır, gelişen kapitalizm eski düzenin seçkinlerini "satın almıştır", vb. Bunlar hep feodal dönemde gerçek-

leşmiştir. Sosyalizm ise bunu andıran yollardan kapitalist toplum içinde şekillenip cisimleşemez.

İlkinde, yani feodalizmde, ortada herkesin gördüğü, yaşadığı, deneyimlediği, şöyle ya da böyle etkilerini hissettiği maddi bir olgu vardır ve bir noktadan sonra insanlar, “Evet, artık bu geldi, bu var ve bu olacak” demişlerdir. Feodalizmden kapitalizme geçişte kapitalizm “düşünülen” bir alternatif değil, kendini yerleştirip kabul ettiren bir gerçekliktir. Bir “zorunluluk” olduğu insanların bilincinde böyle yer etmiştir.

İkincisinde, yani sosyalizm söz konusu olduğunda ise insanların yaşadığı ülkeye, çevresine bakıp, “İşte alternatif bu” diye maddi bir gerçekliği görmeleri ve göstermeleri mümkün değildir.

Ya sosyalist belediyecilik örnekleri?

Benim anlatmaya çalıştığım şeyin dışında kalıyor. Onun farklı bir düzlemde ele almak gerekir.

Çünkü belediyelerin sosyalistler tarafından kazanılması ve onlar tarafından yönetilmesi doğrudan siyasetle ilgili, siyasal bir olaydır. Yani “sosyalist belediyecilik” öncelikle kendi başına bir üretim tarzı değildir ve ikincisi, bu belediyecilik kapitalizmin feodalizm içinden yeşermesi gibi kapitalist toplumun içinden, maddi süreçler sonucu ortaya çıkmaz.

Şöyle söylersem belki daha iyi anlaşılır: Kapitalizm öncesi bir toplumda kapitalist bir işletmenin batıp yok olması o toplumda kapitalizmin gelişmesi üzerinde hiçbir etki yaratmaz. Ama sosyalist belediye bir son-

raki yerel seçimde kaybedilirse oradaki örnek de artık sürdürülemez, orada bitmiş olur.

Son sorundan önce söylediklerime devam edersem, ikinci nedene geliyoruz: Kapitalizmin dünya ve ülkeler üzerindeki egemenliğinin tarihi yüzyıllar öncesine gider. İnsanların aldığı eğitimden gündelik yaşamda edindiği deneyimlere, dinlediği “büyük sözlerden” medyaya, kültür-sanat ürünlerine, sahiplendiği geleneklere kadar pek çok şey kendilerini ve düşünce biçimlerini koşullandırmıştır. Bu koşullanma içindeki insan, karşılaştığı en olumsuz olguyu bile düzene bağlamak yerine onu aynı düzen içinde bir istisna, bir anormallik saymaya eğilimlidir.

Bütün bunlar, sosyalizmin, bir noktada herkesin kabul edeceği bir zorunluluk haline gelmesini engeller. Ancak insanların sosyalizmi bir “zorunluluk” olarak görmesi ille de gerekli değildir; gelinen bir noktada “tek alternatif” saymaları yeterlidir.

Gerçekçi olmak gerekirse, tarihte kitlelerin katıldığı hiçbir sosyalist devrim, kitleler sosyalizmi tarihsel bir zorunluluk saydığı için gerçekleşmemiştir. Rusya’da 1917 Ekim Devrimi, Çin’de 1949 Devrimi, Küba’da ise 1959 yılında gerçekleşen devrim bu söylediğime verilebilecek örneklerdir.

Sosyalist devrimi kapitalist sistemden kopuş olarak değerlendirirsek, sence bu tür kopuşlar bundan sonra da belirli aralıklarla gene tek tek ülkelerde mi gerçekleşir?

Bence gene öyle olacak gibi görünüyor.

Ama ben kişisel olarak öyle görüyorum; ayrıca bu bir “tercih” meselesi de değil. Bununla birlikte, örneğin Avrupa’daki önde gelen kapitalist ülkelerden birkaçında gerçekleşecek devrimler dünyanın çehresini köklü biçimde değiştirecektir.

Öyle olursa şu tek ülkede olur mu olmaz mı tartışmaları da biter sanırım.

Benim bildiğim en azından Avrupa’da bitmez, ama konu bu kez başka bir bağlama taşınıp öyle tartışılır.

Nasıl yani, anlamadım?

Avrupa’nın başka ülkelerinde sosyalist devrimler olsa bile Polonya’da olabileceğini pek sanmıyorum; o zaman onlar da oturup tek ülkede kapitalizmin mümkün olup olmadığını tartışırlar.

Bugün dünyada “sosyalist” diyebileceğin bir ülke var mı?

Bu soru karşısında akla gelebilecek önemli iki ülke var: Küba ve Çin.

Bu iki ülkeye baktığımızda her ikisinin de sosyalizm hedefinden hiç vazgeçmemiş ya da geçmediğini beyan eden komünist partiler tarafından yönetildiğini görüyoruz. Yani koalisyon, ittifak, cephe, vb. yok; yönetimlerde doğrudan komünist partiler var. Bununla birlikte, meta ilişkileri, özel sektöre belirli alanlar açılması, özel sermaye birikimi ve kapitalizmin yeşerme

durumları açısından her iki ülkede de dikkat çeken gelişmeler görüyoruz.

Bu söylediğin her iki ülkenin de kapitalizme dönüş yolunda olduğu anlamına mı geliyor?

Hayır, bugün için bunu söylemek mümkün görünmüyor. Ayrıca Küba ekonomisi ile Çin ekonomisi arasında pek çok açıdan büyük farklılıklar var. Böyle olunca, sosyalist sektörle yeni yeni gelişen kapitalist sektör örneğin Çin’de Küba’ya göre birbiriyle daha ileri düzeylerde iç içe geçmiş durumda. Çin’de üretim araçlarının mülkiyeti çok büyük ölçüde devlete ait olsa bile bölüşüm ilişkilerinde durum daha farklı. Ayrıca Çin, Küba’ya göre sağlık ve eğitim gibi alanlarda “piyasalaşmaya” daha açık duruyor.

Sonuçta bugün her iki ülkenin de, bu kez trafik iki yönlü, yani hem sosyalizmin daha ileri evrelerine hem de kapitalizme geri dönüşe açık olmak üzere, henüz sosyalizmin ilk evresinde olduğunu söylemek gerekir.

Partilerin “sağlamlığı” bu bakımdan bir tür güvence oluşturmuyor mu?

Partilerin sağlam durması elbette iyi bir şey; ama ben bunun yeterli olacağını düşünmüyorum. Bir parti “Nasıl olsa benim abdestim sağlam” rahatlığıyla ipin ucunu kaçırsa önceden hiç hesaba katılmayan gelişmeler de yaşanabilir.

Bunları söyledikten sonra bir ek de yapmak isterim: Bugün dünyaya “sosyalizmin başarıları” diye örnekler gösterilecekse bu bakımdan Küba daha fazla şey vaat

ediyor. Burada elbette “insani gelişim” boyutundan söz ediyorum. Küba’nın eğitim ve özellikle sağlık alanındaki başarıları gerçekten çarpıcı. Çin’in de başarıları var; ama bunlar daha ziyade önüne “dev” sözü eklenen tesislerle anılıyor.

Kişisel fikrim: Bu ülkelerde kapitalizme geri dönüş gerçekleşirse bunun Küba’da bir dış müdahale ve/ya karşıdevrim şeklinde ortaya çıkması daha büyük bir olasılıkken, Çin’de ağır basan, Sovyetlerde olanı andırır biçimde, kapitalizme “merkez komitesi” eliyle ve ciddi bir iç kargaşa yaşanmadan geçilmesi olasılığıdır.

İki ülkenin de durumunun son tahlilde Sovyetlerde 1921-1928 dönemine damgasını vuran “Yeni Ekonomik Politika” (NEP) bağlamında değerlendirilmesi gerekir. “NEP nedir?” diye sorarsan, kilit işletmeler devlet mülkiyetinde kalmak üzere tarım dâhil ekonomik sektörlerde özel girişimlere ve sermaye birikimine belirli ölçülerde izin veren bir politika diyebilirim.

Zaman ayırdığın için çok teşekkür ediyorum. Bu sohbetler çerçevesinde benim soracağım başka soru şimdilik yok. Sanırım bütün bu konuşulardan kendimce sonuçlar çıkarıp daha derinleşmem, kimi konuları arkadaşlarımla tartışmam gerekecek.

Bence de böyle yapman en iyisi olur.

Peki, son olarak sen bir şeyler eklemek ister misin?

Belki biraz “varoluşsal” gibi gelecek, ama son bir ek yapmak isterim.

Buraya kadar ağırlıklı olarak hep tüm insanlığa ilişkin bir tarihsellikten, zorunluluklardan ve gerekliliklerden söz ettik. Ancak bunlar geçerliliğini korumak üzere, özellikle günümüz bireyine ilişkin bir gözlemimden söz etmek isterim.

Benim gençliğimde birey sosyalizmle ilişkilenden de kendini düşünsel planda ve insan olarak geliştirmenin imkânlarına daha fazla sahipti. Örneğin ben gençlik dönemimde kendini sosyalist olarak tanımlamayan, ama kültür, sanat ve edebiyat gibi alanlarda kendini geliştirebilen çok insan tanıdım.

Günümüzde bu pek mümkün görünmüyor.

Çürüme, yozlaşma, metalaşma, sığlaşma ve hemen her alanda “mediokrasinin” yani ortalamanın da altında tercihler, beğeniler ve yönelimler o kadar yaygınlaştı ki başka bir çerçeveye, başka bir topluma ve dünyaya referansta bulunmadan bunların kendi içinden daha iyisini ve güzelini çıkarmak neredeyse tamamen imkânsızlaştı.

Referansta bulunulacak toplum ve dünya ise sosyalizmdir.

Kısacası günümüzde, bir insan devrim ve sosyalizmin gerçekleşmesi olasılıklarından da bağımsız olarak, salt daha gelişkin bir birey olmak için bile sosyalizmle bir şekilde ilişkilenmek zorundadır.

Sözlükçe

- aşkınlık:** (Sohbetteki karşılığıyla) tarihsel dönemlerin ve koşulların, belirleyici etmenlerin dışında ve ötesinde kalıcı bir varlığa sahip olma.
- ateizm:** Bir tanrının ya da tanrıların varlığına inanmama.
- Aydınlanma:** (Aydınlanma Çağı) Avrupa’da 18. yüzyılda şekillenen, dönemin düşünsel ve siyasal yaşamı üzerinde önemli etkiler yaratan akım. “Akıl Çağı” da denir. En genel hatlarıyla, geçmişten gelen dogmalara ve kilise hegemonyasına karşı materyalist doğrultuda dış gerçekliğin varlığını ve nesnelliğini, insan aklının bu “maddi” olguları kavrayıp çözümlayebileceğini, kimi süreçleri kontrol altına alabileceğini savunmuştur.
- ayrımcılık:** Özellikle ırk, yaş, cinsiyet gibi özelliklerden dolayı belirli insanlara haksız ve önyargılı yaklaşılması ve davranılması.
- birikim:** (Sermaye birikimi) Sermayedarların, elde ettikleri kârları toplam sermaye miktarını artıracak şekilde yeniden ekonomiye yatırmaları.
- deizm:** Evreni yaratan yüce bir varlığın olduğu sonucuna, dinler aracılığıyla değil akıl yoluyla ve doğanın gözlenmesiyle ulaşılabileceğini savunan düşünce.
- dışlanma:** Bir insanın yoksulluk, ırk, etnik bir azınlığa

mensup olma, dinsel inanç ve benzeri nedenlerle var olan toplumun dışında sayılması, başkalarının yararlanabildiği haklar ve olanaklardan yararlanamaması.

Ekim Devrimi: 1917 yılında Çarlık Rusya'sında gerçekleşen, kapitalizme son verip işçi ve emekçilerin iktidarını kuran tarihteki ilk sosyalist devrim.

emek gücü: Bir insanda var olan, o insanın kullanım değerine sahip herhangi bir malı üretirken kullandığı zihinsel ve fiziksel yapabilirliklerin (kapasitenin) tamamı.

emperyalizm: Kapitalizmin, sermayenin yoğunlaşması ve tekelleşmesi, banka sermayesi ile birlikte finans kapitali oluşturması, mal ihracı yerine sermaye ihracının ön plana çıkması ve dünyanın büyük kapitalist devletler tarafından paylaşılmasıyla tanımlanan aşaması.

Fransız İhtilali: 1789 yılında Fransa'da "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" şiarıyla gerçekleşen, monarşiye ve kilise baskısına son vermeyi amaçlayan devrim.

goşizm: Geleneksel çizgideki komünistlerin, zamanında ülkedeki koşulları, siyasal dengeleri, halkın ve işçi sınıfının bilinç düzeyini, vb. dikkate almadan sol adına önerdikleri ve gerçekleştirdikleri "maceracı" bulunan eylemleri eleştirmek üzere kullandıkları terim.

iktidar: (Sohbetteki karşılığıyla) Bir ülkede ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel süreçleri

belirleyecek ve yönlendirecek güce ve bunun araçlarına sahip olma.

indirgeme: (Sohbetteki karşılığıyla) Karmaşık ve pek çok etmene bağlı olarak ortaya çıkan olgular ve durumları tek bir nedenle açıklama.

küçük burjuvazi: Sermaye sınıfı ve işçi sınıfı arasında yer alan, örneğin küçük çiftçiler, dükkâncılar, küçük ticaret işleriyle uğraşanlar ve sanatkârlarla birlikte doktorluk, avukatlık, muhasebecilik gibi profesyonel meslekleri olan kesimlerin oluşturduğu toplumsal katman.

küreselleşme: Özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda kapitalist yayılmayla birlikte yerel ve ulusal ekonomilerin küresel ölçekte piyasa ekonomisinin bir parçası haline geldikleri, tüm dünyadaki şirketler, hükümetler ve halklar arasındaki etkileşim ve entegrasyonun yeni biçimler aldığı süreç.

monoteizm: Yalnızca tek bir tanrı olduğuna inanma.

panteizm: Tanrı fikrine tüm evreni katan, tanrıyı evrenin bütününde gören inanç.

Paris Komünü: 1871 yılında Paris'te emekçilerin kentin yönetimini alıp 18 Mart'tan 28 Mayıs'a kadar ellerinde tuttıkları sosyalist ve devrimci ayaklanma.

sınıf: Bir toplumda üretim araçlarının mülkiyeti açısından aynı ekonomik ve sosyal statüyü paylaşan ve bu özelliğiyle başkalarından farklılaşan insan topluluğu.

- sınıf mücadelesi:** Bir toplumda var olan, konumları ve çıkarları birbirinden farklı ve birbirine ters, bu nedenle “sınıf” olarak tanımlanan gruplar arasındaki mücadele.
- Soğuk Savaş:** Dünyadaki kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasında sıcak savaşa dönüşmeyen aşırı düşmanlıkla tanımlanan ve kimi yumuşama uğraklarına rağmen 1945 yılından 1990 yılına kadar süren dönem.
- üretim ilişkileri:** İnsanların yaşamak, üretimde bulunmak ve kendilerini sürdürmek için içinde yer almak zorunda oldukları toplumsal ilişkilerin bütünü.
- üretim tarzı:** Bir toplumda üretici güçlerle (emek gücü ve üretim araçları) üretimdeki toplumsal ve teknik ilişkilerin (en başta mülkiyet biçimi ve sınıflar) belirli bir biçimde bir araya gelmesi sonucunda oluşan bütünlük.

Sosyalizm söz konusu olduğunda, üzerinde hâlâ tartışılan, birbirinden farklı görüşlerin ortaya atıldığı konu başlıkları, üzerinde görüş birliği sağlanmış başlıklardan çok daha fazla. Metin Çulhaoğlu bu güçlüğü hatırd tutarak, genç bir üniversite öğrencisiyle sosyalizm üzerine yaptığı akıcı sohbeti kâğıda döküyor. Meraklı gencin soruları ne kadar zorluyorsa, yazarın yanıtları da basmakalıp olmaktan o kadar uzak.

Neden Deniz Gezmiş'e "devrimci", Nâzım Hikmet'e "komünist şair" deniyor? Sosyalizm ile komünizmin farkı ne? Marx ve Engels'in temsilcisi oldukları "bilimsel sosyalizm" ne anlama geliyor? Sosyalizm özel mülkiyetin her biçimini ret mi eder? Sosyalist bir ülkenin anayasası olur mu? Sosyalizmde muhalif örgütlenmelere, örneğin muhalif siyasal partilere izin verilir mi? Eğitim ve öğretim, haklar ve özgürlükler bugünkünden çok mu farklı olur? Sosyalizm dini ve ibadet yerlerini yasaklar mı? Sosyalizm Sovyetler Birliği'nde neden çöktü? Kapitalist sistemden kopuşlar bundan sonra da belirli aralıklarla gene tek tek ülkelerde mi gerçekleşir? Kadın ve çevre hareketleri sosyalizmin müttefiki sayılmalı mı? Sosyalistlerin iktidara barışçı yollardan, örneğin seçimlerle gelmesi mümkün mü? Sosyalizmin geleceği hakkında neden ümitli olmalıyız?

"Gençlerle Baş Başa: Sosyalizm", hem gençler hem de sosyalizm etrafında dönen tartışmalara ilgi duyanlar için değerli bir kaynak. Yazarın yer yer başvurduğu mizahi dil, bu ciddi sohbe te ayrı bir renk katıyor. Pek çok terimin ve kavramın karşılığı sohbetin akışıyla birlikte verildiği gibi, bunların dışında kalanlar için kitabın sonunda bir de sözlükçe yer alıyor.

"Günümüzde, bir insan devrim ve sosyalizmin gerçekleşmesi olasılıklarından da bağımsız olarak, salt daha gelişkin bir birey olmak için bile sosyalizmle bir şekilde ilişkilenecek zorundadır" diyor Metin Çulhaoğlu.

Yordam Kitap

[fYordamKitap](#) [tYordamKitap](#) [iYordamKitap](#)

16 TL. KDV'den muaf tır

ISBN 978-605-172-375-4

